

**T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**AFGANİSTAN VE PAKİSTAN İLİŞKİSİNİN
İNİŞ VE ÇIKIŞLARI**

Yüksek Lisans Tezi

MOHAMMAD DAVUD İBRAHİMİ

17340301021

Temmuz 2021

**T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**AFGANİSTAN VE PAKİSTAN İLİŞKİSİNİN
İNİŞ VE ÇIKIŞLARI**

Yüksek Lisans Tezi

MOHAMMAD DAVUD İBRAHİMİ

17340301021

**Danışman:
Prof. Dr. M. LUTFULLAH KARAMAN**

Temmuz 2021

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Mohammad Davud İbrahimi

Danışmanlığını yaptığım işbu tezin tamamen öğrencinin çalışması olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığını taahhüt ederim.

Prof. Dr. M. Lutfullah KARAMAN

İMZA SAYFASI

Mohammad Davud İbrahimi tarafından hazırlanan ‘Afganistan ve Pakistan İlişkisinin İniş ve Çıkışları’ başlıklı bu yüksek lisans tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. M. Lutfullah KARAMAN

.....

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Dr.Öğr.Üyesi Fatmanil Döner

.....

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Dr.Öğr.Üyesi M. Tahir Kılavuz

.....

Kurumu: Marmara Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 30/ 07/ 2021

ÖNSÖZ

Bu araştırmanın ana konusu Pakistan ile Afganistan arasındaki ilişkiler, gerilimler ve yaşanan sorunlardır. Pakistan Hint Alt Kıtası'ndan ayrılmadan önce Hindistan sınırları içerisinde olduğu için Pakistan'ın kuruluşu ve Pakistan ile Hindistan arasında yaşanan gerilimler de incelenmiştir. 1947'de Hindistan ve Pakistan'ın iki ayrı bağımsız ülke olarak kuruluşundan sonra Keşmir sorunu de dahil olmak üzere çeşitli sorunlar nedeniyle iki ülke arasında çeşitli dalgalanmalar ve gelişmeler yaşanmıştır. Bu olumsuz gelişmelerin etkisinden dolayı iki ülke bir birlerine saldırı ve askeri müdahaleye kadar ilerlemişlerdir. Pakistan'ın bağımsızlık'tan sonraki kısa tarihi, iki ülke arasında çok sayıda savaşa tanıklık etmekle geçmiştir. Ayrıca Hindistan ile Pakistan arasındaki sınır çizgilerini bir türlü berirlereyememesi iki ülke arasında birçok savaşa neden olmuştur. Hindistan'ın kuzeybatısında ve Pakistan'ın kuzeydoğusunda bulunan Cemma ve Keşmir bölgesi, Hint Alt Kıtası'nın en büyük Maharaca eyaletiydi. Maharaca önce bağımsızlık istemiş, daha sonra Hindistan'a bağlı olduğunu bildirmiştir. Ancak bölgenin nüfusunun çoğunluğu Müslüman olduğu için, Pakistan bu karara karşı çıkmıştır. Bu yüzden Hindular ve Müslümanlar arasında Pakistan ve Hindistan hükümetlerini de içeren bir takım çatışmalar yaşanmıştır. Bu çatışmalar ve bir birlerinin içişlerine müdahaleleri 1971'de Bangladeş'in Pakistan'dan ayrılıp bağımsız bir ülke olarak kurulmasına neden olmuştur. Pakistan ile Hindistan'ın ayrılmasından 70 yıldan fazla bir zaman geçmesine rağmen, bu iki komşu ülkenin sorunları hala çözülmemiştir.

Diğer yandan, tezin asıl odak noktasını oluşturacak bağlamda, Pakistan kuruluşundan bu yana Afganistan ile uzun süredir devam eden bir anlaşmazlık ve çatışma içerisindedir. Bu iki ülkenin arasındaki en temel tarihsel sorun Durand sınır anlaşmazlığıdır. Aslında bu iki ülke arasındaki ilişkilerin tarihindeki tüm olayların kökleri bu ikilemde birleşmektedir. 1947'de Serdar Mahmut Han'ın başbakanlığı döneminde başlayan Durand Hattı anlaşmazlığının çözümü için birçok görüşme yapılmış olsa da, bu görüşmeler neticesinde iki ülke Durand konusunda herhangi bir anlaşmaya varmamakla beraber gündem net bir şekilde konuşulmamıştır. 1953-1963'e kadar Afganistan Başbakanı olan Serdar Muhammet Davut Han, Durand Hattı'nı gündemin en üst sırasına getirerek çözmeye çalışmıştır. Ancak Davut Han'ın tedbirsizliği, Afganistanı Pakistan ile savaş eşiğine kadar ilerletmiştir. Davut Han 1963 yılında Başbakanlık'tan ayrılırken Afganistan ile Pakistan arasındaki diplomatik ilişkiler yok denecek

dereceye kadar gelmiştir. Bu durum, Afganistan yöneticilerinin Durand Hattı ve Peştunistan sorunlarındaki politikalarının net bir şekilde başarısızlığa uğradığını göstermektedir.

Ne yazık ki, bu başarısızlığın sonuçları, Afganistan yöneticilerinin Durand Hattı'na ilişkin amaç ve talepleriyle sınırlı kalmamakla beraber Afganistan'ı bataklığa sürüklemiştir. Afganistan ile Pakistan arasında 1947'de başlayan görüşme de dahil, Afganistan siyasetçilerinin hiçbir zaman net bir politikası, düşüncesi ve talebi olmamıştır. Afganistan yöneticileri özellikle Davut Han bu anlaşmazlığa son vermek için bu sorunu her şeyden önce gündeme alıp kızdırmakla Peştunistan'ı bağımsızlığına kavuşturamamakla beraber Afganistan'ın bağımsızlığını tehlikeye sokmuşlardır.

Bu politika, Afganistan'ın siyasi istikrarı ve sosyal kalkınmasını, Afganistan'da adil bir ulusal hükümetin kurulmasını engelleyegelmiştir. Gene bu politika, Afganistan'ın İslami topluluklar ve dünya ülkeleri arasında tecrit edilmesine yol açmıştır. Afganistan'ın Pakistan ile ilişkileri şüphe, güvensizlik ve düşmanlık temelinde şekillenmiştir. Böylece Afganistan, bir taraftan Pakistan ve Batılı müttefikleri tarafından müdahaleye maruz kalmış, diğer yandan Sovyetler Birliği'nin önce nüfuz ve sonrasında askeri müdahale alanı haline gelmiştir. Muhammed Zahir Şah'tan günümüze kadar, son Cumhurbaşkanı da dahil olmak üzere çoğu yöneticilerin yanlış ve olumsuz politikaları, Pakistan hükümetinin eline, Afganistan'da aşırıcılığı teşvik etmek için, güçlü bir bahane bırakmıştır.

Bilindiği üzere ilk başta Afganistan yöneticileri Peştunistan'ı sebep gösterip Pakistan'ın içişlerine müdahaleyi başlatmıştır. Ancak, Pakistan müdahaleye, müdahale ile karşılık verip planlar kurmuş ve ABD ile gizli anlaşmalar yaparak günümüze kadar Afganistan'ın içişlerine karışıp bu durumdan yararlanabilmiştir. Afganistan'daki son kırk yılın olayları Pakistan-Afganistan arasındaki Durand anlaşmazlığını gölgelemiştir. Afganistan halkı, her gün Pakistan destekli Taliban ve diğer terör örgütleri tarafından hünharca katledilmektedir. Dış güçlerin, özellikle ABD'nin Afganistan'dan çekilmesinden üzerinden bir buçuk ay geçmemesine karşın Taliban Afganistan'daki yaklaşık 200 ilçeyi ele geçirmiş ve yüzlerce insan katledilmiş, binlerce masum insan evinden barkından olmuştur. Pakistan destekli Taliban ve diğer terör örgütleri bu savaşları dindarlık, İslam bilginliği, hadis alimliği, Peygamber takipçiliği ve cihat iddiasıyla gerçekleştirmektedirler. Halbuki bunların hiçbirinin din ile yakından ve uzaktan alakası yoktur.

Bu kısa arkaplan bilgisi ışığında, bu tez çalışması, aşağıdaki bölümlendirme çerçevesinde düzenlenmiş ve yazılmış bulunmaktadır.

Araştırmanın birinci bölümünde araştırmanın kapsamı, önemi ve araştırmanın yöntemi ele alınmıştır. Araştırmanın ikinci bölümünde Pakistan'ın Hint Alt Kıtası'ndan ayrılışı, Pakistan'ın ideolojisi, ordusu, Pakistan ile Hindistan arasındaki anlaşmazlıkları, iki ülke arasındaki savaşlar, Pakistan'ın nükleer gücü ve Pakistan'daki terör örgütleri; üçüncü bölümünde Afganistan'ın tanımı, toplumsal yapısı, siyasal ve askeri gelişmelerin kısa tarihi ve nihayet dördüncü bölümünde ise Durand Hattı Antlaşması, Afganistan'ın Pakistan kuruluşuna tepkisi, iki ülke arasındaki gerilimler, Afganistan'da darbeden sonra Pakistan'a göç süreci her iki ülkenin birbirlerine karşı dış politikası ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Afganistan ve Pakistan ile ilişkileri, Türkiye'nin iki ülke arasını düzeltmeye yönelik çalışma ve çabaları detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Yapılan bu çalışma süresince beni sonuca yönelik olarak yüreklendiren, başta değerli danışman hocam. Prof. Dr. M. Lutfullah KARAMAN olmak üzere zamanını, rehberliğini ve desteğini esirgemeyen İstanbul Medeniyet Üniversitesi'nin diğer kıymetli hocaları ve çalışanlarına derin ve içten teşekkürü bir borç bilirim. Hayatımın her aşamasında her zaman desteklerini benden esirgemeyen sevgili aileme de şükran ve sevgilerimi sunarım.

İSTANBUL- Temmuz 2021

Mohammad Davud İBRAHİMİ

ÖZET

AFGANİSTAN VE PAKİSTAN İLİŞKİSİNİN İNİŞ VE ÇIKIŞLARI

İbrahimi, Mohammad Davud

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. M. Lutfullah Karaman

Temmuz 2021, xi+114 sayfa

Bu araştırmanın ana konusu Pakistan ile Afganistan arasındaki ilişkiler, gerilimler ve yaşanan sorunlardır. Pakistan Hint Alt Kıtası'ndan ayrılmadan önce Hindistan sınırları içerisinde olduğu için Pakistan'ın kuruluşu ve Pakistan ile Hindistan arasında yaşanan gerilimler de incelenmiştir. 1947'de Hindistan ve Pakistan'ın iki ayrı bağımsız ülke olarak kuruluşundan sonra Keşmir sorunu de dahil olmak üzere çeşitli sorunlar nedeniyle iki ülke arasında çeşitli dalgalanmalar ve gelişmeler yaşanmıştır. Bu olumsuz gelişmelerin etkisinden iki ülke bir birlerine saldırı ve askeri müdahaleye kadar ilerlemişlerdir. Pakistan'ın bağımsızlık'tan sonraki kısa tarihi, iki ülke arasında çok sayıda savaşa tanıklık etmekle geçmiştir. Ayrıca Hindistan ile Pakistan arasındaki sınır çizgilerini bir türlü berirleyememesi iki ülke arasında birçok savaşa neden olmuştur. Hindistan'ın kuzeybatısında ve Pakistan'ın kuzeydoğusunda bulunan Cemma ve Keşmir bölgesi, Hint Alt Kıtası'nın en büyük Maharaca eyaletiydi. Maharaca önce bağımsızlık istemiş, daha sonra Hindistan'a bağlı olduğunu bildirmiştir. Ancak bölgenin nüfusunun çoğunluğu Müslüman olduğu için, Pakistan bu karara karşı çıkmıştır. Bu yüzden Hindular ve Müslümanlar arasında Pakistan ve Hindistan hükümetlerini de içeren bir takım çatışmalar yaşanmıştır. Bu çatışmalar ve bir birlerinin içişlerine müdahaleleri 1971'de Bangladeş'in Pakistan'dan ayrılıp bağımsız bir ülke olarak kurulmasına neden olmuştur. Pakistan ile Hindistan'ın ayrılmasından 70 yıldan fazla bir zaman geçmesine rağmen, bu iki komşu ülkenin sorunları hala çözülmemiştir.

Diğer yandan Pakistan'ın kuruluşundan bu yana Afganistan ile uzun süredir devam eden bir anlaşmazlık ve çatışma içerisinde. Bu iki ülkenin arasındaki en temel tarihsel sorun Durand sınır anlaşmazlığıdır. Aslında bu iki ülke arasındaki ilişkilerin tarihindeki tüm olayların kökleri bu ikilemde birleşmektedir. 1947'de Serdar Mahmut Han'ın başbakanlığı döneminde

başlayan Durand Hattı çözümü için birçok görüşme yapılmış olsa da, bu görüşmeler neticesinde iki ülke Durand konusunda herhangi bir anlaşmaya varmamakla beraber gündem net bir şekilde konuşulmamıştır. 1953-1963'e kadar Afganistan Başbakanı olan Serdar Muhammet Davut Han, Durand Hattı'nı gündemin en üst sırasına getirerek çözmeye çalışmıştır. Ancak Davut Han'ın tedbirsizliği, Afganistanı Pakistan ile savaş eşiğine kadar ilerletmiştir. Davut Han 1963 yılında Başbakanlık'tan ayrılırken Afganistan ile Pakistan arasındaki diplomatik ilişkiler yok denecek dereceye kadar gelmiştir. Afganistan yöneticilerinin Durand Hattı ve Peştunistan sorunlarındaki politikalarının net bir şekilde başarısızlığa uğradığını göstermektedir.

Ne yazık ki, bu başarısızlığın sonuçları, Afganistan yöneticilerinin Durand Hattı'nın amaç ve talepleriyle sınırlı kalmamakla beraber Afganistan'ı bataklığa sürüklemiştir. Afganistan ile Pakistan arasında 1947'de başlayan görüşme de dahil, Afganistan siyasetçilerinin hiçbir zaman net bir politikası, düşüncesi ve talebi olmamıştır. Afganistan yöneticileri özellikle Davut Han bu anlaşmazlığa son vermek için bu sorunu her şeyden önce gündeme alıp kızıştırmakla Peştunistan'ı bağımsızlığına kavuşturamamakla beraber Afganistan'ın bağımsızlığını tehlikeye sokmuşlardır.

Bu politika sayesinde, Afganistan'ın siyasi istikrarı, sosyal kalkınması, Afganistan'da adil bir ulusal hükümetin kurulmasını engellemişlerdir. Bu politika sayesinde Afganistan İslami topluluklar ve dünya ülkeleri arasında tecrit edilmesine yol açmıştır. Afganistan'ın Pakistan ile ilişkileri şüphe, güvensizlik ve düşmanlık temelinde şekillenmiştir. Böylece Afganistan, bir taraftan Pakistan ve Batılı müttefikleri tarafından müdahaleye maruz kalmış, diğer yandan Sovyetler Birliği'nin nüfuz ve askeri müdahalesi alanı haline gelmiştir. Muhammed Zahir Şah'tan günümüze kadar, şuan yönetimin başında olan Cumhurbaşkanı Eşref Gani de dahil olmak üzere çoğu yöneticilerin yanlış ve olumsuz politikaları, Pakistan hükümetinin Afganistan'da aşırıcılığı teşvik etmek için eline güçlü bir bahane bırakmıştır.

Bilindiği üzere ilk başta Afganistan yöneticileri Peştunistan'ı neden bilip Pakistan'ın işlerine müdahaleyi başlatmıştır. Ancak, Pakistan müdahaleye, müdahale ile karşılık verip planlar kurmuş ve ABD ile gizli anlaşmalar yaparak günümüze kadar Afganistan'ın işlerine karışıp yararlı çıkmıştır. Afganistan'daki son kırk yılın olayları Pakistan-Afganistan arasındaki Durand anlaşmazlığını gölgelemiştir. Afganistan halkı, her gün Pakistan destekli Taliban ve diğer terör örgütleri tarafından hünharca katledilmektedir. Dış güçlerin, özellikle ABD'nin

Afganistan'dan çekilmesinden bir buçuk ay geçmemesine karşın Taliban Afganistan'daki yaklaşık 200 ilçeyi ele geçirmiş ve yüzlerce insan katledilmiş, binlerce masum insan evinden barkından olmuştur. Pakistan destekli Taliban ve diğer terör örgütleri bu savaşları dindarlık, İslam bilginliği, hadis alimliği, Peygamber takipçiliği ve cihat iddiasıyla gerçekleştirmektedirler. Halbuki bunların hiçbirinin din ile yakından ve uzaktan alakası yoktur.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Pakistan, Hindistan, Durand Hattı anlaşmazlığı, Afganistan'da şiddet ve terör örgütleri

ABSTRACT

AFGANISTAN AND PAKISTAN RELATIONS WITH THEIR UPS AND DOWNS

İbrahimi, Mohammad Davud

M.A. Thesis, Department of International Relations

Thesis Supervisor: Prof. Dr. M. Lutfullah Karaman

July 2021, xi+114 pages

The main topic of this research is the relationship, tensions and problems between Pakistan and Afghanistan. Before Pakistan separated from the Indian peninsula it was located within Indian borders, for this reason the foundation of Pakistan and the tensions between Pakistan and India have been examined too. After the foundations of independent India and Pakistan in 1947, various fluctuations and developments occurred between the two countries including the Kashmir issue. Based on the effects of these developments the relationship between the two countries went as far as too attack and military intervention. The short period of time after Pakistan's independence has witnessed several wars between the two countries. Additionally, the fact that borders between India and Pakistan never has been decided, has caused several wars between them. The Jammu and Kashmir region, located northwest of India and northeast of Pakistan, was the biggest province of the Indian peninsula, Maharaja. In the beginning Maharaja wanted independence, but later announced that it was a part of India. While the majority of the population are Muslims, Pakistan objected this decision. Because of this some conflicts occurred between Hindus and Muslims, including the both governments of the involved countries. The conflicts and interference in each others' domestic affairs resulted in the separation and foundation of Bangladesh in 1971. Even though 70 years has passed since the separation of India and Pakistan, the problems of these two neighbouring countries haven't been solved.

On the other hand Pakistan is in disagreement and conflict with Afghanistan since its independence. The main historical problem between these two countries is the border disagreement on Durand. Actually the roots of all incidents in these two countries history are

linked to this dilemma. Even though several dialogues on Durand Route solution was realised starting with the presidency of Mahmod Khan in 1974, no result was achieved putting aside the fact that no agenda was put forward clearly. Mohammad Dawood Khan who was the prime minister of Afghanistan between 1953-1963, tried to solve the Durand Route by putting it on the top of the agenda. But the imprudence of Dawood Khan brought Afghanistan and Pakistan to the brink of war. When Dawood Khan came to the end of his office in 1963 there scarcely any diplomatic relations between Afghanistan and Pakistan. It shows the clear failure of Durand Route and Pashtunistan conflict politics of Afghan rulers.

Unfortunately, this failure wasn't confined to the demands and objectives of Durand Route by Afghan rulers, it dragged Afghanistan to the swamp. The Afghan politicians never had a clear politics, thought or demand, including the dialogue that started in 1974 between Afghanistan and Pakistan. The Afghan rulers, specially Dawood Khan that put this conflict on the top of the agenda to solve, didn't just escalate the conflict but he also put the independence of Afghanistan in danger.

This politics obstructed the political stability, social development and the establishment of a fair national government in Afghanistan. It also paved the way for isolation of Afghanistan by Islamic societies and world countries. Relations between Afghanistan and Pakistan has been formed based on disbelief, distrust and hostility. By this Afghanistan was the object of intervention by Pakistan and by its Westerns allies, and on the other hand the target area for Soviet Union's penetration and military intervention. From the time of Mohammad Zahir Shah, including president Ashraf Ghani in Office today, the wrong and adverse politics of the many rulers strengthened the hand of Pakistan to encourage extremism.

As is known in the beginning the Afghan rulers started interventions in Pakistan's internal affairs based on the Pashtunistan conflict. But, Pakistan reciprocated the intervention with intervention and made plans, made secret deals with United States of America and has benefited from the interventions in Afghanistan's internal affairs. The incidents that have occurred during the past 40 years in Afghanistan has shadowed the Durand conflict between Pakistan-Afghanistan. The people of Afghanistan are being killed brutally every day by Pakistan supported Taliban and other terror organisations. Even though it hasn't passed more than one and a half month since the withdrawal of foreign actors from Afghanistan, like USA, Taliban has

seized nearly 200 districts and hundreds of people have been killed, thousands of innocent people have ended up homeless. Pakistan supported Taliban and other terror organisations are fighting with the claim on piety, Islamic scholarship, Hadith scholarship, Prophet pursuership and Jihad. Whereas none of these has anything to do with religion.

Keywords: Afghanistan, Pakistan, India, Durand (Frontier) Line conflict, Violence and terror(ist groups) in Afganistan

KISALTMALAR

ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
AB:	Avrupa Birliği
a.g.e.:	adı geçen eser
a.g.m.:	adı geçen makale
a.g.r.:	adı geçen rapor
a.g.t.:	adı geçen tez
CIA:	Merkezi İstihbarat Teşkilatı (Central Intelligence Agency)
Çev.:	çeviren
ISI:	Servislerarası İstihbarat (Inter-Services Intelligence)
ISAF:	Uluslararası Güvenlik Destek Gücü (International Security Assistance Force)
KGB:	Devlet Güvenlik Komitesi (Committe For State Security)
km.	kilometre
Loya Jirga:	Büyük Ulusal Meclis
MI6:	Askeri İstihbarat Bölüm 6 (Military Intelligence Section 6)
MSB:	Milli Savunma Bakanlığı
NATO:	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
s.:	sayfa
TSK:	Türk Silahlı Kuvvetleri
vb.:	ve benzeri
yy.:	yüzyıl

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM	i
İMZA SAYFASI	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	vi
ABSTRACT	iv
KISALTMALAR	.xi
İÇİNDEKİLER	.xiii

BÖLÜM I: TEZİN ÇERÇEVESİNE DAİR KISA BİR GİRİŞ 1

1.1. Çalışmanın Kapsamı	2
1.2. Çalışmanın Önemi	3
1.3. Araştırma Yöntemi	5

BÖLÜM II: KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE PAKİSTAN 6

2.1. Pakistan Rüyası ve Güvensiz Bir Devletin Kuruluşu	6
2.2. Pakistan İdeolojisi	10
2.3. Pakistan Ordusunun Yapısı	11
2.4. Pakistan ve Hindistan Anlaşmazlıkları ve Keşmir Sorunu	14
2.5. İki Ülke Arasındaki Savaşlar	16
2.5.1. Hindistan ve Pakistan Arasındaki 1947 Savaşı	16
2.5.2. İki Ülke Arasındaki 1965 Savaşı	17
2.5.3. 1971 Savaşı ve Bangladeş'in Pakistan'dan Ayrılması	18
2.6. Pakistan'ın Nükleer Politikası	20
2.7. Pakistan ve Terör Örgütleri	23

BÖLÜM III: AFGANİSTAN TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ VE AFGANİSTAN'DA SİYASAL VE ASKERİ GELİŞMELER.....36

3.1. Afganistan'ın Tanımı	36
3.2. Afganistan'ın Toplumsal Yapısı	37

3.2.1. Peştunlar	37
3.2.2. Tacikler	38
3.2.3. Hazaralar.....	38
3.2.4. Özbekler ve Türkmenler	39
3.2.5. Diğer Etnik Gruplar	40
3.3. Afganistan'ın Geçmişine Kısa Bir Bakış	40
3.4. Cumhuriyetin Kuruluşu (1973)	45
3.5. Rusların Afganistan'a Müdahalesi (1979-1989)	47
3.6. Mücahitlerin Dönemi (1992-1996)	49
3.7. Taliban Hareketi ve Bu Hareketi Destekleyen Devletler	50
3.8. Demokrasiye Geçiş Süreci	51
3.8.1. Geçici Yönetim.....	52
3.8.2. Olağanüstü Büyük Ulusal Meclis (Loya Jirga İztirarı)	53
3.8.3. Geçiş Hükümeti	54
3.9. Yeni Anayasa ve 2004 Cumhurbaşkanlığı Seçimi	55
3.10. 2009 Seçimleri.....	57
3.11. 2014Seçimleri.....	59

BÖLÜM IV: PAKİSTAN VE AFGANİSTAN'IN GÜÇ MÜCADELESİ.....61

4.1. Durand Sınır Hattı Antlaşması	61
4.2. Pakistan'ın Kuruluşu ve Afganistan'ın Tepkisi	63
4.3. Afganistan-Pakistan Arasında Sınır Gerilimi.....	65
4.3.1. Afganistan Liderlerinin Durand Hattı İle İlgili Yaklaşımları	65
4.3.2. Pakistan Devleti'nin Durand Hattı İle İlgili Yaklaşımı	71
4.3.3. Pakistan Peştunlarının Durand Hattı İle İlgili Bakış açısı	72
4.4. Afganistanlıların Pakistan'a Göç Süreci	74
4.5. Pakistan'ın Cihat ve Mücahitleri Kullanma Politikası	79
4.6. Pakistan'ın Afganistan'a Yönelik Dış Politikası.....	83
4.7. Afganistan'ın Pakistan'a Yönelik Dış Politikası.....	89
4.8. Türkiye-Afganistan İlişkileri.....	93

4.9. Türkiye Pakistan İlişkileri	96
4.10. Türkiye'nin İki Ülke Arasını Düzeltme Çabaları	97
SONUÇ	100
KAYNAKÇA	107

BÖLÜM I

TEZİN ÇERÇEVESİNE DAİR KISA BİR GİRİŞ

Afganistan hükümeti, Hint alt kıtasının bölünmesinden ve Pakistan'ın ortaya çıkmasından önce İngiliz Hint hükümetine, Hint Peştunlarına kendi kaderini belirleme hakkı vermesi çağrısında bulunmuştur. Afganistan hükümetinin bu talebi İngiliz Hint hükümeti tarafından reddedilmiştir. İngilizler, Müslümanlar Birliği ve Kongre arasında kabul edilen bir plana göre, Müslümanların çoğunlukta olduğu bölgeler Pakistan'a ve Hinduların çoğunlukta olduğu bölgeler Hindistan'a ait olacaktı. Bu plana göre Pakistan'ın kurulmasından sonra kuzeybatı Hindistan'ın Peştunları Pakistan'ın bir parçası olmuştur. Buna karşılık Afganistan, Pakistan'ın Birleşmiş Milletler üyeliğine karşı oy kullanmıştır. Bununla beraber Afganistan, Abdul Rahman Han'dan Nadir Şah'a kadar Afganistan ve Pakistan sınırını tanımlayan Durand Hattı da dahil olmak üzere, imzalanan tüm antlaşmaların hükümlerini tek taraflı olarak sorgulamıştır. Afganistan, Pakistan karşıtı eylemlerini haksız yere ayrılmış olan Pakistanlı Peştunların haklarını savunmakla ilişkilendirdiği iddia edilmiştir. Pakistan'ın kurulduğu günden bu yana Pakistan politikası, Afganistan ile Pakistan ilişkilerini gerginleştirmiştir. Afganistan, Peştunistan konusunu Pakistan ile barışçıl bir şekilde çözemediği için, bu güne kadar sonuçlarına katlanmak zorunda olduğu bir takım eylemlere başvurmuştur. Afganistan, çoğu zaman Pakistan'a karşı yanlış politikalar izlemiştir. Afganistan hükümeti, vatandaşların beynini Pakistan'a karşı doldurmak için mümkün olan her yolu denemiştir. ABD ve Afganistan ilişkilerini doğrudan etkileyen Pakistan ile gergin ilişkiler nedeniyle Afganistan, Sovyetler Birliği ve Hindistan ile yakın dostluk kurmuştur. Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgalinden sonra, Afganistan ile Pakistan arasındaki ilişkilerin düzeni değişmiştir.

Sovyetler Birliği işgalinden önce Pakistan'a kaçan Mücahit grupların liderleri Pakistan'ın kuklaları haline gelip Pakistan'ın çıkarlarını savunmuşlardır. Pakistan hükümetinin lideri General Ziya-ül-Hak, Batı'dan Afganistan Mücahitlerine gönderilen tüm yardımları Pakistan Ordusu İstihbarat Servisi (ISI) tarafından organize etmek için ABD istihbarat teşkilatını ikna etmiştir. Pakistan, dinci grupları geliştirerek Afganistan'da birkaç hedefe ulaşmayı planlamıştır. Birincisi, İslamcılığı Peştun milliyetçiliği yerine yaymak; ikincisi, bu İslami grupları Kabil'de iktidara getirip böylece bu grupların bir yandan Pakistan'ın içişlerine karışmasını engellemek diğer yandan Afganistan'ı Hindistan'dan uzaklaştırmaktır. Pakistan ve İran'da kurulan Mücahit

grupları 1992’de iktidara geldikten sonra kendi aralarında savaşmaya başlamışlardır. Bu durum Afganistan’ı daha da zayıflatmış ve Pakistan dahil komşularına daha da bağımlı hale getirmiştir. Pakistan’ın Afganistan’a yönelik mevcut politikası, 1970’ler ve 1980’lerde planlanan politikanın devamı niteliğindedir. Dün Mücahit grupları Pakistan’daydı bugün Taliban Pakistan’dadır. Afganistanlılara göre Pakistan’ın bu politikası, Afganistan’ın içişlerine müdahale sayılmaktadır ve durdurulması gerekmektedir. Beş yıl süren iç savaşın ardından, Pakistan Talibanı destekleyip Afganistan’da kendine yakın bir hükümet kurma arayışında olmuştur.

El-Kaide'nin 2001'de ABD topraklarına saldırısından sonra Pakistan, Taliban'ı destekleme planından vazgeçip terörle mücadelede ABD'nın önemli ortağı olmuştur. Pakistan ilk başlarda ABD'ye, topraklarını kullanan El-Kaide ve Taliban terör örgütlerinin faaliyetlerini durdurmaya söz vermiştir. Afganistan hükümetinin Pakistan'ın Afganistan politikalarına yönelik şüpheleri hiçbir zaman giderilmemiştir. Pakistan her zaman Afganistan hükümeti tarafından terör örgütlerini desteklemekle suçlanmıştır. Savaşın tırmanması ve terör örgütlerin artan eylemleriyle beraber, Afganistan'ın uluslararası müttefikleri de Pakistan'a karşı iyi niyetlerini yavaş yavaş yitirmişlerdir. Usame bin Ladin'in 1 Mayıs 2011'de Pakistan topraklarında öldürülmesiyle Pakistan, dünyanın en tehlikeli ülkesi olarak dünyanın dikkatini çekmiştir. Pakistan ordusu, genel politikası olarak, Taliban'a ve Afganistan'daki diğer terör örgütlerine yardım etmeye devam etmektedir. İki ülke arasındaki gerginlikler, her iki ülkenin toprak bütünlüğünü, ekonomisini, halkın güvenliğini ve siyasi istikrarını ciddi şekilde tehdit edecek bir noktaya ulaşmıştır.

1.1. Çalışmanın Kapsamı

Bu araştırmanın konusu Afganistan ile Pakistan ilişkileri olduğundan kapsamı da genel anlamda bu sınırlılıklar ekseninde ele alınmıştır. Ancak Pakistan’ın kuruluşu, Hint Alt Kıtası’nın ikiye bölünmesiyle beraber olduğu için Pakistan’ın Hindistan ve Afganistan ile rekabet ve gerginlikleri, bu rekabetin etnik ve stratejik yönleri ve özellikle Afganistan’da etkileri, Pakistan’ın Sovyetler Birliği ve ABD arasındaki küresel rekabetten yararlanarak ABD yanında yer alıp ABD yardımıyla Pakistan ideolojisini yaymaya çalışması ve bunun Afganistan halkı üzerine etkileri incelenmiştir.

Gelişmelere bakıldığında, Pakistan’ın Hindistan ile gerginliklerinin beraberinde getirdiği savaşlar, Pakistan’ın nükleer politikası, Afganistan’da diktatörlüğe karşı çıkan grupların Pakistan’a göç süreci, Pakistan’ın bu grupları kendi yararına kullanması, daha sonra Taliban ve

diğer terör örgütlerinin kuruluşu ve bu örgütlerin Pakistan çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri iki ülke arasında güvensizliğin ve rekabetin artmasına ve sonuç itibarıyla bölge ülkeleri ve özellikle Afganistan'ın güvenlik durumunun vahim olmasına neden olmuştur. Bu çerçevede bu tezde Afganistan'da siyasi oyunların getirdiği savaşların sonucunda eğitim sisteminin çöküşü, ekonomi diye bir şeyin kalmaması, halkın eğitim ve öğretimden uzaklaşması üniversite mezunu ve uzman kadroların savaşlarda hayatını kaybetmesi ya da ülkeden kaçıp dünyanın değişik yerlerinde yerleşmesi incelenmiştir. Halen halkın güvenlik sorunları nedeniyle fakirlik, bilgisizlik, işsizlik, bağımlılık ve yurt dışına göç etmeleri gibi birçok sorunla karşı karşıya kalmalarına da değinilmiştir. Devamında ise, yakın geçmişte Taliban sonrası kurulan rejimin ülkenin güvenlik, barış, adalet ve kalkınmasıyla ilgili çalışmaları ve bu çalışmalara engel olan başta Taliban olmak üzere Pakistan destekli diğer terör örgütlerinin faaliyetleri ele alınmıştır.

1.2. Çalışmanın Önemi

Mevcut dönemde insanlık yaşantısı dönemin koşulları ve talepleri doğrultusunda kendine yeni ve farklı ortamlar hazırlamıştır. Her ne kadar eskiden, bir insan topluluğu bir bireyin, bir örgütün veya bir ülkenin onları mutlak bir güçle yönetmelerine izin vermişse de günümüzün durum farklılığı ve karmaşıklığı böyle bir modeli kabul etmemektedir. Bugün, tüm toplumsal ihtiyaçlara cevap verebilen ve herkesin katılabileceği bir hükümet sisteminin, özgürlük, hürriyet ve toprak bütünlüğü düşüncesi çerçevesinde varlığı ciddi ilgi ve odak noktası haline gelmiştir. Tarihi olayları önemsemek ulusların kendi kaderlerini belirlemek amacıyla verdikleri mücadele ile anlam kazanmaktadır.

Afganistan ve Pakistan 1947 yılından beri birbirlerine rakip gözüyle bakmışlardır. Her iki ülkenin birbirlerini rakip olarak görmeleri uluslararası alanda hiç kuşkusuz önemli meselelerden birisidir. İki ülke arasındaki gerginlik ve uyumsuzluk Afganistan'da Cumhuriyetin kuruluşu ve Muhammed Davut Han'ın Afganistan'ın ilk Cumhurbaşkanı olarak iktidara gelmesinden sonra ciddileşmeye başlamıştır. İki ülke arasındaki rekabet bölge ve uluslararası alanlarda birtakım sorunlara neden olmuştur. Bu rekabet alanı, iki ülke arasında birtakım maddi ve manevi faktörlerle beraber Kabil-İslamabad ilişkilerinde gerginliğe neden olmuştur. Afganistan, özellikle Cumhuriyetin kuruluşundan sonra Pakistan Peştunları arasında nüfuz elde etmeye çalışmıştır ancak Pakistan yöneticilerinin tavırları bu düşüncüyü tutarsız hale getirmiştir. Dahası her iki ülkenin rekabeti iki ülke arasındaki çatışmayı daha da arttırmıştır. 2001'deki Ortadoğu'da

gözlemlenen jeopolitik değişiklikler ve ABD savaşı nedeniyle Afganistan ve Irak hükümetlerinde yaşanan değişim sonrasında, bölgede terörist grupların geçirdiğı değişim ve sonuç olarak, harabeye dönüşmüş Afganistan dünya ülkelerinin dikkatini çekmiş ve özgürlük hareketinin ortaya çıkmasıyla Afganistan egemenliğinde büyük bir değişim meydana gelmiştir. Toplum ve birey düşüncesine hemen hemen hiçbir özgürlük tanımayan, tüm toplumu baskıcı ve zorba bir ideoloji doğrultusunda yönlendiren ve bunun için baskı ve güç kullanma yöntemleri devreye sokan bir yönetim sistemi olan totaliter bir düzenden kısmen de olsa bireylerin kendi iradeleriyle seçtikleri bir temsilci veya temsil grubunun aracılığıyla siyasi fikir ve görüşlerini belirtme sistemi olan demokrasiye geçmiştir.

Pakistan, her ne kadar resmi açıklamalarında Afganistan demokrasisine destek vereceğiz açıklamalarında bulunsa da Taliban'ın Ketta Konseyi'nin maskesi ile Afganistan'a karşı bir takım önemli stratejiler ele almıştır. En önemli stratejilerinden şehir merkezleri, okul, hastane, camii ve alışveriş merkezlerinde intihar saldırıları düzenlemenin yanı sıra şehirler arası yolların Taliban tarafından kapatılıp Afganistan İslam Cumhuriyeti hükümetine çalışan vatandaşları tutuklayıp infaz etmekle toplum arasında korku salıp toplumu huzursuzluğa sürüklemektir. Pakistan bu strateji ile Taliban'ın gücüyle Afganistan toplumu arasında huzursuzluk yaratıp Afganistan halkı ve devletini Taliban'a hak tanımaya zorlayıp Afganistan iktidarına ortak edip Afganistan'da söz sahibi olmasını sağlamaya çalışmaktadır. Ancak Afganistan toprakları bölgede büyük olaylara tanıklık etmiştir. Afganistan'da ayaklanmalar, tarihi savaşlar, talihsiz olaylar ve yenilgiler Afganistan halkının sömürgeci güçlerin hakimiyetini kabul etmeme düşüncesinden kaynaklanmıştır. Dış güçlerin çok sayıda müdahalesine rağmen Afganistan ayakta durmayı başarmıştır. İşte bu arkaplan ile bu çalışma Pakistan ile Afganistan arasındaki rekabetin boyutlarını, alanlarını ve önemli faktörlerini doğru bir şekilde aydınlığa çıkarmayı hedeflemektedir. Ayrıca günümüze kadar konu ile ilgili Türkiye'de pek fazla çalışmanın yapılmadığı düşünüldüğünden Türk akademisyenlerin ilgili çalışmaya ulaşmaları ve Türk halkının iki İslami ülke olan Afganistan ve Pakistan rekabetinin perde arkasını yakından takip etmeleri amacıyla tamamen tarafsız ve bilimsel normlar dikkate alınarak yazılmıştır. Bu çalışmanın benzer araştırmalara kaynak oluşturmada yararlı olacağı umulmaktadır.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma 2020-2021 yılları arasında "Afganistan ve Pakistan İlişkisinin İniş ve Çıkışları" başlığı altında Afganistan ve Pakistan arasındaki rekabet alanlarının ve özellikle bu rekabetin Afganistan'daki etkilerinin öğrenilmesi için yapılmıştır. Araştırma yapılırken ilk başta araştırmanın konusu seçilmiştir. Konu seçilirken Afganistan'ın son yıllardaki siyasal gelişmeleri, bu süreçte Pakistan'ında gelişmeleri ele alınmıştır. Konuyla ilgili daha derin ve daha detaylı inceleme olanağı elde etmek amacıyla bu çalışma "Afganistan ve Pakistan İlişkisinin İniş ve Çıkışları" şeklinde belirlenmiştir.

Çalışmanın ana fikrini oluşturan Afganistan ve Pakistan ilişkisi ile ilgili yazılmış kaynak taraması yapılmış ve birçoğuna ulaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın zenginleştirilmesi amacıyla kütüphanelerde ulaşılabilen kitaplar, makaleler, dergiler, istatistikler, yıllık, gazete ve raporlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bilgiye kolay ve ucuz ulaşmanın ve bilgileri başkaları ile paylaşmanın kolay yolu olan internet sitelerinden yararlanılmıştır. Okuyuculara ilgi uyandıracak ve okumak için vakit ayırmaya değer bir çalışma olması umuduyla tez cümlelerinin sağlam ve ilgi çekici nitelikte olmasına gayret edilmiş ve bilinen şeyleri tekrar etmekten mümkün olduğunca kaçınılmıştır. Çalışmanın yazma aşamasında ilk olarak konu üzerinde daha önceden yapılan çalışmalar gözden geçirilmiş, konu ile yakından ilgilisi olan her iki ülkenin coğrafyası, ideolojisi, toplumsal, siyasal ve kültürel yapısı gibi genel bilgiler detaylı bir şekilde ele alınmaya çalışılmış, daha sonra iki ülke arasındaki anlaşmazlıklar, gerginlikler, her iki ülkenin birbirlerine müdahaleleri ve huzursuzluklar incelenmiştir.

BÖLÜM II

KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE KADAR PAKİSTAN

2.1. Pakistan Rüyası ve Güvensiz Bir Devletin Kuruluşu

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle dünyanın siyasi manzarası değişmiştir. Asya, Avrupa ve Afrika'da köklü değişiklikler meydana gelmiş ve iki yıl sonrasına kadar Londra Lordları, Hint Alt Kıtası (Indian Subcontinent)'ndan çekilmişlerdir¹. Hint Alt Kıtası'nda görkemli medeniyetlere sahip eski ve tarihi bir ülke olan Hindistan, Büyük İskender, Moğollar ve İngilizler gibi imparatorlukların odak noktası olmuş ve müdahaleye maruz kalmıştır. Bazı işgalci güçler yüzyıllarca bu topraklarda hüküm sürmüşlerdir. Hint Alt Kıtası'ndan temelli olarak çekilen en son işgalci ülke, topraklarında güneşin batmadığını iddia eden Büyük İngiltere olmuştur². II. Dünya Savaşı'nın sonunda Hint Alt Kıtası'nın sömürge yönetiminden kurtuluşu kaçınılmaz olmuştur. İngiltere, iki büyük uluslararası savaştan sonra başka bir savaşa boyun eğmekten çekinmiştir. Hindistan artık Büyük Britanya'nın altın yumurtası olmaktan çıkmıştır, çünkü bu topraklardaki insanlar da her geçen gün sömürgeci güçlere direnmeye gayret göstermişlerdir. İngiltere iç meseleler açısından da Hindistan'ı kontrol etme konusundaki ilgisini kaybetmiştir. Aynı zamanda ABD, uluslararası toplumlarla beraber Hindistan'da İngiliz sömürgeciliğinin sona ermesi için İngiltere'ye baskı uygulamıştır. Hindistan'da da çeşitli sivil itaatsizlik hareketleri dahil olmak üzere huzursuzluklar artmıştır. 1946'nın başından itibaren Hindistan Silahlı Kuvvetleri arasında da isyanlar baş göstermiştir. Sonuç olarak İngiltere, sömürgesizleştirme sürecini hızlandırmak zorunda kalmış ve 14-15 Ağustos 1947'de Pakistan ve Hindistan olmak üzere iki bağımsız devletin ortaya çıkacağını duyurmuştur³.

İngilizler 1947'de tüm güçlerini deniz ve hava yollarından geri çekmiştir. Hint Alt Kıta'da yaşayan insanlar, inançları bakımından ağırlıklı olarak Hindu ve Müslüman oldukları için bu dini bölünmeye dayanarak kanlı bir çatışmanın ardından 1947'de Pakistan ve Hindistan olmak üzere resmen ikiye bölünmüştür⁴. Bölünmeden önce, Hindistan Ulusal Kongresi (Indian National Congress) Hint Alt Kıtası siyasetinde öncü bir rol oynamıştır. 20. Yüzyılın başlarında, Hindistan Ulusal Kongresi toplumsal tabanını genişletebilmiş ve bir kitle partisi

¹ Ahmed Saidi, **Pakistan Mehver-i Şeraret**, Kabil, Sayed Yayınevi, 2015, s. 27.

² Muhammed Veli, **Afganistan Dar Strateji Hint ve Pakistan**, Kabil, Meyvend Yayınları, 2016, s. 4.

³ Kerol Cristian Fier, **Nabard Ta Aherin Nafas: Şive Ceng-i Artış-i Pakistan**, Çev. Halid Hesrev, Kabil, Amiri Yayınevi, 2017, ss. 57-58.

⁴ Saidi, **a.g.e.**, s. 27.

oluşturabilmiştir. Kongre, Hindistan'ın kırsal bölgelerindeki şubeleriyle Hindistan'daki İngiliz yönetimine karşı bağımsız ve demokratik hükümet kurmak için milyonları seferber etme gücüne sahip popüler bir parti olmayı başarmıştır. 1906 yılında Tüm Hindistan Müslümanları Birliği (All India Muslim League) Müslüman merkezli dini bir parti olarak kurulmuştur⁵. Tüm Hindistan Müslümanları Birliği, Hindistan Ulusal Kongresi'nin ulusal düzeyde ana rakibi haline gelmiş ve en son Hint Alt Kıtası'nın geleceği bu iki kuruluş arasındaki rekabete göre şekillenmiştir. Müslümanlar Birliği ve Kongre sadece birbirleriyle değil, diğer partilerle de sıkı rekabet etmişlerdir.

Müslümanlar Birliği liderleri, Alt Kıta bağımsızlığı olasılığını göz önüne bulundurarak ağırlıklı olarak Hindu olan ve Kongre'nin kontrolü altında olan Hindistan'da yaşayan Müslüman azınlığın geleceğinden endişe duymuşlardır. Onlara göre, Kongre laik ve demokratik bir devlet ilkesine olan bağlılığından saptığı zaman bu endişe daha da artmıştır. Bu nedenle, Müslümanlar Birliği, Alt Kıta Müslümanlarının çıkarlarına hizmet edecek seçenekleri değerlendirmiş ve bunlardan biri bağımsız bir Müslüman devletin kurulması olmuştur⁶. Bir diğer söylentiye göre Pakistan'ın kurulma fikri 1930'lu yıllarda ortaya çıkmıştır. Chaudhry Rahmet Ali Cambridge Üniversitesi öğrencisiyken Alt Kıta'nın kuzeybatı kesiminde İngiliz yönetimindeki birkaç bölge ve prens devletlerin birleştirilmesi ile bir İslam devleti kurmayı düşünmüştür. 1933'te "Şimdi ya da asla. Yaşayalım mı ya da yok olalım mı?" başlığıyla yayınlanan bir yazıda yeni kurulan ülkeyi Pakistan adlandırmıştır⁷. Bu süreçte rol oynayan önemli kişilerden biri de Müslüman şair ve filozof Muhammed İkbal'dır. Pek çok Pakistanlı, onun çeşitli yazılarına atıfta bulunarak, Allame İkbal'ın Pakistan hareketi için ilham kaynağı olduğuna inanmaktadırlar. Bu nedenle, İkbal'ın fotoğrafları genellikle halka açık yerlerde Muhammed Ali Cinnah'ın fotoğraflarının yanına asılır. Muhammed Ali Cinnah resmi olarak Pakistan halkının kurucusu olarak tanınır ve resmi unvanı, Kaid Azam kısaca Kaid (Büyük Lider)'dir. Ancak çoğunlukla Pakistanlılar, Pakistan'ı bir ülke olarak kafasında canlandıranın Allame İkbal olduğuna inanmaktadırlar. Pakistan'ın ilk askeri diktatörü Muhammed Eyyup Han'a göre İkbal bağımsız yaşam tarzlarını özgürce sürdürebilmeleri için Hindistan Müslümanlarına, bağımsız Müslüman devletinin ana ilkelerini çizmiştir. İkbal, Kongre'nin kontrolü altındaki Hindistan anayasasında Müslümanların bir azınlık

⁵ Veli, **a.g.e.**, s. 25.

⁶ Fier, **a.g.e.**, ss. 61-62.

⁷ Muhammed Zahir Seddik, **Nim Karn Aşub Dar Afganistan**, Kabil, Sayed Yayınevi, ss. 39-40.

olarak konumlanışlarından endişe duymaktaydı. İktbal, Hindistan'ın kuzeybatı Müslüman eyaletleri gibi belirli bir coğrafyada Müslümanların egemenliği altında bağımsız bir devletin olabileceği sonucuna varmıştır. İngiliz İmparatorluğu'nun içindeki veya dışındaki Müslüman Özerk Hükümeti'nin kurulması çözümü Allame İktbal'ın İngiliz sömürgeci altındaki Hindistan'ın Pencap, Sind, ve Belucistan gibi eyaletlerin dahil olduğu kuzeybatı eyaletlerinde Müslüman bir siyasi cemaat hayal eden önemli kişilerden biri olduğunu doğrulamaktadır⁸. Ancak Muhammed Ali Cinnah'ın Güney Asya haritasını fiilen değiştirdiğini söylemek uygun olur. Belki onun, Pakistan rüyası bir rüya olarak kalacaktı.

Hint Alt Kıtası'nda İngilizlerin hakimiyeti sırasında, Mahatma Gandhi liderliğinde Kongre ve Müslümanlar Birliği gibi siyasi partiler şiddete karşı mücadeleye devam etmişlerdir. 1948 yılında Müslümanlar Birliği, Tüm Hindistan Müslümanları Birliği (All India Muslim League) ve Tüm Pakistan Müslümanları Birliği (All Pakistan Muslim League) olarak ikiye bölünmüştür⁹. Doğal olarak Pakistan Müslümanları Birliği Pakistan'a ve Hindistan Müslümanları Birliği Hindistan'a yakın düşmüştür. Pakistan 14 Ağustos 1947 tarihinde Muhammed Ali Cinnah ve Allame İktbal ve Chaudhry Muhammed Hüsseyin gibi diğer meslektaşlarının önderliğinde kurulmuş ve dünya siyasi arenasına girmiştir. Pakistan lideri Muhammed Ali Cinnah Hint Alt Kıtası'nın bölünmesinden önce de Müslümanlar Birliği liderliğini yapmaktaydı, ancak daha sonra ülkenin lideri olduğu için Müslümanlar Birliği liderliğinden çekilmiş yerine Chaudhry Halik ul-Zaman Müslümanlar Birliği başkanı seçilmiştir. Muhammed Ali Cinnah'ın ölümünden sonra Gulam Muhammed Genel Vali ve Liyakat Ali Han Başbakan olarak görevi üstlenmiş ve aynı zamanda Müslümanlar Birliği liderliğini kabul etmiştir. Liyakat Ali Han'ın öldürülmesinin ardından Hoca Nazimuddin Müslümanlar Birliği liderliğine seçilmiştir, ancak Genel Vali Gulam Muhammed tarafından Başbakanlıktan azledilmiş daha sonra yerine Muhammed Ali Bugra hem başbakan hem de Müslümanlar Birliği liderliğine atanmıştır.

1955 yılında Abdulrab Nuşter ve ölümünden sonra Han Abul Keyyum Han Müslümanlar Birliği liderliğine seçilmiştir. 1958 yılında Mareşal Muhammed Eyup Han tarafından bir darbe sonucunda sıkıyönetim ilan edilmiş ve sivil yönetim ile siyasi partilerin faaliyetleri kaldırılmıştır. Mareşal Muhammed Eyup Han 10 yıl ülkeyi yönettikten sonra istifa etmiş ve General Yahya

⁸ Fier, **a.g.e.**, s. 60-61.

⁹ Ira M. Lapidus, **History Of Islamic Society**, 2010, s. 291.

Han ülke yönetimini devralmıştır. 1970 genel seçimlerinde Avami Birliği lideri Şeyh Muciburrahman Doğu Pakistan'da en çok oyu almış ve Doğu Pakistan'ın Bangladeş adı altında Batı Pakistan'dan ayrılacağını ilan etmiştir¹⁰. Eski dışişleri bakanı ve aynı zamanda Pakistan Halk Partisi lideri olan Zülfikar Ali Butto Batı Pakistan'da en çok oyu almıştır, ancak Doğu Pakistan halkının özgürlük mücadeleleri şiddetlenmiştir. Sonuç itibarıyla Hindistan'ın askeri yardımı ile kanlı savaşları ve Pakistan Silahlı Kuvvetleri'nin yenilgisinin ardından, Şeyh Muciburrahman liderliğinde 1971 yılında Bangladeş, yeni ve bağımsız bir ülke olarak dünya siyasi haritasına eklenmiştir. Bu olaylardan sonra General Yahya Han istifa etmiş, Zülfikar Ali Butto Pakistan'ın Cumhurbaşkanı olarak iktidara gelmiştir. Daha sonra genel seçimlerde Butto'nun partisi olan Pakistan Halk Partisi kazanmış ve Zülfikar Ali Butto ülke başbakanı seçilmiştir. Butto 1956 anayasası yerine yeni bir anayasanın yürürlüğe girmesini istemiş ve 12 Nisan 1973'te yeni anayasa onaylanmıştır. Yeni anayasaya göre Pakistan'ın yeni siyasi yapısı tescil edilmiş ve buna göre Pakistan İslam Cumhuriyeti adı altında parlamenter demokrasinin gerçekleşmesi dikkate alınarak federal bir sistem kabul edilmiştir¹¹.

Afganistan'ın doğu ve güney komşusu olan Pakistan 220 milyon nüfusu ile Endonezya'dan sonra en kalabalık İslami ülkesidir. Pakistan Afganistan'ın yanı sıra İran, Çin, Hindistan ve güneyde Umman Denizi ile sınır komşusudur. Pakistan 800.000 kilometrekarelik bir alanı kaplamaktadır¹². Ülkenin başkenti İslamabad, Karaçi ile Lahor en büyük şehirleridir. Pakistan resmi olarak Federal bir yapıya sahip olup Kuzeybatı, Pencap, Sind ve Beluçistan eyaletlerinden oluşmaktadır. Resmi dilleri Urduca ve İngilizce'dir. Pakistan'ın etnik yapısı da birçok ülke gibi değişkendir. Etnik bağları ulusal bağlardan daha güçlüdür. Ülkenin doğusunda yaşayan Pencaplılar %55 nüfus oranıyla çoğunluktadır, ülkenin güneydoğusunda Sindililer %20, ve Urduca konuşan Hindistan Muhacirleri %10, kuzey bölgesinde Peştunlar %10 ve güneybatı bölgesinde Beluçlar %5 nüfus oranlarıyla yaşamaktadırlar¹³. Pakistan, (Temizlerin Ülkesi) bu adı ile Hindistan'a karşı kimliğini tarif etmektedir. Pakistan güç manevrasında Pakistan'ın 1947 yılında Hindistan'dan ayrılışı aslında temizlerin, temiz olmayanlardan ayrılışıdır. Pakistan

¹⁰ Mohammad Khalid Ataie, **Pakistan ve Köktenci Akımlar: Pakistan'ın Afganistan Politikasında Köktencilik Yeri**, İstanbul, Yüksek Lisans Tezi, 2014, s. 49.

¹¹ Saidi, **a.g.e.**, s. 30.

¹² Çiğdem Sekmen, **Pakistan**, Avrasya Dosyası Üç Aylık Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, cilt. 4, Sayı, 3-4, ss. 196-197.

¹³ E. Tümç. Armağan Kuloğlu ve Sercan Doğan, **Afganistan ve Pakistan'da Yaşanan Gelişmeler ve Uluslararası Güvenliğe Etkileri**, Orsam Asya Çalışmaları Programı, Rapor No. 31, Mart 2011, Ankara, s. 54.

dünyanın resmi adı itibarıyla birinci İslam Cumhuriyeti'dir. Ülkenin seçkinleri kabile önderleri, büyük toprak sahipleri, yüksek rütbeli subaylar, iş adamları, şehirli kesim ve eğitilmiş memurlardır. Pakistan'ın demokrasisi gücün bu tabakaya dağılımıdır. Pakistan'da Devlet başkanı, cumhurbaşkanı olup hükümet başkanı Başbakan'dır. Kabine başbakan tarafından atanır. Cumhurbaşkanı parlamento tarafından 5 yıl için seçilir. Çoğunluk partisinin ya da koalisyonun lideri, ulusal meclis tarafından başbakan olarak seçilir. Pakistan çift meclisli parlamentoya sahiptir. Senato ve ulusal meclis. 87 koltuklu Senato üyeleri, 6 yıllık bir dönem için seçilir. Bu üyelerin üçte biri her iki yılda bir seçimlere aday olarak gösterilir. Senato karar vermekten ziyade, danışılan bir meclistir. 217 koltuklu ulusal meclis'in 207 koltuğu Müslümanları, 10 koltuğu ise Müslüman olmayanları temsil eder. Üyeler genel oyla 5 yıllık bir süre için seçilirler. Pakistan'da yargı sisteminde, Federal İslam Mahkemesi adıyla anılan Şeriat Mahkemelerine hakimler Cumhurbaşkanı tarafından atanırlar¹⁴. Pakistan'ın siyasi ve toplumsal hareketlilikten dolayı güç dengesi sürekli bozulur ve demokrasi yerini askeri diktatörlüğe bırakır. Ancak asıl güç iktidar eksanli olmadığı için kendisine güçlü bir temel oluşturup herkesi kendi payına ikna edemez ve tekrar diktatörlük yerini Pakistan'da alışılmış demokrasiye bırakır. Pakistan çok fakir ama nükleer ülkedir. Pakistan'da çok sayıda insan bir doların altında bir gelirle yaşamaktadırlar.

2.2. Pakistan İdeolojisi

Pakistan, İslami bir ülkedir. Ancak bir takım araştırmacı ve yazarlara göre bu ülke tarihsel kimlik sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Pakistan tarihi ve ulusal kimliğini İslam'dan almaktadır. Çünkü ülkenin adı ülke sakinlerinin tarihsel geçmişi veya etnik kimliğiyle bağlantılı değildir. Ancak Pakistan'ın yeni adı bu topraklarının ve bu ülkenin eski bir geçmişe sahip olmadığı anlamına gelmemektedir¹⁵. Pakistan'ın kuruluş hareketi iki ayrı millet olarak İslam ve Hindu düşüncesine dayanmaktadır. İlk kurucu meclisin, Liyakat Ali Han'ın da dahil olduğu çoğu üyesi Pakistan laik elitlerinin parçasıydılar. Devleti İslamileştirme ve İslamı ideoloji olarak kullanma fikri tarihi süreç içerisinde belirsiz bir tanıma tabi olmasına rağmen, Pakistan devleti, İslamı çoğulcu toplumdaki olası sorun ve tartışmaların üstesinden gelebilmek için birleştirici bir ideoloji olarak kabul etmiştir. Pakistan'ın 1971 savaşının sonucunda Bangladeş'i kaybetmesinin ardından dönemin Başbakanı Zülfikar Ali Butto Pakistan'daki etnik gruplar arasında daha fazla bölünmeyi engellemek için İslamı ulusal uyumun bir faktörü olarak tanıtmaya çalışmıştır.

¹⁴ Sekmen, a.g.m., s. 199

¹⁵ Andeşmend, a.g.e., s. 18.

Hükümet İslamcılar gibi toplumu yönetmek için İslami idealleri korelasyonun bir aracı olarak kullanmıştır.

Butto, Pakistan'ın Körfez ülkeleriyle ilişkilerini güçlendirmiş ve Arapça'nın ders kitaplarındaki rolünü artırmıştır. Bunlar İslami sosyalizm ve İslamileştirme fikrini teşvik etme çabalarının bir parçası olarak kabul edilmiş ve bu doğrultuda Pakistan ilk kez 1973 anayasasında bir İslam devleti olarak tanıtılmıştır. Butto'nun yukarıdaki daha önce benzeri görülmemiş önlemleri alarak, hükümetine karşı çalışan İslamcı grupları kendine yakınlaştırmak için çabaladığını da gözden kaçırmamak gerekir¹⁶. İslam, Hindistan'a karşı Pakistan hükümetinin ideolojisi haline gelmiştir. Pakistan ordusu, bağımsızlığının ilk yıllarından itibaren kendisini devletin coğrafi ve ideolojik sınırlarının koruyucusu olarak görmektedir¹⁷.

Pakistan, ismini ve kimliğini İslam'dan alıp Hint Alt Kıtası Müslümanlarının yurdu olarak 1947 yılında Hint Alt Kıtası'ndan ayrılırken on milyonlarca Müslüman'ın Pakistan dışında (Hindistan'da) kaldığı görülmüştür. Bu gerçek, Pakistan'ın İslami kimliğini temsil eden ve Hint Alt Kıtası'ndaki Müslümanların tek vatanı isminin anlamını zedelemektedir. Öte yandan, Pakistan coğrafyasındaki insanların etnik kimliğini dikkate almak, ülkenin tarihi ve ulusal kimliği sorununu daha karmaşık ve savunmasız hale getirmektedir. Pakistan, 1973 anayasasına göre, sakinlerinin birçoğu etnik ve dilsel olarak birbirinden farklı dört eyaletten oluşan federal bir sisteme sahiptir¹⁸. Aslında Pakistan'ın siyasi ve askeri liderleri İslam'ı, Pakistan kimliğini güçlendirmek için, güçlü bir araç olarak kullanmışlardır.

2.3. Pakistan Ordusunun Yapısı

Günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki farklılaşmanın önemli yönlerinden biri, ordunun hükümetin siyasi faaliyetlerinde varlığını göstermesidir. Bu ülkelerin sivil altyapılarını koruyamaması, ordunun siyasete müdahale etmesi için iyi bir fırsat sağlar, bu da hükümetin otoriterliğe ve yolsuzluğa gitmesine neden olur. Pakistan'ın da Güney Asya'da benzer bir özelliği vardır. Siyasete ve ekonomiye doğrudan ve dolaylı askeri müdahalenin yanı sıra, ülkenin toplam bütçesinin yaklaşık üçte biri askeri alanlara harcanırken, Pakistanlıların

¹⁶ Fier, a.g.e., s. 90.

¹⁷ a.g.e., s. 57.

¹⁸ Andeşmend, a.g.e., 18-19.

yüzde 40'ından fazlası yoksulluk sınır çizgisinin altında yaşamaktadırlar¹⁹. Hindistan'ın aksine Pakistan'ın demokrasiyi uygulamak için güçlü bir altyapısı bulunmamaktadır. Pakistan, 1947'deki bağımsızlığından bu yana üç askeri darbeye tanık olmuştur. Pakistan halkının siyasi ve sosyal yaşamında ordunun güçlü ve kalıcı varlığı, tarihsel bir perspektiften incelenmesi gereken iki iç ve dış faktör kategorisine bağlıdır.

Pakistan siyasetinde ordunun varlığı ülkenin ilk yıllarına kadar uzanmaktadır. İngiltere İmparatorluğu'nun Hint Alt Kıta'da Rusya gibi ülkelere karşı Güney Asya'nın güvenliğine yaklaşık iki yüzyıl yatırım yapmıştır. İngiliz Hint Alt Kıtası güvenlik görevlileri, son dakikaya kadar İngiliz-Hint ortak savunma düzeniyle İngiltere'ye bağlılıklarını kaybetmemek, tutarlı ve uyumlu bir silahlı kuvvetleri sürdürmeye çalışmışlar, ancak ordudaki ayrılık nihayetinde inkar edilemez bir gerçek olarak kabul edilmiştir. Pakistan ve Hindistan'ın kurulması ile mevcut ordunun bölünmesi de kesinleşmiştir.

Ordu Alt Komitesi oybirliğiyle cephane ve askeri stokların güç oranına dayalı olarak Hindistan için %64 ve Pakistan için %36 oranında bölünmesini önermiştir. Pakistan 416.800 askerden yalnızca 150.000'ini alabilmiştir²⁰. Muhammed Ali Cinnah, Pakistan'ın bağımsızlığını alan ve Pakistan'ın kurucusu olarak sivil bir figürdü. Ancak eskiden Hint Ordusu'nun bir parçası olan Pakistan ordusu, Hintli Müslümanların bağımsızlık ve Pakistan'a göç sürecinde ve ayrıca Keşmir'i Hindistan'dan ayırma çabalarında lojistik ve operasyonel yardım şeklinde önemli bir rol oynamışlardır. Halkın gözünde Pakistan ordusu, Müslüman Pakistanlıların ulusal kimliklerini Hindu kimliğine düşmanlık bağlamında tanımladıkları için, olası Hint saldırganlığı karşısında ulusal kimliğin koruyucusu haline gelmiştir. Pakistan ordusu 1947'den beri istikrarlı bir şekilde büyüme göstermiştir. 1951'lerde Pakistan, Güneydoğu Asya Antlaşması Organizasyonu (SEATO) adı altında ve daha sonra (CENTO)'ya değişen Bağdat Antlaşması çerçevesinde İngiltere ve ABD'den önemli yardımlar almıştır. Bu yardımlar Pakistan'ın askeri boyutunu artırmasına ve artan Hindistan tehdidine karşı gelebilmek için askeri araç ve teçhizatın yanı sıra askeri üslerinin nicel ve niteliksel olarak geliştirmesine yardımcı olmuştur²¹. Doğu Pakistan olan Bangladeş'in Pakistan'dan ayrılmasının ardından General Yahya Han, iktidarı barışçıl bir şekilde Zülfikar Ali Butto'ya devretmiştir. Butto derhal hükümetteki askerlerin konumunu zayıflatmaya çalışmış ve

¹⁹ Bruce Riedel, **Ham Ağuşı Marg Bar**, Çev. Bahar Mehr ve Tabeş Furuğ, Kabil, Amiri Yayınları, 2012, s. 36.

²⁰ Fier, **a.g.e.**, s. 74.

²¹ **a.g.e.**, s. 84

birçok ordu yetkilisini görevden uzaklaştırmıştır. Butto dönemi belki de Pakistan tarihinde ordunun siyasetten dışlandığı tek dönemdir. Ancak Butto 1977 seçimlerinde hile yapmakla suçlanmış ve başka bir siyasi krizin başlamasıyla General Ziya-ül-Hak bir darbe sonucunda askeri hükümetin başkanlığını devralmış ve 11 yıl hüküm sürmüştür. General Ziya-ül-Hak'ın başkanlığı, Pakistan'ın askeri gücünün doruk noktasıdır. Bu dönemde Pakistan Hindistan atom bombası çabalarına karşı atom bombası çalışmalarını hızlandırmıştır. Ziya-ül-Hak, ABD'nin nükleer silahlı bir Pakistan konusundaki endişelerine rağmen 1979'da Sovyetlerin Afganistan'ı işgalı karşısında ülkesini cephe hattına çevirmeyi ve büyük çapta ABD'in yardımlarını almayı başarmıştır²². Bu dönemde ABD, Sovyetler Birliği ile rekabet etmesi nedeniyle Pakistan'daki askeri konumunu geliştirmiş ve Pakistan ile çeşitli askeri ve güvenlik antlaşmaları imzalamıştır. Öte yandan General Ziya-ül-Hak, Pakistanlı din adamlarının ve İslami kurumların desteğini kazanmak için ordu teşkilatını İslami ideolojiyle donatmıştır. Ziya-ül-Hak'ın 1988'de ölümüyle, Pakistan'ın askeri yönetimi son bulmuş; ancak ordunun bulunduğu güvenlik ve istihbarat servisleri seçim sürecine müdahale etmeye devam etmiştir. Daha sonar, General Pervez Müşerref'in Nevaz Şerif hükümetine karşı 1999 yılında gerçekleştirdiği darbe, Pakistan'da yeni bir askeri yönetimin başlangıcına işaret etmektedir²³; ancak Ziya-ül-Hak'ın aksine Pervez Müşerref, 11 Eylül'den sonra terörizmle mücadelede ABD ile yaptığı işbirliği nedeniyle İslami köktendinciler arasında sevilmeyen bir karakter olarak bilinmektedir. Pakistan ordusunun çağdaş kültürü ve gelenekleri, sömürge tarihinde belirgin bir şekilde kök salmıştır. Örneğin; Pakistan ordusunun karşı karşıya olduğu en önemli sorunlardan biri, teşkilattaki Pencaplıların açık ve yaygın varlığıdır. Her ne kadar ordu, büyük ölçüde Peştunlar arasından asker alımına öncelik vermiş olsa da, yaygın olan algı, Pencaplıların orduya hakim olmasıdır. Bu da Pencabi olmayan Pakistanlıları körüklemiştir. Pakistan'ın Pencap haline geldiği fikri, yalnızca Pencap'ın sivil siyasetteki önemli rolüne değil, aynı zamanda ordunun Pakistan'ı yönetmedeki hegemonik ve hukuk dışı rolüne de dayanmaktadır²⁴.

Halihazırda Pakistan Federal Cumhuriyeti silahlı kuvvetleri büyüklüğü bakımından dünyada yedinci sırada yer almaktadır. Pakistan, Nükleer silaha sahip olan tek İslam ülkesidir. CIA ve Amerika Kongre Kütüphanesi'nin verilerine göre, Pakistan şu anda 617.000 aktif görevli

²² Riedel, **a.g.e.**, s. 62

²³ **a.g.e.**, s. 108.

²⁴ Fier, **a.g.e.**, ss. 78-79.

askeri personele ve 515.000 aktif görev rezervine sahiptir. Pakistan kara kuvvetlerinde 2.640 tank, 4.620 personel taşıyıcı, 1.068 çekiş topu, 595 kundağı motorlu top, 200 füze savunma sistemi, 320 havan, 3.400 tanksavar sistemi, 2.500 hava savunma sistemi ve 11.500 lojistik araç bulunmaktadır. Pakistan Hava Kuvvetleri'nde ayrıca 1.414 savaş uçağı, 535 helikopter ve 148 operasyonel havaalanı bulunmaktadır. Pakistan Deniz Kuvvetlerinde ise 11 gemi, iki liman, beş denizaltı, 15 devriye botu, 11 fırkateyn, bir gemi enkazı ve bir deniz savaş gemisi var. Pakistan deniz kuvvetlerinde uçak gemisi yoktur²⁵. Bu sene Pakistan'ın savunma bütçesi 920 milyar Rupı yaklaşık 5.6 milyar dolar iken geçen sene İslamabad'ın savunma bütçesi 788.410 milyar rupı, yani yaklaşık 4.8 milyar dolara kabul edilmiştir²⁶.

2.4. Pakistan ve Hindistan Anlaşmazlıkları ve Keşmir Sorunu

Keşmir, 1846'dan sonra Himalayalar'da İngiliz koruması ve Maharacalar'ın egemenliği altında bir devlet olarak kurulan bir bölgenin adıdır. Daha önce de belirtildiğı üzere, Hindistan ve Pakistan, yaklaşık iki asır boyunca Güney Asya coğrafyasına hükmeden İngiltere'nin 1947 yılında Hint Alt Kıtası'ndan çekilmesi üzerine, din temelli ayrışma esasında kurulan devletlerdir. 1947 yılındaki İngiliz anlaşması uyarınca, Hint Alt Kıtası, Hindistan ile Pakistan arasında bölünmüş, Müslüman nüfuslu Keşmir'in Pakistan'a ait olması kararlaştırılmış ve bu anlaşma kısmen uygulanmıştır. İngiltere'nin bu coğrafyadan ayrılırken çözmeden bıraktığı sorunlar Hindistan ve Pakistan arasında ciddi krizlere neden olmuştur. Hindistan ile Pakistan kuruluşundan itibaren iki düşman ülke olarak doğmuştur. Hindistan ve Pakistan İngiltere'nin miras bıraktığı bu sorunları zaman içerisinde büyük oranda çözerken, halkın büyük çoğunluğu Müslüman ancak yöneticisinin Hindu (Maharaca Hary Sing) olduğu Cammu ve Keşmir Prenslığı (Keşmir)'nin geleceğı konusunda anlaşamamış ve Keşmir'in statüsü iki ülke için kronik çatışma üreten bir soruna evrilmiştir.

Pakistan'ın Hindistan'dan ayrılması Hindistan'ın dört bir köşesinden kitlesel Müslümanların Pakistan'a göç etmelerine neden olmuştur. Hindistan'ın sanayi ve ekonomi merkezleri ile Pakistan arasındaki bağlarının kopması yeni kurulan ülke olan Pakistan'ın sorunlarına sorun katmıştır. Ayrıca, Hindistan ile Pakistan arasındaki sınırın çizilmesi, iki ülke arasında çatışmaya ve gerginliğe yol açan sorunlar yaratmıştır. Kuzeybatı Hindistan ve

²⁵<https://www.tabnak.ir/fa/amp/news/207939>, Erişim Tarihi: 14.10.2020

²⁶<https://www.irna.ir/news/83821054>, Erişim Tarihi: 14.10.2020

kuzeydoğu Pakistan'daki Cammu ve Keşmir, Hindistan'ın Maharacaların en büyük eyaletlerindendi. Hindu olan Maharaca Prensi, Keşmir'in Hindistan'a bağlı olduğunu duyurmuş, ancak Pakistanlı yetkililer Keşmir nüfusunun çoğunluğunun Müslüman olması nedeniyle bu karara karşı çıkmışlardır. Sonuç olarak Hindular ve Müslümanlar arasında birtakım çatışmalar yaşanmıştır. Hindu Maharaca'nın talebi Hindistan hükümeti tarafından Ekim 1947'de kabul edilmiş ve durumun normale döndükten sonra seçim ile son kararın verileceği kararlaştırılmıştır. Hint birlikleri bu eyaletin merkez ve kuzey kısımlarının kontrolünü ele geçirmiştir. Diğer taraftan Pakistan'ın desteğiyle Keşmir'de Özgür Keşmir Hükümeti adı altında bir hükümet kurulmuştur. Keşmir üzerinde iki ülke arasında savaş başlamıştır. Ocak 1948'de Hindistan ile Pakistan arasında ateşkes yapılmış ve Keşmir sorununun referandumla çözülmesine karar verilmiştir. 1948'in başlarında Hindistan hükümeti, Pakistan'ın Keşmir'e müdahalesine karşı Güvenlik Konseyi'ne şikayette bulunmuştur. Güvenlik Konseyi, konuyu soruşturmak üzere bir komisyon oluşturmuştur, ancak komisyon çabalarında başarısız olmuştur²⁷. O zamandan beri, Keşmir meselesi Birleşmiş Milletler'de birkaç kez gündeme getirilmiş ve bununla ilgili kararlar alınmıştır. Ancak sorun çözülmeden kalmıştır. Bazı uzmanlar, bunun Hindistan ile İngiltere arasında bölgeyi işgal etmek ve Keşmir'i tamamen Pakistan'a devretmemek için bir komplo olduğuna inanmaktadırlar. 1948'de Hindistan ile Pakistan arasında şiddetli bir savaş meydana gelmiştir. Sonuçta Keşmir sorunu Birleşmiş Milletler'de gündeme gelmiştir. Birleşmiş Milletler Konseyi 1948'de Keşmir bölgesi halkı arasında Hindistan'a veya Pakistan'a katılmaların belirlemek için referandum yapmalarını kararlaştırmıştır. Ancak bu referandum hala yapılmamıştır²⁸. Günümüzde Keşmir'in yüzde 45'i Hindistan'ın, yüzde 35'i Pakistan'ın kontrolünde. Bölgenin yüzde 20'sine ise Çin hakimdir. Hindistan kontrolündeki bölgeleri Cammu Keşmir eyaleti adı altında kendine bağlamıştır. Cammu Keşmir, halen Hindistan'da Müslüman nüfusunun çoğunlukta olduğu tek eyalet durumundadır. Pakistan ise kendi kontrolü altındaki Keşmir'e Azad Keşmir (Bağımsız Keşmir) ve Gilgit Baltistan olarak iki özerk bölge statüsü vermiştir. Pakistan ile Hindistan arasındaki bir diğer anlaşmazlık Pencap kanallarının kaynaklarının Hindistan'da bulunmasıdır. 1948'de Pencap su kaynaklarının Hindistan tarafından kesilmesi Pakistan'ı isteksizce Hindistan ile anlaşma yapmaya sevk etmiştir. Bu anlaşmaya göre Pakistan nehri kullanmak için tüm temel haklarından feragat etmiş ve su tüketimi için

²⁷ Fier, a.g.e., s. 172.

²⁸ <https://www.iribnews.ir/fa/news/2372589>, Erişim Tarihi: 16.10.2020

Hindistan'a ödeme yapmayı kabul etmiştir. Bu konudaki anlaşmazlıklar Dünya Bankası kredisi yardımıyla çözülmüştür.

Hindistan'ın, Hindistan Merkez Bankası varlıklarından Pakistan'ın payını geri ödemeyi reddetmesi, Pakistan kuruluşunun ilk yıllarında iflasın eşiğine kadar ciddi bir mali krize yol açmıştır. Sonunda Hindistan, Mahatma Gandhi'nin arabuluculuğuyla Pakistan'a payını ödemiştir²⁹. Hindistan ile Pakistan arasındaki Keşmir sorunu konusundaki anlaşmazlık Ağustos 1965'te tırmanırken, iki ülke arasında savaş meydana gelmiştir. Üç hafta süren çatışmaların ardından Birleşmiş Milletler'in müdahalesiyle ateşkes sağlanmıştır. İki ülkenin liderleri, Sovyetler Birliği Başbakanı'nın davetlisi olarak 1966'da Taşkent'te bir araya gelerek, birliklerini savaş öncesi hatlara geri çekerek ateşkes durumunu kabul etmeye söz vermişlerdir. 1968'de Hindistan ve Pakistan arasında Ran Au Koch bölgelerinde bir sınır anlaşması imzalanmıştır³⁰.

2.5. İki Ülke Arasındaki Savaşlar

Pakistan ile Hindistan arasında iki ülkenin İngiltere'den bağımsızlığını elde ettiği Ağustos 1947'den bu yana bir nevi kriz devam etmektedir. Taraflar, 1947,1948 , 1965, 1971 ve 1999'da şiddetli savaşlara da sürüklenmişlerdir. Bu savaşlarda üstün taraf Hindistan olsa da binlerce kişi hayatını kaybetmiş ve iki ülke arasındaki sorunlar her seferinde daha da büyümüş ve çözülmeden bırakılmıştır. 1987, 1990, 2001 ve 2002'deki diğer bazı krizler iki ülkeyi savaşın eşiğine kadar götürmüştür. Her iki ülke de birbirlerini kendi topraklarında terörü desteklemekle suçlamaktadırlar³¹.

2.5.1. Hindistan ve Pakistan Arasındaki 1947 Savaşı

Daha önce de belirtildiği gibi, Hindistan ile Pakistan arasında ilk savaş Ekim 1947'de, Pakistan'ın yeni sivil hükümetinin ve ordusundaki unsurların geniş desteğiyle yüzlerce aşiret savaşçısının Cammu'yu işgal etmek için Keşmir'e girmesiyle patlak vermiştir. Maharaca'nın güçleri işgalci güçlere direnememiş ve bu nedenle Hindistan'dan yardım talep etmiştir. Hindistan, Keşmir'in Hindistan'a bağlanması şartıyla Maharaca'ya yardım edeceğini duyurmuştur. Hindistan, kendi toprakları kabul ettiği bölgeyi savunmak için bölgeye hava yoluyla asker göndermiştir. Savaş, 1 Ocak 1948'de, Keşmir Denetim Hattını iki idari bölüme

²⁹ Abdulhay Jamshid, *Ektisad-i Pakistan*, Kabil, Vatan Yayınevi, 2007, s. 187.

³⁰ Andeşmend, *a.g.e.*, s. 213.

³¹ Fier, *a.g.e.*, s. 167.

ayırır BM destekli ateşkesle sona ermiştir. Netice itibarıyla Hindistan, Keşmir'deki önemli bir Müslüman vadisinin kontrolünü ele geçirmiştir³².

2.5.2. İki Ülke Arasındaki 1965 Savaşı

İki ülke arasında meydana gelen bir diğer savaş 1965 savaşıdır. Bu savaşın iki boyutu vardır. İlki 1964'ün sonlarından 1965'in başlarına kadar sürmüş ve Ran Kaçe bölgesinde Hindistan ve Pakistan devriyelerin arasında bir dizi çatışmayı içermiştir. Hindistan ve Pakistan, birbirlerini askeri saldırganlıkla suçlamışlardır. Mevsimlik yağmurlar savaş alanını çamur haline getirdiği ve coğrafi konumu savaşı zorlaştırdığı için Hindistan'ın Pakistan güçlerine tepkisi çok güçlü olmamıştır. Ancak Pakistan Hindistan'ın tepkisizliğini savaşıacak cesarete sahip olmadıkları anlamına geldiği yönünde düşünmüştür. Öte yandan Pakistan, Hindistan'ın Keşmir'i Hindistan'a entegre etme çabaları ve Pakistan'ın Hindistan ile uzlaşması için uluslararası baskı uygulayamamasından giderek daha fazla hayal kırıklığına uğramıştır. Pakistan, Keşmir haritasını kendi lehine yeniden çizme fırsatını kaybetmekten endişe duyarak, saç-ı şerif'in kaybolmasıyla 1963 yılı sonlarında Srinagar'da huzursuzluk çıkarma senaryosunu hazırlamıştır. Pakistan, halk ayaklanmalarının neticesinde Keşmir'i Hindistan'dan kurtaracağını düşünmüştür. Sonuç olarak, Pakistan 1965 baharında, Keşmir meselesini yeniden gündeme getirmek için Cebelitarık Operasyonunu başlatmıştır³³. Pakistan liderliği, hem çatışmanın seviyesini kontrol edebileceğinden hem de Hindistan'ı yenebileceğinden aşırı derecede kendine güvenmekteydi. Bu inanç kısmen Hindistan'ın Ran Kaçe'deki zayıf tepkisinden kaynaklanmaktaydı. Diğer yandan Hindistan'ın 1962 savaşında Pekin tarafından yenilmesinden sonra Pakistan Hindistan'ın güç ve yeteneklerini zayıf değerlendirmiştir. Her ne kadar Pakistan yanlısı kuvvetler Ağustos 1965'te kontrol hattını aşmışsa da halkı ayaklanmaya başaramamak ile birlikte Keşmir'in yerel halkı yetkilileri bu güçlerin varlığından haberdar etmişlerdir. Pakistan harikalar yaratmamakla beraber Ağustos sonunda Büyük Selam Operasyonu planlamıştır. Ancak Hindistan'ın tepkisi Pakistan'ı şaşırtmıştır. Bu sefer Hindistan hem askeri olarak hazır bulunmaktaydı hem de Pakistan ile savaşmaya istekliydi. Aslında Hindistan Başbakanı Lal Bahadur Shastari, ordunun istediği zaman ve yerde Pakistan'a karşı askeri operasyonların başlatılmasını onaylamıştır ve Genelkurmay Başkanı General Chaudhry saldırının 10 Mayıs'ta başlayacağını belirtmiştir. Hintliler, Cammu ve Keşmir'in büyük ölçekli operasyonlar için uygun olmadığı sonucuna

³² Fier, **a.g.e.**, ss. 171-172.

³³ **a.g.e.**, ss. 173-174.

varmışlar ve bunun yerine iki ülke arasındaki uluslararası sınır boyunca savaş alanını açmışlar ve Lahor ve Sialkot gibi önemli Pencap şehirlerine karşı saldırı operasyonlarını başlatmışlardır. O zamandan itibaren, savaşın ana odağı Pencap ve Doğu Pakistan'daki bazı operasyonlar olmuştur. 20 Eylül 1965'te savaş başladığında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, düşmanlıklara son verilmesi çağrısında bulunmuştur. Hindistan askeri olarak değil de siyasi olarak Birleşmiş Milletler'in bu çağrısını kabul etmiştir. Savaş devam etmiş ve her geçen gün Hindistan zafere daha yaklaşmıştır. Tarihi verilere göre 1965 yılının savaşını Pakistan başlatmıştır. Ancak Pakistan, 6 Eylül'ü Pakistan Savunma Günü olarak ilan etmiş ve bu gün Hint güçlerinin Vagheh sınırına sızdığını ve Pakistan Silahlı Kuvvetlerinin bunu fark ederek cesurca vatanını savunduğunu iddia etmiştir.

Bu sıralarda Sovyetler Birliği devreye girmiş ve iki ülke arasındaki anlaşmanın kolaylaştırılmasında önemli rol oynamıştır. Anlaşma şartlarına göre her iki taraf da savaş sırasında kazanılan toprakları terk edip eski durumuna dönüp anlaşmazlıkları barışçıl bir şekilde çözmüştür. Pakistan Keşmir'deki eylemleri ile iki ülke arasında çatışmayı canlı tutmaktan ve savaş yolunu açmaktan başka birşey elde edememiştir. General Eyüp Han bu duruma öfkelenmiş ve Pakistan'ın 5 milyon Keşmirli uğruna asla 100 milyon Pakistanlının hayatını tehlikeye atmayacağını bildirmiştir. Daha da kötüsü, Doğu Pakistan halkı Pakistan'ın kendilerini Hint saldırganlığına karşı savunma planları olmadığı sonucuna varmışlar. Bu inanç aralarında bir tatminsizlik yaratmış ve sonunda başka bir savaşa yol açmıştır.

2.5.3. 1971 Savaşı ve Bangladeş'in Pakistan'dan Ayrılması

Pakistan'ın bağımsızlığı sırasında Doğu Pakistan'ın nüfusu, Bengallilerin çoğunlukta olduğu çeşitli etnik grupların yaşadığı, Batı Pakistan'dan daha fazla durumdaydı. Bengalliler, nüfuslarına bakılarak, kişi başına bir oy ilkesine dayalı olarak yeni Pakistan hükümetinin politikasını ve yönetimini ele geçirebilme gücüne sahip konumdaydılar. Ancak Batı Pakistan'daki Pencap siyasi elitleri ve göçmenleri durumu önlemeye çalışmaktaydılar. Batı Pakistan'ın siyasi ve askeri elitleri çeşitli nedenlerle Bengallilere hakaret gözüyle bakmaktaydılar. Sosyal, etnik ve dilsel sorunlara ek olarak, yeni Pakistan hükümetinin temel

yapıları sorunu başka sorunlara neden olmuştur³⁴. Anayasal tartışmalar, ülkenin Doğu ve Batısı arasındaki temel farklılıkları daha da belirginleştirmiştir. Doğu ve Batı Pakistan temsilcileri, gücün yerel ve federal hükümetler arasında nasıl dağıtılacağı konusunda açıkça fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Doğudaki iktidar partisi olan Avami Birliği, gücün eyaletler arasında dağıtılmasını istemiştir. Ancak Batı Pakistan'ın elit kesimi, oylarını güçlü bir merkezi hükümetten yana kullanmışlardır. Doğu Pakistan'ın halkı kendilerini Batı Pakistan'ın askeri üniter hükümetinin baskısı altında hissetmiştir. Ne Batı Pakistan'ın elit kesimi, Pakistan'ın askeri kontrolü altında güçlü bir üniter hükümete olan inançlarından vazgeçmişler ne de Bengalliler federalist ve üniter olmayan bir hükümete ihtiyaç olan inançlarından vazgeçmişlerdir. Eyüp Han yönetimindeki memnuniyetsizliği azaltamadığı için Mart 1969 tarihinde iktidarı Yahya Han'a devretmiştir. Yahya Han, ülkeye askeri düzenlemeler yapıp yasama meclisini yürürlükten kaldırmış ve yerine, Aralık 1970'te seçim yapma sözü vermiştir. Ulusal Meclis kurulduğunda, görevi başka bir anayasa hazırlama görevini üstlenmiştir. Yahya Han Birleşik Batı planını kaldırmış ve her eyaletin federal parlamentodaki siyasi temsilciliklerini yeniden canlandırmıştır. Kamuoyunda her bireyin eşit oy kullanma hakkını tanımıştır³⁵. Bu hakların tanınması Bengallilerin demografik üstünlüğünü ve siyasi egemenliğini kabul etmekle eşdeğer kabul edilmiştir. Seçimler ertelenmeye rağmen yapılmış ve Pakistan Ulusal Meclisi'nde Doğu Pakistan'a ayrılan 162 sandalyeden 160'ini ve Eyalet Meclis'inde ayrılan 300 sandalye'den 288'ini elde etmiştir. Yahya Han 26 Mart 1971 tarihinde Muciburrahman'ı vatan haini ilan etmiş ve Avami Birliği'n faaliyetlerini yasaklamıştır. Bu duyuru ile beraber, ordu güçleri Doğu Pakistan'a girip hainleri yakalama operasyonu başlatmıştır. Bengalli mülteciler Hindistan'a doğru kaçmış ve bir siyasi ve ekonomik sorunlar dalgası patlak vermiştir³⁶. Hindistan isyancıları desteklemiştir. Avami Birliği, Nisan ayında Kalküta'da ofisini kurmuştur. Bir ay sonra Hindistan, Hindistan'daki Bengalli ayrılıkçılara, hükümet kurmak için izin vermiş ve Mucip Nagar olarak ün kazanmıştır. Bengal siyasi liderliği kendilerini Hindistan'da güvende bulduğunda, Hindistan Bengal özgürlükçü güçlerini eğitmeye ve donatmaya başlamıştır. Hindistan savaş planlarını ustaca hazırlamış ve savaş resmi olarak 3 Aralık 1971'de Hindistan'ın Doğu Pakistan'da tehlikeli bir savaşa girmesiyle başlamıştır. İki ülke arasındaki ağır ve kanlı savaş 17 Aralık'ta Indira Gandhi'nin tek taraflı

³⁴<https://www.porseman.com/article/%D8%AF%D8%B4%D9%85%D9%86%DB%8C-%D9%87%D9%86%D8%AF-%D9%88-%D9%BE%D8%A7%DA%A9%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86%D8%9F/152207>, Erişim Tarihi: 16.10.2020.

³⁵ Ataie, **a.g.t.**, s. 51.

³⁶ Veli, **a.g.e.**, 64.

ateşkes emri verdiği ve Yahya Han'ın Pakistan ordusuna benzer bir emri vererek Bangladeş'in bağımsızlığı ile sona ermiştir³⁷. Bunlara ek olarak Hindistan ile Pakistan arasında 1987, 1990, 1999, 2001 ve 2002 yıllarında farklı düzeylerde krizler meydana gelmiştir ki bu çalışmanın kapsamı dışındadır.

2.6. Pakistan'ın Nükleer Politikası

Her ne kadar Pakistan'ın nükleer silahı programı Pakistan ordusuna atfedilse de, bu programı Pakistan Sivil Devlet Başkanı Zülfikar Ali Butto 1960'ların sonlarında başlatmıştır³⁸. Aslında Butto, ordunun muhalefetine rağmen, Pakistan'da nükleer silahı programı yanlısı bir halka oluşturmak istemiştir. Eyüp Han, bir yandan böyle bir silah yapmanın önemsiz ve maliyetli olduğuna ve diğer yandan Batılı müttefiklerinin Pakistan'dan uzaklaşacağına inanmaktaydı. Butto'nun 1977'de devrilmesinin ardından, program ordunun eline geçmiş ve halen ordunun tam kontrolü altındadır.

Hindistan ile Pakistan Mayıs 1998 testine kadar resmi olarak nükleer silah sahibi olmamışlardır. Ancak her iki ülkenin nükleer programları 1950'lerin ortalarında başlamıştır. Pakistan'ın nükleer programı, ABD Başkanı Dwight Eisenhower'ın yardımıyla Atom Barış Planı kapsamında başlatılmıştır³⁹. Pakistan Atom Enerjisi Komisyonu, 1956 yılında kurulmuş ve Komisyon başkanının Sanayi Bakanlığı'ndaki alt düzey yetkililere rapor vermekle yükümlü olup Cumhurbaşkanı doğrudan erişimleri bulunmamaktaydı ve sivil idarede programı ciddi bir şekilde başlatma isteği görünmemekteydi⁴⁰. Bu çabalar, Zülfikar Ali Butto'nun Petrol, Elektrik ve Doğal Kaynaklar Bakanı olduğu 1958'de doruğa ulaşmıştır. Zülfikar Ali Butto, 1962 yılına kadar bakanlığı süresince, daha geniş bir sivil nükleer programı geliştirmek için yoğun bir şekilde lobi yapmış ve Atom Bilimi ve Teknolojisi Enstitüsü'nü kurmuştur. Korgeneral Kemal Metinuddin, Zülfikar Ali Butto'nun Pakistan'ın nükleer silaha olan ihtiyacına ilişkin güçlü mantığı, 1965 savaşında ortaya çıkmış ve Butto'nun Pakistan'ın Hindistan'ı yenemeyeceğini ve uluslararası müttefiklerinin de mutlaka yardıma gelmeyeceğini gösterdiğini savunmuştur. Metinuddin'in dediğine göre, Zülfikar Ali Butto Cebelitarık Operasyonundan çok önemli bir ders almıştır. Butto, Pakistan'ın nükleer bir caydırıcılık planlamadığı sürece çok ciddi bir tehlike ile

³⁷ Fier, a.g.e., s. 183.

³⁸ a.g.e., s. 243.

³⁹ <https://www.iribnews.ir/fa/news/2372589>, Erişim Tarihi: 16.10.2020

⁴⁰ Mohammad Zaman, **Can Indian Forces Fight the Next War**, Pakistan Defence Review, 1992, s. 34.

karşı karşıya kalacağını düşünmekteydi. Bu düşünce, Hindistan ile Pakistan arasındaki 1965 savaşı'ndan sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin Pakistan'a birtakım yaptırımları uyguladığında daha da güçlenmiştir. 1965'te Zülfikar Ali Butto, Pakistan'ın nükleer silaha sahip olması için Pakistan halkının gerekirse yaprak ve ot yeyip aç kalabileceği şeklinde açıklama yapmıştır⁴¹. Zülfikar Ali Butto, Ocak 1972'de, iktidara geldikten birkaç hafta sonra Multan'da birkaç Pakistanlı nükleer bilim adamıyla bir toplantı yapmıştır. Zülfikar Ali Butto, bilim adamlarına Pakistan'ın önümüzdeki beş yıl içinde kendi atom bombasına sahip olması gerektiğini duyurmuş ve doğrudan kendisine rapor verecek olan Pakistan'ın Nükleer Enerjisi Komisyonu'nun başına Münir Ahmed Han'ı getirmiştir. Hindistan bilim topluluğu gibi, Pakistan Nükleer Enerji Komisyonu da öncelikle askeri amaçlarla plütonyum üretmeye çalışmıştır⁴². Diğer taraftan bir Belçika üniversitesinde metal eritme alanında doktoraşı olan Abdülkadir Han Hollandalı uranyum zenginleştirme şirketler birliği bir üyesi tarafından işe alınmış ve sorumluluklarından biri olarak santrifüj teknolojisi üzerine bir Alman raporunu çevirmiştir. Abdülkadir Han Eylül 1974'te Butto'ya Pakistan'ın nükleer silah edinmesine yardım etmeye hazır olduğunu ifade eden bir mektup yazmıştır. Butto, görünüşe göre Abdülkadir Han'ın nükleer silah yapımı konusunda olabildiğince fazla bilgi edinmek için Hollanda'da kalmasını istemiştir. 1975'te Hollanda hükümeti Abdülkadir Han'dan şüphelenmeye başlamış, bu nedenle Abdülkadir Han çalıntı santrifüj planlarıyla Pakistan'a kaçmıştır. Zülfikar Ali Butto, Pakistan Nükleer Enerji çalışmasının çok yavaş ilerlemesinden duyduğu hoşnutsuzluğu dikkate alarak, Pakistan santrifüj projesi üzerinde doğrudan Abdülkadir Han'ın atanmasını istemiştir.

ABD, Hindistan ile Pakistan savaşı sırasında Pakistan'a fazla destek sağlamamıştır. Bu yüzden, Pakistanlı askeri analistleri, nükleer olmayan güvenlik garantilerinin geçerliliğinin sorgulamasına yol açmıştır. 1971'de Bangladeş'in kurulması ve 1974'te Hindistan'ın nükleer silahının patlaması, Pakistan'ın Hindistan'ın hegemonik planlarına yönelik korkularını bir kez daha ateşlemiştir. Butto, 1979'da idamı ile sonuçlanan hapsi sırasında, “eğer suikasta uğrasam” adlı biyografisini yazmış, politikasını ve yaptıklarını savunmuştur. Hristiyan, Yahudi ve Hindu medeniyetlerinin yanı sıra komünist güçlerin de artık nükleer silah geliştirme kabiliyetine sahip

⁴¹ Veli, a.g.e., s. 17.

⁴² <https://www.porseman.com/article/%D8%AF%D8%B4%D9%85%D9%86%DB%8C-%D9%87%D9%86%D8%AF-%D9%88-%D9%BE%D8%A7%DA%A9%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86%D8%9F/152207>, Erişim Tarihi: 16.10.2020.

olduğunu, ancak İslam medeniyetine nükleer gücü veren kişinin kendisi olduğunu savunmuştur⁴³.

1979'da Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesiyle, Carter yönetimi Pakistan'ın nükleer silahların gelişmesi konusundaki endişelerini bir kenara bırakmış ve Ziya-ül-Hak hükümetine yarısı sivil ve yarısı askeri yardım olmak üzere 400 milyon dolarlık bir yardım paketi sunmuştur. Ancak Ziya, zekice yardımların son derece önemsiz olduğunu söyleyerek reddetmiştir. Tuğ general Naeem Salek'in de yazdığı gibi. Ziya, Afganistan'daki Sovyetler Birliği işgalinden neredeyse bir yıl sonrasına kadar Jimmy Carter'ın yetersiz teklifinden daha iyi bir anlaşma yapmak için uygun zamanı beklemiştir. 1981'de Beyaz Saray'a giden Başkan Ronald Reagan, Pakistan'a beş yıl içinde 3,2 milyar dolarlık ekonomik ve askeri yardım sağlama sözü vermiştir. Bu yardımlar 1982'den itibaren başlamıştır⁴⁴. 1990'larda Pakistan, nükleer programını geliştirme ve nükleer silahları fırlatma konusunda ilerleme kaydetmiştir. Hindistan, Mayıs 1998'de B.Kran Çölü'nde bir dizi nükleer testi uygulamıştır. Ardından Pakistan da benzer nükleer testi uygulamıştır⁴⁵.

Bazı analistler, Pakistan'ın nükleer testinin Pakistan'ın nükleer kapasitesini göstermek ve Hindistan'ın geleneksel üstünlüğünü etkisizleştirmek için büyük bir fırsat sağladığına inanmaktadırlar⁴⁶. Pakistan'ın şu anda 90 ile 110 nükleer silahı başlığına sahip olduğu söylenmektedir. Bu da Pakistan'ın nükleer cephaneliğinin gerçek tahmini gibi görünmektedir. Çünkü bu ülke yılda 100 kilogram zenginleştirilmiş uranyum üretmektedir ve her nükleer mermi başı 15 ile 20kg. zenginleştirilmiş uranyuma ihtiyaç duymaktadır. Pakistan'ın uçakları dahil nükleer silah sistemi, hava kuvvetleri tarafından kontrol edilmektedir. Aynı zamanda yerden yere roketatar sistemi ordu tarafından kontrol edilmektedir. Pakistan'ın, 300 ile 400 km menzilli katı yakıtlı Hatf 3 balistik füzeleri, 450km'den fazla menzilli katı yakıtlı Hatf 4 ve nükleer malzemeler taşıma kapasitesine sahip yaklaşık 1300km menzilli sıvı yakıtlı Hatf 5 dahil olmak üzere ciddi miktarda balistik füzelerine sahip olduğu söylenmektedir. Pakistan ayrıca 2.000 km menzilli Hatf 6'yı da geliştirmiştir. Pakistan Silahlı Kuvvetleri Halkla İlişkiler bölümü,

⁴³ Abuzer Pirzade Gaznevi, **Tarih-i Siyasi Afganistan-i maasir**, Tahran, İhsan Yayınları, 2017, s. 124.

⁴⁴ <https://www.porseman.com/article/%D8%AF%D8%B4%D9%85%D9%86%DB%8C-%D9%87%D9%86%D8%AF-%D9%88-%D9%BE%D8%A7%DA%A9%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86%D8%9F/152207>, Erişim Tarihi: 16.10.2020.

⁴⁵ Sekmen, **a.g.m.**, s. 202.

⁴⁶ Kuloğlu, **a.g.r.**, s. 109.

Pakistan'ın Hatf 9 dokuz fırlatma gücüne sahip yerden yere balistik roketatar geliştirdiğini açıklamıştır. Açıklamaya göre bu roket, Pakistan'ın Stratejik Silah Geliştirme Programı'nın kısa menzilli füzeler üretme değerine değer katmıştır. 60 km menzile sahip Hatf 9, yüksek doğrulukta yüksek patlayıcı verimliliğe sahip bir nükleer savaş başlığı taşıyabilir ve değişken bir roketatar üzerine monte edilebilir. Bu hızlı yanıt sistemi, artan tehditlerle başa çıkma ihtiyacını ortadan kaldırmıştır. Bazı analistler, hükümet dışı aktörlerin Pakistan'daki nükleer teknolojiye, malzemelere veya bilgiye erişim sağlayacağından endişe duymaktadır. Uluslararası gözlemciler, silahların teröristlerin eline geçebileceği konusundaki endişelerini defalarca dile getirmişlerdir⁴⁷. Pakistan'ın nükleer silahlarının hedefi Hindistan'dır. Pakistan ordusu uzun zamandan beri yalnızca temel bir nükleer sistemin Hindistan'ın konvansiyonel askeri güce karşı üstünlüğünü telafi edebileceğine inanmaktadır. Bu nedenle, orduya göre Pakistan için nükleer silahı edinmek, Güney Asya'daki gücü dengelemeye ek olarak ülkenin güvenlik istikrarı için de uzun vadeli bir seçenektir.

Pakistan'ın nükleer doktrini yalnızca, Hindistanı hedefliyor ve Pakistan'ın hayatta kalması söz konusu olduğunda onu kullanacaktır. Caydırıcı tedbirlerin başarısız olması durumunda, nükleer silahların kullanılmasının dört şartı vardır. 1. Hindistan, Pakistan'ı hedef alıp topraklarının büyük bir bölümünü işgal ederse. 2. Hindistan, Pakistan'ın kara veya hava kuvvetlerinin büyük bir bölümünü yok ederse. 3. Hindistan Pakistan'ın ekonomisini hedef alırsa. 4. Hindistan, Pakistan'da siyasi istikrarsızlık veya büyük ölçekli iç sabotaj için harekete geçerse⁴⁸. Pakistan ordusu, ülkenin nükleer cephaneliğinin amacının Pakistan'ın yıkımını ve tahakkümünü engellemek olduğunu bildiği halde yukarıdaki tehditlerin örneklerini açıkça tanımlamamıştır ve caydırıcılığını güçlendirmek için kasıtlı olarak belirsizleştirmiştir. Her neyse Pakistan kırmızı çizgilerini daha fazla tanımlarsa eğer Hindistan da stratejik planını ve operasyonlarını buna göre ayarlayacaktır.

2.7. Pakistan ve Terör Örgütleri

Dünya Terörizm Veritabanı Kod Kitabına dayalı olarak bir terör olayını tanımlama kriteri şudur: Siyasi, ekonomik, dini veya sosyal hedeflere ulaşmak için yapılan herhangi bir şiddet

⁴⁷ Saidi, a.g.e., s. 348.

⁴⁸ Gaznevi, a.g.e., s. 128.

eylemine terör saldırısı denir⁴⁹. Bu bölümde, Pakistan hükümetinin amaçlarını gerçekleştirmek için kullandığı çeşitli radikal gruplara genel bir bakış sunmaktadır. Bu gruplar, bir yandan ister Afganistan ve Hindistan'da, ister Pakistan'da, bölgedeki en önemli istikrarsızlık karşıtı güçlerdir. Diğer yandan bu gruplar, Pakistan'ın vekalet savaşının en önemli araçları olarak kabul edilmektedir. Pakistan başından beri radikal grupları yaratıp beslemiş, desteklemiş, finanse etmiş ve savaşmak için kullanmıştır. Araştırmacılar ve politikacılar genel olarak Pakistan'ın, Afganistan'daki Sovyet savaşı sırasında dış politika aracı olarak ilk kez radikal grupları kullandığını kabul etmişlerdir. Pakistan, Ziya-ül-Hak yönetimi sırasında ABD, Suudi Arabistan ve diğer bazı ülkelerle işbirliği yaparak, genellikle Mücahitler olarak bilinen radikal grupları aracılığıyla Afganistan'daki Ruslarla savaşmak için büyük yetiştirme kampları kurmuştur.

Perviz Müşerref'in ABD'nin 11 Eylül sonrası Terörizme Karşı Dünya Savaşı'na katılma talebine olumlu cevap vermeden önce, Pakistanlı radikal grupların toplam sayısı mezhepsel eğilimler, temel operasyon alanları, etnik bileşimi ve hatta tercih edilen tekniklere göre kategorize edilmesi mümkündü. Bu militan grupların bir kısmı geleneksel olarak Keşmir'de faaliyet göstermekteydiler; Bu grup Devbendi dalları kapsamında Ceyş-i-Muhammed ve Hareket el-Ensar/Hareket el-Mücahidin, Pencap Leşker-i Teyyibesi gibi Ehl-i Hadis örgütleri ve Cemaat-i İslami'nin etkisi altındaki El-Bedir Mücahitleri gibi partileri kapsamaktaydılar. Ceyiş-i Muhammed, Taliban ve Ceyiş-ül Adl gibi örgütler on yıllardır sırasıyla Hindistan, Afganistan ve İran'da terör saldırılarıyla uğraşmakta olup her üç örgütün merkezi Pakistan'da bulunmaktadır. Ceyiş-i Muhammed ve Ceyiş-ül Adl ilginç bir şekilde tek bir versiondan hareket etmektedirler. İran'ın Sistan ve Beluçistan ilinde hareket halinde askeri araca saldırması (yaklaşık 30 kişi ölmüştür) ve Hindistan'ın Keşmir eyaletinde intihar bombacıları kullanarak (46 kişi ölmüştür) saldırmışlardır. Ceyiş-i Muhammed ve Ceyiş-ül Adl her iki saldırının da sorumluluğunu üstlenmiştir⁵⁰.

Terörizm, Pakistan hükümetinin bölgede gelir ve nüfuz kaynağı olmuştur. Pakistan, yirmi yıldır terörizmi ABD'ye karşı kullanıp kazanç elde etmektedir. Pakistan, ABD destekli terörizme karşı güvenlik işbirliği sağlamak ve ABD kuvvetlerinin bölgede faaliyet göstermesini sağlamak için ABD'den her yıl yüz milyonlarca dolar yardım almıştır. ABD hükümetine ek olarak Pakistan, terörist grupları barındırma karşılığında bölgedeki hükümet dışı gizli kaynaklardan

⁴⁹ Fier, a.g.e., s. 308.

⁵⁰ <https://iranintl.com>, Erişim Tarihi: 23.12.2020.

yılda milyonlarca dolar elde etmektedir. Terörizm, bugün Amerikan ve Avrupa para birimi olmadan imkansız olan çok pahalı ve tehlikelidir. Pakistan'da yüzbinlerce Afganistan Talibani, bedelsiz askeri ve ideolojik eğitilemez. Ceyiş-i-Muhammed'in binlerce kişilik eğitim merkezi para ve maddi destek olmadan yönetilemez. Pakistan, bu tür faaliyetler için sivil toplum ya da sivil toplum destekçilerinden ülkeye akan paradan yararlanmaktadır⁵¹.

Aynı zamanda Afganistan'da ülke tarihinin gidişatını değiştiren ve aslında Pakistan'ın gidişatını derinden etkileyen yeni bir fenomen ortaya çıkmaktaydı. Kabil'in Mücahidlerin eline geçmesinden sonraki kaos yılları, Taliban olarak bilinen ve hiçbir zaman bir ülkeyi yönetmeyen radikal İslami hareketin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Taliban hareketinin meydana gelmesi, Pakistan tarihinin en liberal ve laik yöneticisi Benazir Butto tarafından yönetilmiştir. Pakistan Taliban'ı yaratmış gibi görünmese de, kısa süre sonra ISI ve İçişleri Bakanlığı da dahil olmak üzere Taliban hareketine önemli destek sağlamaya başlamıştır⁵². Butto döneminde Pakistan, Afganistan'da istikrar ve barışın sağlanması için tek umut Taliban'ın olduğunu savunarak uluslararası düzeyde Taliban'ı desteklemiştir. Pakistan Taliban'ı tanıyan ve Kabil'de büyükelçiliğini açan üç ülkeden biridir. Pakistan Taliban hareketinin ihtiyaç duyduğu yakıt ve askeri yardım sağlamıştır. Taliban yönetimi BM yaptırımlarıyla karşılaştığında Pakistan güçlü bir motivasyon ve ekonomik imkanlarla desteklemeye devam etmiştir. Cihadın başından beri ISI, tıpkı insan vücudundaki kanserin kökleri gibi Afganistan'da derin köklere sahiptir ama hiç kimse bu kanserin köklerinden kurtulamamıştır⁵³. En başından beri ISI, tıpkı insan vücudundaki kanserin kökleri gibi Afganistan'da derin köklere sahiptir. Ancak kimse kanseri kökten çıkaramamıştır. Taliban'ın 1990'larda Afganistan'da iktidara gelişi büyük ölçüde Pakistan tarafından kolaylaştırılmıştır. Pakistanlılar her yıl 30 milyon dolar nakit para ve savaş makinesi için bedava yakıt sağlamıştır. Taliban 1995'te Batı Afganistan'ı işgal edip bir yıl içerisinde Kabil'in kontrolünü ele geçirmişlerdir. Taliban güney ve doğu bölgelerinde bulunan peştunların bölgelerinde başarılı olmuşlardır. Çünkü Taliban hem Peştunları hem de İslami bir hareketi temsil etmişlerdir. Ancak Tacikler, Hazaralar ve Özbekler'in hakim olduğu bölgelere hakim olmaya çalışırken önemli zorluklarla karşılaşmışlardır. Peştun olmayan bölgeleri işgal etmek

⁵¹<https://iranintl.com>, Erişim Tarihi: 23.12.2020.

⁵² Emin Demirel, **Taliban, El-Kaide-Ladin ve Paylaşılmayan Ülke Afganistan**, Kültür-Sanat Yayıncılık, 3. Baskı, 2003, İstanbul, s. 52.

⁵³ Riedel, **a.g.e.**, ss. 102-103.

genellikle Taliban için bir sorun olmuştur⁵⁴. Kuzey İttifakı liderliğindeki Tacikler, Hazaralar ve Özbekler, başta İran olmak üzere eski Sovyetler Birliği ülkeleri ve Hindistan'ın yardımıyla Taliban ile savaşmıştır. Taliban'ın Mezar-i-Şerif kentini ele geçirdiği ve bir kaç tane İranlı diplomat, istihbaratçı ve gazeteciyi öldürdüğü 1997'de Taliban'a öfkelenerek saldırıya hazırlanmıştır. Pakistan müdahale etmek ve Taliban'ı özür dilemeye ve İranlı cesetleri İranlılara iade etmeye zorunda kalmıştır.

Göstergeler, Taliban'ın kendiliğinden oluşan ama Pakistan'ın desteğiyle büyüyen bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Taliban yerel karakterler taşısa bile esasta bir Pakistan projesinin uzantısı olduğu inkarı gayri kabul bir gerçektir⁵⁵. Taliban çok disiplinli ve çok iyi savaş eğitimi almış yaşları 18-23 arasında değişen delikanlılardan oluşmuştur. Aldıkları yoğun ideolojik eğitim, örgüte bağlılıklarını daha da sağlam kılmaktadır. Taliban'ın herhangi bir lojistik sorunları olmamıştır. Taliban'ın Pakistan ile bağlantısının önemi çok büyüktür. Pakistan sınırına yakın bir bölgedeki cephaneliği ele geçirmeyi planlayan Taliban'a Pakistan'dan büyük destek gelmiştir⁵⁶. ABD, Afganistan'daki Amerikan askerlerine saldıran Taliban ile kararlı bir şekilde mücadele etmediği gerekçesiyle Pakistan'a yapacağı güvenlik yardımlarını askıya almıştır. ABD Başkanı Donald Trump da 2018 başında yayınladığı mesajda Pakistan'ı ABD'nin peşinde olduğu teröristlere güvenli bölge sağlamakla ve Amerikan yönetimini "aptal yerine koymakla" suçlamıştır⁵⁷.

Pakistan ayrıca Molla Ömer ve Usame bin Ladin'in Afganistan'da bir araya getirilmesinde önemli rol oynamıştır. Davud Han döneminde Suudi Arabistan ve birçok Arap zenginlerinin yardımıyla Afganistan cihadına katılan Usame bin Ladin, Sovyetler Birliği'ne karşı savaştıktan sonra Suudi Arabistan'a dönmüştür. Ancak Usame bin Ladin, ABD ile Suudi Arabistan'ın yakın bağları ve özellikle de İsrail ile ABD önderliğindeki Oslo barış sürecine verdiği destek nedeniyle birdenbire ilgisini kaybetmiştir. Suudi Arabistan'ın onu kontrol etme çabalarından kaçmak için Sudan'a kaçıp Hartum'da El-Kaide hareketini kurmuştur. 18 Mayıs 1996'da bin Ladin ve ailesi Sudan'dan Afganistan'a taşınmıştır. Bin Ladin, Afganistan'daki eski

⁵⁴ Riedel, **a.g.e.**, s. 119.

⁵⁵ Ali Ahmetbeyoğlu, **Afganistan Üzerine Araştırmalar**, Halil Toker "**Pakistan-Afganistan Dostluğu Üzerine Düşen Gölge; Peştunistan Sorunu**", Tatav Yayınları, 2002, İstanbul, s. 349.

⁵⁶ Demirel, **a.g.e.**, ss. 83-84.

⁵⁷ <https://www.dw.com/tr/abd-pakistana-g%C3%BCvenlik-yard%C4%B1m%C4%B1n%C4%B1-ask%C4%B1ya-ald%C4%B1/a-42039531>, Erişim Tarihi: 12.01.2021.

yoldaşlarının kendisine sığınma teklif ettiğinde, Afganistan, Celalabad'daki arkadaşlarına katılmıştır⁵⁸.

11 Eylül 2001 tarihinde El-Kaide militanlarının ABD'deki İkiz Kulelere düzenlediği saldırısı sonucunda ABD Taliban'a İkiz Kulelere saldırıyı gerçekleştiren örgütün lideri Usame Bin Ladin'in Afganistan'da saklandığı düşünülmüştür. Saldırıyı düzenleyenleri bize teslim edin çağrısında bulunsa da Taliban bu çağrıyı reddetmiştir. ABD'nin Taliban'a yönelik tepkisini askeri müdahalede bulunma noktasına getirmiştir⁵⁹. Amerikan özel timlerinin on yılı aşkın bir süredir bin Ladin'i Afganistan'ın ulaşılmaz Tora Bora dağlarında avlamaya çalışırken, 11 Eylül'den bu yana teröre karşı stratejik ortak olarak 25 milyar dolarlık yardımda bulunduğu Pakistan'ın başkentine 200km yakınlıkta öldürmesi operasyonunun nasıl gerçekleştirildiğiyle ilgili detaylar ortaya çıktıkça Pakistan'ın rolünün de teröre karşı stratejik ortaklık çerçevesinde olmadığı anlaşılmıştır. Diğer yandan Amerikan tarafının Pakistanlıları operasyonla ilgili daha önceden bilgilendirmediği Amerika'nın Pakistan'a güvenmediği anlaşılmaktadır⁶⁰.

Afganistan Ulusal Polisi, ülkede faaliyet gösteren tüm terörist grupların listesini 14 Mart 2017'da Uluslararası Polis'e veya Interpol'e teslim etmiştir. Bu grupların çoğu Afganistan hükümetiyle savaşmanın yanı sıra binlerce masum insanı öldürmüş uluslararası suçlulardır. Şu anda Pakistan'da 85 Afganistan karşıtı liderin faaliyet gösterdiği 32 terörist eğitim merkezi mevcuttur. Afganistan'da irili ufaklı 168 kadar terörist grupları faaliyet göstermekte olup sayıları yaklaşık 60.000 ile 100.000'e varan terörist Afganistan hükümetine karşı savaşmaktadır⁶¹.

Bu gruplar şunlardır:

1. Molla Mensur Talibanı ve Ketta Konseyi güçleri 35.000 kişilik askeri bir güçle Şeyh el-Hadis Molla Hibatullah, liderliğinde ve Hekkani ağının başkanı Siracuddin Hekkani ve Molla Muhammed Ömer'in oğlu Molla Muhammed Yakup'un yardımcılığı ile faaliyet göstermektedir.
2. Mevlevi Resul Talibanı: Bağımsız olup 15000-25000 üyesi vardır. Herat, Ferah, Badgis, Faryab, Helmand, Zabul, Gazne ve Pektia illerinde askerleri bulunmaktadır.

⁵⁸ Cengiz Özel, **Yeni Küresel Dönüşümün Şifresi Afganistan**, Orion Kitabevi, Ankara, 2019, s. 49.

⁵⁹ Najibullah Karimi, **Afganistan'da Gençlerin Siyasal Katılımı**, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2017, s. 43.

⁶⁰ <https://odatv4.com/amerika-pakistan-iliskilerine-dikkat-0405111200.html>, Yayın Tarihi: 04.05.2011, Erişim Tarihi: 03.01.2021.

⁶¹ <https://avapress.com/fa/112828>, Erişim Tarihi: 01.01.2021.

Mevlevi Resul'un üç siyasi yardımcısı bulunmaktadır. Mevlevi Baz Muhammed Haris askeri yardımcısı ve Mevlevi Mensur Dadullah, Mevlevi Şir Muhammed Ahundzada ve Abdul Mennan Niyazi siyasi yardımcılarıdır.

3. IŞİD: Doğrudan IŞİD ile bağlantılı olup Afganistan'da 3400 askeri bulunmaktadır. Pakistan'ın eski sınır grupları Leşker-i İslami, Cemaat-ül Harrar, Kerem Acensi, Hayber Acensi, Orazkzai Acensi'nin tamamı IŞİD'e katılmıştır. IŞİD terör örgütü ABD, Suudi Arabistan ve İsrail'in Orta Doğu'da birkaç ülke yaratmaya yönelik stratejik planlarından biri olup Rusya, İran ve diğer İslami savaşçı grupların savaşa girmesiyle başarısız olmuştur. Bu başarısızlık ABD ve Suudi Arabistan için çok ağır olmuştur. IŞİD terör örgütü Irak ve Suriye'deki yenilgisinden sonra, Afganistan'da gün geçtikçe güçlenmiştir. Afganistan yönetimi yabancı güçlerin özellikle Amerikalıların IŞİD'i finanse ettiği ve Afganistan'a aktardığını reddederken, Afganistan eski Cumhurbaşkanı Hamid Karzai röportajlarında ABD politikalarının başarısız olduğunu defalarca dile getirmiştir⁶².
4. Tehrik-i-Taliban-i Pakistan: Pakistan hükümeti ve ABD'ye karşı mücadele etmektedir. Beytullah Mesut tarafından kurulmuştur. El-Kaide, Amu, Tehrik-i-Taliban-i Pakistan, Sahabeler Birliği, Leşker-i- Cehengevi ve İslami Cihad Hareketi ile işbirliği yapmaktadır. Faaliyet alanı Kunar ve Pakistan olup yaklaşık 25.000 kişi faaliyet göstermektedir. Bu grup aynı zamanda Şii mezhebi karşıtıdır.
5. El-Kaide: Afganistan'da El-Kaide üyeleri 50 ile 100 kişi arasında olup faaliyet bölgesi Kunar ilidir. Afganistan'da El-Kaide'nin lideri Saad bin Ebi Vekkas'tır.
6. Amu: 300 üyeli Özbekistan İslami Hareketi Cuma Namgani ve Tahir Yoldaş tarafından kurulmuştur. Şuanki lideri Mücahit Osman Gazi'dir. Faaliyet alanı Afganistan'ın kuzey bölgesi olan Badahşan, Tehhar, Kunduz ve Faryab olup şuan IŞİD'e bağlılığını ilan etmiştir.
7. İslami Cihad Hareketi: 1984 yılında Afganistan'ın Sovyetler Birliği ile savaşı sırasında Fazl-ul Rehman Halil ve Hafız Safiullah Ahtar tarafından kurulmuştur. Özellikle İsrail, Bangladeş, Yeni Zelanda ve ABD ile savaşı hedeflemektedir. Afganistan'da 15 kişilik bir grup ABD'ye karşı savaşmaktadır. Şuanda merkezi Filistin'dedir.

⁶²<https://middleeastpress.com/international>, Erişim Tarihi: 28.12.2020.

8. Hizb-i İslami Afganistan: Yakın zamanda Afganistan hükümetiyle barışmış ve siyasi faaliyetleri devam etmektedir.
9. Hizb-i İslami Halis: Bu grubun çoğu üyeleri Afganistan hükümetinde çalışmaktadırlar. Son zamanlarda Mevlevi Halis'in oğlu Enver-ul Hak Halis 1000 kişilik bir grubuyla Mevlevi Hibbatullah'a oy verip Taliban'a katılmıştır.
10. Leşker-i Teyyibe: ISI tarafından yönetilen en tehlikeli Pakistan ve Keşmir grubudur. Lideri Hafız Muhammed Saeed'dir. Afganistan'da çok aktif faaliyet göstermektedir. Kanlı 400 Bister Hastanesi'nin saldırısını bu grup üstlenmiştir.
11. Leşker-i İslami: Heyber Acensi'ye ait olup Müftü Munir Şahir tarafından kurulmuştur. Şuanki lideri Mengel Bağ'dır. Bu grup şuan IŞİD'e beyet etmiştir. Bu grup Pakistan ve Afganistan hükümetine karşı savaşmaktadır.
12. Abdul Azim ve Şehit Barry Gate adlı Hintli terörist grubu.
13. Doğu Türkistan Hareketi (Uyguristan): Doğu Türkistan İslami Hareketi 1993 yılında kurulmuştur. Sovyetler Birliği'nin çöküşü nedeniyle bu örgüt, Orta Asya'daki köktendinci parti ve örgütlerle bağlantı kurmuş, ardından Taliban ve El-Kaide'nin Afganistan'da hakim olmasıyla Taliban ve El-Kaide ile yakın olmuştur. Eskiden yuvaları Veziristan'daydı ama şimdi kuzey Afganistan'da faaliyet göstermektedir. Bu örgütün Afganistan'da sayıları 25 ile 30 kişidir.
14. Ceyiş-i Muhammed: Şu anda Afganistan hükümetiyle savaşan ISI tarafından kurulan Keşmirli bir örgüttür. Lideri Mevlana Mesut Ezher'dir. Daha çok faaliyet bölgesi Keşmir'dir.
15. Hakkani Örgütü: Hakkani Örgütü, birkaç gruptan oluşan bir milis grubudur. Bu örgütün adı, Pakistan dini okullarında eğitim alan Mevlevi Celaluddin Hakkani'nin isminden alınmıştır. Celaluddin'in yaşlılığı nedeniyle oğlu Siracuddin şu anda bu örgütün liderliğini yapmaktadır. Bu örgütün merkezinin konumu kesin bilinmemekle birlikte, Pakistan'ın güney ve kuzey Veziristan sınırındaki Paktia, Paktika ve Host gibi doğu Afganistan illerinin, Hakkani güçlerine ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. İlk başlarda Taliban ile ittifak kurmuş, daha sonra Taliban'dan ayrılıp Pakistan ordusuna katılmış, Afganistan hükümeti ve ABD'ye karşı savaş başlatmıştır. Bu örgütün üyeleri, Paktika vilayetindeki Peştun boylarından Zadran kabilesindendir. Hakkani örgütünün yaklaşık 4000 askeri mevcuttur. Gerekliğinde diğer gruplarla

birlikte bazen 10000'e kadar asker örgütleyebilmektedir. Amerikalılar, Hakkani Örgütünün Pakistan istihbarat servisinin çıkarları doğrultusunda terör operasyonlarını yürüten bir kolunun olduğuna inanılmaktadır. Bu örgüt, Afganistan ve İslamabad'daki ABD büyükelçiliklerine saldırılar düzenlemiştir.

16. Veziristan İslam Emirliği: Daha önce Hakkani tarafından yönetilen bir Pakistanlı Taliban Örgütüdür.
17. Sipah-i Sahaba Pakistan: Sipah-i Sahaba Cemiye-i Ulema-i İslami Pakistan'dan ayrılmış bir Vehhabi terörist örgütüdür. Destek kaynaklarını esas olarak Suudi Arabistan'dan almaktadır. Bölgedeki terörist grupların çoğu Suudi Arabistan ve Basra Körfezi şeyhlikleri tarafından finanse edilmektedir. Bu terörist örgütü, Afganistan'daki eski Sovyetler Birliği askeri varlığından sonra Hak Nevaz Cengevi tarafından kurulmuş ve çok sayıda Şiinin öldürülmesinden sorumludur. Aslında, bu grup Leşker-i Cehengevi'nin siyasi destekçisi olup Leşker-i Cehengevi bu grubun askeri kolu sayılmaktadır. Pakistan'da 100000 üyesi bulunmaktadır. Muharrem ve yas tutmaya karşı olup bu ay özellikle Aşure'de Şiileri öldürmek ve bombalamakla uğraşmaktadır.
18. Tehrik-i Nefaz-i Şeriyet-i Muhammedi: Pakistan karşıtı bu örgüt Sufi Muhammed tarafından kurulmuştur. Son zamanlarda Pakistan hükümeti ile barış anlaşması imzalamış ve Afganistan'da Verdec ve Çetral bölgelerinde faaliyetlerini sürdürmektedir.
19. İslami Cihad İttifakı: İslami Cihad İttifakı Afganistan ile Tacikistan arasındaki sınır bölgelerinin büyük bir bölümünü kontrol ettiğini iddia etmektedir. Taliban ve El Kaide ile irtibatı vardır. Kunduz'un İmam Sahib ve Daşt-i-Arçi bölgelerinin çoğu bu grupların ortak kontrolü altındadır. Amerikan gazetesi "The Long War Journal", bu örgütün bir ekibinin Tacikistan'dan Afganistan'a girerken görüldüğünü iddia etmektedir. Bu örgüt Tacikistan sınırlarındaki Rusya'nın askeri varlığını yeniden gözden geçirip Ruslara karşı hareket etmeyi planlamaktadır. Bu örgütün Avrupa'da da faaliyet gösterildiği iddia edilmektedir.
20. Leşker-i Cehengevi: Bu örgütün kurucusu Hak Nevaz Cehengevi ve Ishak Malikt'tir. 1996 yılında Sipah-i Sahabe'den ayrılmış ve yaklaşık 200 kişilik bir güce sahiptir. Afganistan'da Şiilere karşı faaliyet göstermektedir. Afganistan'da liderleri Hafız

Muhammed Yasin'dir. Kabil Dehmezeng bölgesinde Cunbiş-i Roşnayı hareketine karşı kanlı saldırı bu örgüt tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu örgütün merkez üssü Veziristan'da bulunmaktadır. Aşüre gününde Kabil ve Mezar-i Şerif'teki intihar saldırılarını bu örgüt gerçekleştirmiştir.

21. El-Mücahidin Hareketi: Bu örgüt El-Kaide'ye bağlı ve "Ensar el-Lameh" adı altında faaliyet göstermektedir. Örgütün üyelerinin sayısı 8000 ve Afganistan'ın doğu kesiminde faaliyet göstermektedir. Mücahidin Hareketi, Pakistan'da, özellikle Pakistan Ordusu İstihbarat Servisi (ISI) olmak üzere Pakistan kurumlarının izniyle serbestçe faaliyet göstermektedir. Örgütün lideri Fazl-ul Rahman Halil İslamabad'da yaşamaktadır. Keşmir'i Pakistan'a eklemeyi hedefliyor ve Afganistan ve ABD çıkarları için büyük bir tehdittir.
22. Mehaz Fedayi Örgütü: Bu terör örgütü Afganistan'ın Kandehar, Helmand ve Uruzgan illeri sınırlarında faaliyet göstermektedir. Bu örgüt Necibullah veya Ömer el-Hattab tarafından kurulan ve Mevlevi Dadullah tarafından yönetilen örgütün bir dalıdır. Bu örgüt Afganistan'da adam kaçırma, suikast ve bombalama olaylarına karışmaktadır. Bu örgüt Yüksek Barış Konseyi üyesi ve eski bir Taliban yetkilisi olan Mevlevi Arsala Rahmani suikastının sorumluluğunu üstlenmiştir. Bu örgüt Hindistan büyükelçiliği önündeki bombalama ve Kabil'de iki İsveçli ve İngiliz gazeteciyi öldürmeden sorumludur. Örgütün lideri Mevlevi Necibullah, örgütün amacının isyancılar ile Afganistan hükümeti arasındaki barış sürecini iptal ettirmek ve NATO güçlerinin Afganistan'dan ayrılana kadar NATO güçleriyle savaşmaya devam etmek olduğunu söylemiştir. Necibullah Katar ofisinin İran hükümeti tarafından Mevlevi Mensur liderliğinde Taliban ile Afganistan hükümeti arasındaki sorunları çözmek için kurulduğunu belirtmiştir. Necibullah Molla Ömer'in polen hastalığı nedeniyle tedaviye ihtiyacı olduğunu ve Mevlevi Mensur'un Molla Ömer'i zayıflatmak için ilaçlarıyla zehirleyip vasiyetini aldıktan sonra öldürdüğünü iddia etmektedir. Bu sözleri ISI tarafından kendisine verilmiş olabilir ve zehrin Molla Ömer'e ISI tarafından barış sürecini zedelemek için verilmiş olabilir.
23. 055 Gorillai Tugayı: El-Kaide Araplarına bağlı olan ve 1000-3000 arasında nüfusa sahip bir terör örgütüdür. Bunlar cihat döneminde hapisanelerden satın alınan ve Ruslara karşı savaşan Araplardır. Usame bin Ladin'ın Afganistan'a girmesiyle, bu

örgütün bir kısmı El-Kaide'ye katılıp savaşa ve ölüme hazır olduklarını ilan etmişlerdir. Bu örgütün üyeleri daha önce Rişhor Birliği ve Kaleyi Cengi Belh'te bulunmaktaydılar. Usame Bin Ladin'in öldürülmesinden sonra sayıları 500'e varan bu örgüt eskisi gibi Afganistan hükümeti ve ABD güçleriyle savaşmaktadırlar. Saddam Hüseyin'in Başkanlık Muhafızları üyelerinin de bazıları bu örgütle beraber Amerika Birleşik Devletleri ve Afgan hükümetine karşı savaşmaktadırlar.

24. Çeçenler tarafından yönetilen Kafkasya Emirliği: Kafkasya İslam Emirliği, Doko Omarov tarafından kurulan İslami bir harekettir. Bu örgütün üyeleri Çeçenistan'daki yenilginin ardından İslam ülkelerdeki çeşitli örgütlere katılmışlardır. Bu örgüt şimdi Rusya ve Kafkasya ülkelerinde de faaliyet göstermektedir. Bu örgütün lideri Ebu Muhammed yakın zamanda öldürülmüştür. Bu örgüt IŞİD'e katılmış ve kuzey Afganistan'da faaliyet göstermektedir. Daha önce, bazıları aileleriyle birlikte yaklaşık 300 kişiydi, ancak şimdi sadece küçük bir kısmı kalmıştır⁶³.

Afganistan İçişleri Bakanlığı'ndan alınan en son istihbarat bilgilerine göre Pakistan istihbarat teşkilatı (ISI), büyük ve küçük terörist grupları eğitip finanse etmektedir ve Afganistan hükümetine karşı kullanmaktadır. Bu terör örgütlerinin Merkezi Kuzey Veziristan ve Güney Veziristan'dadır. Dönemin Afganistan İçişleri Bakanlığı sözcüsü Seddik Seddiki'ye göre Taliban, El-Kaide, Hakkani örgütü, Cundullah El-Kaidesi, Özbekistan İslami Hareketi, Leşker-i Teyyibe, Ceyiş-i Muhammed Pakistan istihbarat servisinin desteğiyle Afganistan'da faaliyet gösteren başlıca terörist grupları arasında yer almaktadır. Seddik Seddiki'ye göre bu terörist grupların savaşçıları arasında Pakistan uyrukluların yanı sıra Tacikistan, Özbekistan ve Çeçenistan uyrukluları da yer almaktadır. Seddik Seddiki düzenlediği bir basın toplantısında, Afganistan'da güvensizliğin yayılmasının ana sebebinin Pakistan'ın ülkedeki terörist gruplara verdiği destek olduğunu söylemiştir. İçişleri Bakanlığı sözcüsü Pakistan istihbarat servisinin Afganistan'da faaliyet gösteren terörist gruplara verdiği desteğin asıl hedefinin ülkedeki güvenlik, ekonomik ve siyasi durumu istikrarsızlaştırmak olduğunu belirtmiştir⁶⁴. Afganistan halkı ve hükümeti, Pakistan ordusunun terörist gruplara verdiği destekten endişe duymaktadır. Terörist gruplara verilen destek durdurulmazsa Afganistan daha fazla tehditlerle karşılaşabilir. Afganistan'ın bugün, yarın ve hatta gelecekte bile istikrarına yönelik büyük tehdit ISI tarafından desteklenen

⁶³<https://avapress.com/fa/112828>, Erişim Tarihi: 01.01.2021.

⁶⁴<https://8am.af/terrorists-pakistan-isi-afghanistan/>, Erişim Tarihi: 25.12.2020.

bu terör örgütleridir. Cumhurbaşkanı Muhammed Eşref Gani, 2017 yılında Varşova Zirvesi'nde Pakistan dışında bölgedeki tüm ülkelerin Afganistan'da barışı desteklediğini söylemiştir. Cumhurbaşkanı Muhammed Eşref Gani, komşu ülkelerin müdahalesine müsamaha göstermeyeceğini de vurgulamıştır⁶⁵. Afganistan'da NATO başkomutanı General John Nicholson, Washington'daki ABD Savunma Bakanlığı'nda yaptığı bir konuşmada, ABD'nin dünyada tespit ettiği 98 terörist grubundan 20'sinin Pakistan'da olduğunu söylemiştir⁶⁶. Eski ABD büyükelçisi ve Afganistan'daki özel barış elçisi Zalmi Halilzad, kongre komitesi üyelerine Pakistan'ın Afganistan'daki terörist grupları desteklediğini söylemiştir. Halilzad, Pakistan'ın terörist gruplara verdiği desteğin sadece Afganistan'daki savaşı sürdürmekle kalmadığını, aynı zamanda radikallığın dünya çapında yayılmasının yolunu açtığını söylemiştir. ABD Kongresinin bazı üyeleri ABD'nin Pakistan'a yardımına son verilmesi çağrısında bulunup Pakistan'a ekonomik yaptırım önerisinde bulunmuştur⁶⁷. ABD Başkanı Donald Trump da 2018 başında yayınladığı mesajda Pakistan'ı ABD'nin peşinde olduğu teröristlere güvenli bölge sağlamakla ve Amerikan yönetimini "aptal yerine koymakla" suçlamıştır⁶⁸.

Pakistan Eski Cumhurbaşkanı Perviz Müşerref bile Pakistan'da Dünya News'e verdiği bir röportajda İslamabad'ın 1990'larda Keşmir'de operasyonlarını yürütmek için Leşker-i Teyyibe gibi grupları eğitip desteklediğini kabul etmiştir. Perviz Müşerref şöyle demiştir: "O sıralarda Leşker-i Teyyibe ve 12 başka terör örgütü oluşturulmuştur. Biz onları eğitip destekledik ve onlar canları pahasına Keşmir'de savaştılar"⁶⁹. "Perviz Müşerref, Taliban, Usame bin Ladin ve diğer bazı terörist grupları sürekli olarak geliştirdiğini dile getirmiştir. Perviz Müşerref Taliban'ı eğittiklerini ve onları Afganistan hükümeti ile savaşmaları için gönderdiğini kabul etmiştir. Perviz Müşerref'e göre Taliban, Hakkani, Usame bin Ladin ve Ayman el-Zevahiri Pakistan'ın kahramanlarıydılar ancak daha sonra kötü adam olmuşlardır. Pakistan'ın eski savunma bakanı'nın yaptığı bir açıklamada Pakistan ordusunun ve hükümetinin bin Ladin'in Pakistan topraklarında saklandığını bildiğini ortaya çıkardığında, bu sözler Pakistan'ı daha da utandırmaktadır⁷⁰. Usame Bin Ladin on yıl boyunca Pakistan'ın bir askeri üssü yakınındaki

⁶⁵<https://www.dw.com/fa-af>, Erişim Tarihi: 25.12.2020.

⁶⁶<https://avapress.com/fa/99460>, Erişim Tarihi: 26.12.2020.

⁶⁷<https://www.dw.com/fa-af>, Erişim Tarihi: 25.12.2020.

⁶⁸<https://www.dw.com/tr/abd-pakistana-g%C3%BCvenlik-yard%C4%B1m%C4%B1n%C4%B1-ask%C4%B1ya-ald%C4%B1/a-42039531>, Erişim Tarihi: 12.01.2021.

⁶⁹<https://af.shafaqna.com/FA/86343>, Erişim Tarihi: 30, 12, 2020.

⁷⁰<https://af.shafaqna.com/FA/86343>, Erişim Tarihi: 30, 12, 2020.

Abitabad'da bir villada saklanmıştı. Daha sonra Amerikan kuvvetleri tarafından bulunup yok edilmiştir. Birleşmiş Milletler'e göre 7500 ile 7600 arasında yabancı savaşçı Afganistan hükümetine karşı savaşmaktadırlar. Ancak saldırıların beyni ve düzenleyicisi Pakistan'dır. Bu savaşların kaynağı Suudi Arabistan ve Basra Körfezi çevresindeki ülkelerin parasıdır. Pencaplılar gelir kaynağı insanların kan dökülmesine görmektedirler⁷¹.

Pakistan hükümeti de ülkede faaliyet gösteren aktif terör örgütlerinin listesini yayınlamıştır. Listede, ülkenin farklı bölgelerinde faaliyet gösteren ve diğer ülkelerde terör operasyonlarına öncülük eden 72 aktif terör örgütü yer almaktadır. Pakistan hükümetinin ülkede terör örgütleriyle mücadele etmek için atılan ilk adımıdır. Pakistan İçişleri Bakanlığı vatandaşlarını bu gruplarla bağlantısı olan herkesin cezalandırılacağı konusunda uyarmıştır. Pakistan İçişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan listede Pakistan Talibani, IŞİD, Leşker-i Teyyibe, Leşker-i Cehengevi, Cemaat-i Davet, Ceyiş-i Muhammed, Halk Güvenliği Komitesi, Ehl-i Sünnet-i vel- Cemaat, Beluçistan Birleşik Ordusu ve Fallah İnsanlık Vakfı gibi gruplar yer almaktadır⁷². Ancak Pakistan'ın yeni Başbakanı İmran Han yaptığı açıklamada, Pakistan'daki aşırılığın yükselişinin Afganistan'daki cihadın sonuçlarından biri olduğunu söyleyerek, yabancı güçlerin Afganistan'dan çekilmesinin ardından, bölgede kalan militan grupların Pakistan'a ağır kayıplar verdiğini dile getirmiştir. İmran Han ayrıca Hindistan'ı IŞİD'i desteklemekle suçlamış ve Pakistan'da güvensizliğin yayılmasının Hindistan hükümetinin "ilan edilen hedefi" olduğunu belirtmiştir⁷³.

Yirmi yıldan fazla bir süredir Taliban, özellikle İran, Afganistan, Hindistan, Çin, Rusya ve hatta Pakistan sınırlarının yakını olmak üzere bölge genelinde güvenlik, ekonomi, barış ve istikrar için ciddi bir tehdit oluşturmıştır. Ne yazık ki Pakistan çıkarlarını bu alandaki kargaşaya, güvensizliğe, yoksulluğa ve siyasi istikrarsızlığa bağlamıştır.

Bu bağlamda Afganistan'ın amacı, bölge ülkelerinin, özellikle de Taliban ve aşırılık yanlısı grupları destekleyen bölge milletlerinin ve bölgedeki ülkelerin ortak çıkarlarının şiddet içeren aşırılığı teşvik etmek değil, barış atmosferi, yapıcı rekabet ve ekonomik işbirliği olduğu sonucuna varmaktır. Bu nedenle Pakistan, engeller ve sorunlara rağmen hem ekonomik sorunlarını çözebilmesi hem de kendisini tehlikeden koruyabilmesi için teröristleri desteklemenin yerine bölgesel ekonomik işbirliğe güvenmesi lazım. Afganistan hükümeti son

⁷¹<https://avapress.com/fa/112828>, Erişim Tarihi: 01.01.2021.

⁷²<https://www.khabarfoori.com/detail/867311>, Erişim Tarihi: 11.01.2021.

⁷³<https://af.sputniknews.com/afghan/202101126255438>, Erişim Tarihi: 12.01.2021.

zamanlarda Çabahar, Akine ve Lacivert yolu gibi yeni liman yolları açarak ortak işbirliği genişletme zemini hazırlamıştır. Güvenli Afganistan hem Pakistan hem bölge ülkelerinin çıkarıdır. Bu yüzden bölge ülkelerinin ekonomik işbirliği özellikle Pakistan, İran, Hindistan, Çin, Rusya ve Afganistan'ın doğru yolda ekonomik işbirliğinin ulusal, bölgesel ve uluslararası çapında bölge ülkelere çıkar sağlayabilmektedir. Bununla birlikte, Afganistan yetkilileri defalarca ABD'ye Pakistan üzerinde baskı yapması çağrısında bulunmuştur, ancak ABD'li bir diplomat, Vaşington'un Pakistan'ın davranışını kısa vadede değiştirmeyi planlamadığını vurgulamıştır. ABD'nin Afganistan'daki savaşın başarısızlığının önemli bir nedeni, Pakistan'ın terör örgütlerine verdiği destektir. Dünyanın en güçlü koalisyonu bu teröristleri yenememiştir. Belki de bu koalisyonun tek hedefi bölgeyi istikrarsızlaştırıp ekonomik ve askeri planlarını güçlendirmektir. ABD'ye karşı yöneltilen tüm suçlamalara rağmen, ABD'nin hala terörizmle mücadele ettiğini iddia etmektedir. Bu ABD'nin de tıpkı Pakistan gibi teröre karşı mücadelesinde dürüst olmadığını iç ve dış stratejilerini uygulamak için Afganistan topraklarını kullandığını göstermektedir. Taliban ve Hakkani örgütü, son iki yılda, 2019 ve 2020'de Afganistan'da ordu ve sivilleri hedef alan terör saldırılarını arttırmış ve IŞİD, özellikle dini azınlıklar olmak üzere sivillere yönelik saldırılarını rahat bir şekilde sürdürmektedir. Ne yazık ki İslamabad, Pakistan merkezli terör örgütlerini yok etme niyeti yoktur. Çünkü Pakistan, Hindistan'la olası bir savaş durumunda bu terör örgütlerini vekalet savaşlarında bir güç olarak görmektedir⁷⁴.

⁷⁴Fier, a.g.e., ss. 293-313.

BÖLÜM III

AFGANİSTAN TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ VE AFGANİSTAN'DA SİYASAL VE ASKERİ GELİŞMELER

3.1. Afganistan'ın Tanımı

Afganistan İslam Cumhuriyeti Orta Asya, Hindistan ve Ortadoğu'nun kesiştiği bir bölgede yer alan 652.864 km²'lık yüzölçümüne sahip bir ülke olup arazi büyüklüğü açısından dünyanın 41. ülkesi sayılmaktadır. Afganistan'ın coğrafi konum olarak denize bağlantısı yoktur. Afganistan'ın, kuzeyde Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan, doğuda Çin, güney ve güneydoğuda Pakistan ve batıda ise İran ile sınırı bulunmaktadır. Önemli bir diğer özellik Afganistan'ın orta ve kuzey kesimlerini kuşatan sıradağlarıdır. Bu sıradağların en önemlileri ise Himalayalar'ın uzantısı olan ve ülkeyi batıdan doğuya ikiye bölerek kuzey ile güney arasında adeta bir set gibi duran 7.697 metre yüksekliğindeki Hindukuş dağları, güneyde Sefid Kuh ve Süleyman dağı, kuzeyde ise Bendi Türkistan dağıdır. Bu dağlar ülkenin güneyindeki Hayber Geçidini ikiye böler. Stratejik önemi olan bu geçit, Afganistan'ı Pakistan'a, eski Sovyet topraklarını (Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan), Pakistan ve Hindistan'a ulaştıran karayollarının geçtiği bir merkez konumundadır. Afganistan'ın en büyük kentleri sırasıyla Kabil, Kandehar, Herat, Mezar-ı Şerif, Kunduz ve Celalabad'dır. İklim olarak dört mevsimi de yaşamaktadır.

Je stratejik konumunun yanı sıra Afganistan, doğal kaynakları açısından da her zaman büyük güçlerin hedefindeki ülke olmuştur. Doğal gaz yatakları, petrol, kömür, çinko, krom, demir madenleri, tuz, kükürt, altın ve değerli taş yatakları henüz tam olarak işletilemeyen doğal zenginlikleri arasındadır. Sovyetlerin tespitlerine göre sadece Herat ve Bedeşan bölgeleri arasında 75 milyon ton kömür rezervi mevcuttur. Ayrıca ülkenin güneyinde berilyum ve yakut yatakları bulunmaktadır.⁷⁵

Ülke anayasasının 16. maddesine göre Peştunca ve Darice (Farsça'nın değişik bir şivesi) Afganistan'ın iki resmi dilidir. Diğer yandan bazı bölgelerde çoğunluk tarafından konuşulan Özbekçe ve Türkmence gibi diller ülkenin üçüncü resmi dilleri olarak kabul edilmektedir.

⁷⁵ Metin Mutanoğlu, *Afganistan Moğul İstilasından Amerikan İşgaline Kadar*, İlke Yayıncılık, 2006, s. 17

3.2. Afganistan'ın Toplumsal Yapısı

Dünyada yaşayan tüm ırkların saf bir ırktan gelmediklerini ve zaman içerisinde ya komşu ırkları etkileyen veya etkilenen durumda oldukları gerçeğini gözönünde bulundurarak Afganistan'ın bulunduğu bölge dikkate alınırsa geçmiş tarihte birçok kültür ve medeniyeti içinde barındırdığı gibi etnik grupları açısından da farklılık sergileyen bir yapıya sahip olduğu ortaya çıkacaktır. Tarih boyunca Afganistan'da farklı etnik grupları ve değişik dilleri konuşan insanlar yaşamışlardır. Afganistan'ın etniksel yapısıyla ilgili yaygın bir düşünce 55 etnik grubun yaşadığı ve 45 civarında dili konuştukları şeklindedir. Mevcut durumda Afganistan'ın anayasası birinci bölümü dördüncü maddesine göre Afganistan vatandaşları on dört etnik grup olarak tarif edilmiştir. Bunlar Peştunlar, Tacikler, Hazaralar, Özbekler, Türkmenler, Beluçlar, Peşeyiler, Nuristaniler, Aymaklar, Araplar, Kırgızlar, Kızılbaşlar, Gojerler, Beraheviler ve diğerleri şeklindedir⁷⁶.

Afganistan'da hiçbir zaman kapsamlı bir nüfus sayımı gerçekleştirilmediğinden yukarıda sayılan toplulukların nüfus oranları ile ilgili büyük görüş farklılıkları söz konusudur. Ancak bunlardan Peştunlar, Tacikler, Hazaralar ve Özbekler ile Türkmenler dört büyük etnik grup kabul edilmektedir. Bunlar Afganistan'ın yaklaşık %90'nını oluşturmaktadırlar. Afganistan'ın tarihi boyunca siyasi olaylarda ağırlıklı olarak bu dört etnik grup etkileşim içerisinde olmuşlardır.

3.2.1. Peştunlar

250 yılı aşkın bir süre Afganistan'da hüküm süren ve ikinci Halife döneminde müslüman oldukları bilinen Peştunların M.Ö. 480 civarında Orta Asya'daki diğer grupların baskısı sonucunda İndus Vadisi adıyla bilinen Süleyman Dağları etrafında yerleştikleri tahmin edilen değişik kavimlerin soyundan geldikleri bilinmektedir⁷⁷. Ancak Peştunların Ben-i İsrail soyundan geldiklerini iddia edenler de bulunmaktadır⁷⁸.

Peştunlar genel anlamda Gilzaylar ve Duraniler olmak üzere iki boya bölünmüşlerdir. Gilzaylar, Ludiler, Teğlikeler ve Hotakiler gibi alt boylara ayrılırken Duraniler Popal, Saduzai,

⁷⁶ Publication Department, **Constitution of Afghanistan**, Published by Islamic Republic of Afghanistan, Ministry of Justice Official Gazette 818, January 28 2003.

⁷⁷ <http://www.ariaye.com/dari10/ejtemai/images/popul2.pdf>, Erişim Tarihi, 23.12.2020.

⁷⁸ Mir Muhammed Seddik Ferheng, **Afghanistan Dar Panc Karn-i Ahir**, Peşaver, Aryana Yayınları, 1989, s. 23.

Barakzai, Zedran, Mengel, Kakar, Ahmedzai, Stanekzai, Yusufzai ve Şenvari gibi alt boylara ayrılmaktadırlar.

Peştunların Abdali aşiretinin önde gelenlerinden Ahmed Şah Abdali, 1747 yılında iktidara gelip günümüz Afganistan'ın coğrafi sınırlarını çizmiştir. Peştunlar, Peştunca dilini konuşurlar. Bu dil Hint-Ari dilinin bir erki olup dil bilgisi açısından Hintçe ve Beluçça dillerine benzer. Mir Muhammed Seddik Ferheng'e göre 17. yüzyıla kadar Peştunca'nın edebiyatı söz konusu olmamış, sadece halk arasında konuşulmuştur⁷⁹. Peştunların geneli Nimruz, Hilmand, Kandehar, Celal Abad, Paktiya, Paktika, Host, Nengerhar, Kunar ve Vardak illerinde yaşamaktadırlar. Normal şartlarda hayvan besleme ve tarımla uğraşan Peştunlar'ı şimdi Afganistan'ın her bir yanında siyasetten ticarete kadar tüm alanlarda etkili bir biçimde görmek mümkündür.

3.2.2. Tacikler

Tacik isminin Arapça "Taz" veya "Tac" kelimelerinden geldiği sanılmaktadır. Pers ülkesinin güneyini ele geçiren Araplar, evlilik yoluyla başka milletlere karışan kendilerinden önceki soydaşlarına Taz veya Tac ismini vermişlerdir. Fars kökenli oldukları kabul edilen Taciklere Parsivan veya Farsivan da denilmektedir. Afganistan'da Tacikler, Dağ Tacikleri ve Farsivanlar olmak üzere iki gruba ayrılmaktadırlar⁸⁰.

Birinci gruba dağ Tacikleri denmesinin sebebi, dağlık bir bölge olan Badağşan ilinde ve ona bağlı Vahan Koridoru'nda yaşamalarıdır. Kente çok seyrek inen Dağ Tacikleri burada fakir bir hayat sürdürürmekle beraber genel olarak ülkenin gerek ekonomisinde gerek siyasetinde büyük rol oynamaktadırlar. Taciklerin ikinci grubu olan Farsivanlar kırsal bölgelerde yaşarlar. Tacikler yoğun olarak Kabil, Bağlan, Tehhar, Belh, Semengan, Çarikar, Pençşir, Herat, Ferah ve Kunduz illerinde yaşarlar⁸¹. Tacikler temel çizgileriyle günümüz Farsça'sına yakın ancak değişik bir şivesi olan Darice lehcesini konuşurlar.

3.2.3. Hazaralar

Afganistan'da en çok kimlikleri üzerine tartışılan etnik grubu Hazaralar'dır. Afganistan'ın dört büyük etnik grubundan biri olan Hazaraların kökeni ile ilgili değişik

⁷⁹ Ferheng, a.g.e., s. 23.

⁸⁰ Esedullah Oğuz, **Hedef Ülke Afganistan**, İstanbul, Doğan Kitapçılık Yayınları, 2001, s. 41.

⁸¹ Oğuz, a.g.e., ss. 42-43.

düşünceler mevcuttur. Besir Ahmed Devletabadi "Afganistan Kimliği" adlı eserinde, Hazaraların Türk-Moğul karışımı bir yapıya sahip olduğunu ileri sürerken⁸². Abdulhay Habibi, "Hazara" kelimesini dikkate alarak Hazaraların yerli halk olduğunu ileri sürerek "Arya'yi" olduğunu kabul etmektedir. Sayed Asker Musavi'ye göre büyük olasılıkla Hazaraların ataları 2300 yıl önce Orta Asya ve Doğu Asya'dan Hindukuş'un güneyi ve kuzeyinden bu günkü Hazaracat'a göç etmişlerdir⁸³. Hazaraların yoğun olarak yaşadığı Afganistan'ın merkezi bölgesi tarih boyunca Berbersitan ve Gercistan gibi farklı isimlerle tanıtılmıştır.

Tarihçilere göre büyük ihtimalle bunlar, Budist dinini yaymak için yola çıkmışlardır ve güzergahında Hindistan'ın kuzeyini fethetmişlerdir. Bamyana mağaralarında bulunan el yapımı eserlerinden de anlaşılacağı üzere muhtemelen Budist Rahipler Nepal, Tibet ve Güney Çin'den gelip bölgede Budist dinini tebliğ etmişlerdir. Her ne kadar bir yandan Gazne'den Herat'a kadar diğer yandan da Kandehar'dan Belh'e kadar geniş bir alanda dağınık yaşarlarsa⁸⁴ da yoğun olarak yaşadığı şehirler Bamyana, Uruzgan, Gazne, Kabil, Mezar-i Şerif, Saripul, Samangan, Herat, Vardak, Daykundi ve Ğor illeridir. Hazaralar Dayzangi, Dayfuladi, Daykundi, Daymirdad, Dayçopan, Daykozi, Daykaşan, Şeyikhali ve Behsud gibi boylara ayrılmaktadırlar. Hazaralar genellikle Farsça'nın değişik bir şivesi olan Hazaragi lehcesini konuşurlar: Temelde işçilik, çiftçilik ve ticaretle uğraşan Hazaralar son yıllarda bilimden ticarete kadar siyaseten spora kadar çoğu alanlarda yükselme göstermişlerdir.

3.2.4. Özbekler ve Türkmenler

Özbekler ve Türkmenler ağırlıklı olarak ülkenin kuzeyi ve kuzeydoğu şehirleri olan Tehhar, Badağşan Semengan, Mezar-i Şerif, Kunduz, Faryab ve Saripul şehirlerinde yaşamaktadırlar. Afganistan'ın dört büyük etnik yapısından biri olan Özbekler ve Türkmenler, rivayetlere göre Rusların Orta Asya'yı işgal etmesinin ardından bu bölgelere göç etmişlerdir⁸⁵. Esedullah Oğuz'a göre Katağan denilen Kunduz, Tehhar ve Badağşan bölgelerinde yaşayan Moğul-Türk karışımı Özbekler, Özbek ismiyle anılırken Şebengan, Faryab ve Saripul illerinde yaşayan Özbekler bilinmeyen nedenle Tat diye bilinmektedirler⁸⁶. Afganistan'da

⁸² Basir Ahmed Davlatabadi, *Şinas name-i Afganistan*, Kum, 1993, s. 307.

⁸³ Askar Musavi, *The Hazaras of Afghanistan an Historical, Cultural, Economic and Political Study*; Çev., Asadullah Şafai, Kum, Aşk-i Yaas Yayınları, 2007, s. 72.

⁸⁴ <http://www.khorasanzameen.net/history/ssabzwari-book1.pdf>, Erişim Tarihi, 23.12.2020.

⁸⁵ Muhammed Aleem Saaie, *Afganistan'da Siyasi Partiler Tarihçesi*, Isparta, Yüksek Lisans Tezi, 2009, s. 21.

⁸⁶ Oğuz, *a.g.e.*, ss. 44-45.

yaşayan Türkmenler ise İran ve Türkmenistan Türkmenlerinden farklı olarak Ersarı boyuna mensupturlar⁸⁷. Genellikle tarım, hayvancılık, ticaret, el sanatları ve halıcılıkla uğraşan Özbekler ve Türkmenler'in yanısıra Afşar, Aymak, Bayat, Kızılbaş, Kazak ve Kirgiz Türkleri de Afganistan'da yaşamaktadırlar. Zengin bir geçmişe sahip olan Özbekler tarih boyunca Belh ve Buhara'da hükümlanlık sürdürmüşlerdir. Özbekçe ve Türkmençe Türkçesini konuşan Özbekler ve Türkmenler kimliklerini korumada başarılı olmuşlardır.

3.2.5. Diğer Etnik Gruplar

Yukarıda sayılan etnik grupların dışında azınlıkta olup ülkenin belirli bölgelerinde yaşayan Beluç, Peşeyi, Nuristani, Arap, Gojer, Berahevi ve diğer küçük gruplar şeklinde ifade edilebilir. Beluçlar, Afganistan'la İran sınırları olan Nimruz şehrinde ve kısmen de Afganistan ve Pakistan sınırlarında yaşarlar. Beluçların dili Beluççadır. Nuristaniler, Afganistan'ın Nuristan kentinde yaşayıp kendi dilleri olan Nuristanice'yi konuşurlar. Araplar da daha çok kuzey bölgelerinde yaşayıp dillerini kaybetmişlerdir. Araplar Farsça'nın değişik bir şivesini konuşurlar. Peşeyi, ülkenin merkezi doğusu ve güneydoğu bölgelerinde yaşayıp Peşeyice dilini konuşurlar. Diğer küçük etnik grupları ülkenin çeşitli bölgelerinde yaşayıp yerli halkla asimile olmuş durumdadır.

Burada Afganistan ve Afganistan'da yaşayan etnik grupların nüfus yüzdesi ile ilgili şu hususları belirtmekte fayda vardır. Uzun yıllardan beri Afganistan'da nüfus sayımı yapılmamıştır. Ülkenin genel nüfusu tahminlere dayalı olması nedeniyle çalışma yapan bazı araştırmacılar ait olduğu etnik grubunun çoğunlukta olduğu iddiasında bulunup abartılı rakamlar vermişlerdir. Etnik gruplar ile ülke nüfusu karşılaştırıldığında birbiriyle asla tutarlı olmadığı ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla bu çalışmanın objektif ve yararlı bir çalışma olmasını ümit ederek etnik grupların nüfus yüzdesinin ve sıralamasının verilmemesi uygun görülmüştür.

3.3. Afganistan'ın Geçmişine Kısa Bir Bakış

Bugün Afganistan olarak bilinen topraklar eskiden Hint Yarımadası'ndan, İran ve Orta Asya'ya kadar hüküm süren değişik imparatorlukların sınırlarını oluşturmuştur. 16. yüzyılda bu bölge İran Sefevi Türkleri, Hint Moğolları ve Orta Asya'daki Şeybani Özbekler'in çıkarlarının kesişme noktası olup savaş alanı haline dönmüştür. Tarihi verilere göre bu çıkar savaşlarının

⁸⁷Oğuz, a.g.e., s. 45.

sonucunda Afganistan halkı büyük kayıplar vermiştir. Afganistan'ın ve Afganistan halkının çektiği acıları ve verdiği kayıpları daha iyi anlamak için biraz geriye gidip Afganistan'ın kuruluş tarihi kabul edilen 1747 yılından sonraki olaylara kısaca bakmakta yarar olduğu düşünülmektedir. Daha önce de denildiği gibi Afganistan toprakları İran Sefevi Türkleri, Hint Moğolları ve Orta Asya'daki Şeybani Özbekler'in savaş alanı haline gelmiştir. Fakat bu imparatorlukların zayıflanması ve dağılması Durani Peştunlarının yükselmesine ve daha sonra Modern Afganistan'ın doğuşuna zemin hazırlamıştır.

1738 yılında Abdali kabileleri, rakipleri olan Gilzay kabilelerini yenebilmek için günümüz İran topraklarında Afşar Hanedanlığı'nı kurup 1736-1747 yılları arasında hüküm süren Nadir Afşar'ın onlara galip gelmelerine yardım etmişlerdir⁸⁸. Bu yardımları onların konumunu Nadir Afşar'ın yanında ayrıcalıklı kılmıştır. Bunun üzerine Nadir Afşar Ahmed Han Abdali'yi Afgan Ordusu Subayları arasında kabul etmiştir. Daha sonra Abdali ve Özbekler birliği komutanlığına atanmıştır⁸⁹. 1747 yılında Nadir Şah Afşar'ın teröründen sonra imparatorluğunun doğu bölgeleri, Abdali ve Özbek Birlikleri komutanı olan 26 yaşındaki Ahmed Han Abdali'nin eline geçmiştir⁹⁰. Ahmed Han emri altında olan birlikleriyle beraber günümüz Afganistan'ın güneyinde bulunan Kandehar kentine dönüp Peştunlar, Beluçlar, Kızılbaşlar, Hazaralar, Özbekler, Tacikler ve diğer etnik grupların temsilcilerinden oluşan Büyük Ulusal Meclis'i (Loya Jirga) oluşturmuştur. Büyük Ulusal Meclis dokuz gün müzakere ve istişarelerin sonucunda Ahmed Han'ı yönetici seçmiş ve kral ilan etmiştir⁹¹. Böylece Ahmed Han Abdali yeni kurulmuş bir devletin yöneticisi olmuştur. Ahmed Han güçlü bir devlet kurabilmeyi başarmış, yedi kez Hindistan'ı fethetmek üzere asker seferber etmiştir⁹². Ahmed Han Abdali 1773 yılında 50 yaşındayken bir hastalık sonucunda hayatını kaybetmiştir⁹³.

Ahmed Han'ın oğlu ve Halefi olan Timor Han (1773-1793) babasından sonra yirmi yıl boyunca herhangi bir önemli değişiklik veya kalkınma hareketini başlatmadan hüküm sürmüştür. Aslında Ahmed Han Abdali yönetimi, sayısı 24'e varan oğulları arasında herhangi birine barışçıl bir şekilde devredemediği için krallık ailesinde taht kavgası başlamıştır. Diğer taraftan Timor

⁸⁸ Azam Sistani, **Zohur-i Afganistan ve AhmedŞah Abdali**, Peşaver, Daneş Yayınları, 2007, s. 286.

⁸⁹ Ferheng, **a.g.e.**, s. 71.

⁹⁰ Timor Şaran, **Devlet-i Şebekeyi, Rabeteyi Kudret ve Servet Dar Afganistan Pas Az 2001**, Kabil, Vazhah Yayınları, 2016, s. 65.

⁹¹ Mahmud Al-Hussaini Bin İbrahim Cami, **Tarih-i AhmedŞahi**, Tahran, Irfan Yayınları, 1947, s. 48.

⁹² Hamid Ilmi, **Roz Şumar-i Vakaye-i Afganistan**, Hükümet Bilgive Medya Merkezi Yayınları, 5. Baskı, 2011, s.19.

⁹³ Cami, **a.g.e.**, s. 382.

Han daha çok lüks ve eğlenceli hayat tarzına gönül vermiştir⁹⁴. Ahmed Han Abdali'nin kurduğu imparatorluk taht kavgaları sonucunda bir kaç emirliğe bölünmüştür. Afganistan'ın hakimiyeti altında yer alan Hindistan'ın bazı bölgeleri tekrar Hindistan'a bağlanmıştır. Timor Han 1775 yılında Afganistan başkentini Kandehar'dan Kabil şehrine değiştirmiştir⁹⁵. Timor Han 1793 yılında Peşaver'de hastalanarak Kabil'e dönmüş ve 19 Mayıs 1793 yılında 46 yaşındayken hayatını kaybetmiştir⁹⁶. Sonraki dönemler 1826 yılına kadar herhangi bir gelişme olmadan krallık ailesinin taht kavgası ile geçmiştir. 1826 yılında Dost Muhammed Han, yönetimi ele geçirince Durani hanedanının alt boylarından olan Saduzai'lerin yönetimi son bulmuştur. Dost Muhammed Han'ın dönemi, İngilizlerin Afganistan'a saldırılarına tekabül etmektedir ki tarihi kaynaklarda ilk Afganistan ve İngiliz savaşı adıyla ün kazanmıştır. Dost Muhammed Han'ın ölümüyle Afganistan tekrar onun 16 eşinden kalan 27 oğlu arasında savaş alanına dönmüş ve kardeşler arasında tam beş yıl iktidar mücadelesi sürmüştür. İnsanların mal varlıkları yağmalanmış ve ülkenin kalkınması engellenmiştir.

Şir Ali Han (1862–1879) 1862 yılında iktidarı ele geçirerek iddialı bir yenilik ve reform düşünerek düzenli bir ordu ve mesleki bir yönetim kurmak için çaba sarfetmiştir. Dikkat edilmesi gereken bir husus, Şir Ali Han'ın çok etnikli bir yönetim sistemi kurmak için çaba göstermiş ve ulusal birliği geliştirmek ve ülkenin gücüne güç katmak için harekete geçmiş olmasıdır. Tarihçiler Şir Ali Han'ın bu girişimini "Modern Afganistan"ın başlangıcı kabul etmektedirler ki bu girişim krallık ailesinin rakipleri tarafından bir kez daha durdurulmaya çalışılmıştır. Zira Şir Ali Han'ın rakipleri diğer kabileleri Şir Ali Han'a karşı kıskırtmışlardır. 1878-1880 yılları arasında gerçekleşen İkinci Afganistan ve İngiliz Savaşı'nda Afganistan halkı daha çok İngiliz işgaline maruz kaldığı için Şir Ali Han görevden alınmış ve yerine Emir Abdurrahman Han geçmiştir.

Abdurrahman Han (1880-1901) devlet kurmak için halka karşı kaba ve şiddetli tavırlar sergilemiştir. Bu yüzden de Demir Emiri lakabını almıştır⁹⁷. Abdurrahman Han'ı aşırı derece şiddete yönelik tavırlar sergilemeye ve diktatörlüğe sürükleyen nedenler İngiltere'nin hediye ve yardım şeklindeki destekleri olmuştur. 1882 yılında İngiltere Emir Abdurrahman Han'a yıllık bir

⁹⁴ Ferheng, a.g.e., s. 111.

⁹⁵ İlmi, a.g.e., s.30.

⁹⁶ Mir Gulam Muhammed Gubar, **Afganistan Dar Masir-i Tarih**, Kabil, İnkilab Yayınları, 1989, s. 376.

⁹⁷ Gubar, a.g.e., s. 643.

milyon iki yüz bin Hindistan Rupisi yardım etmişken bu rakam, 12 Kasım 1893 tarihinde Durand Hattı antlaşmasının Kabil’de Emir Abdurrahman Han ve Sir Mortimer Durand (dönemin Hindistan Dışişleri Bakanı) arasında imzalandıktan sonra bir milyon sekiz yüz bin Hindistan Rupisi’ne kadar artmıştır⁹⁸. Durand Hattı antlaşmasına göre Afganistan ile dönemin Hindistan’ı arasında Kuzeydoğu’dan Güneybatı’ya doğru 2640 kilometrelik bir sınır çizilmiştir. Bu sınır 100 yıllık bir süre için kabul edilmiştir. Antlaşmanın süresi 1993 yılında sona ermiştir. Fakat antlaşmanın sona ermesine rağmen Pakistan devleti bu hattı uluslararası sınır olarak kabul etmektedir. Ancak Afganistan bu sınırı kabul etmeyip şu anki Pakistan’dan topraklarını geri talep etmektedir. Bu yüzden zaman zaman Afganistan’ın iç siyasetine karışmaya çalışan Pakistan ile Afganistan askerleri arasında sınır bölgelerinde çatışmalar çıkmaktadır. Afganistan Emiri Abdurrahman Han elde ettiği bu paralarla güçlü ve düzenli bir ordu kurmuştur. Ancak ne yazık ki bu güçlü orduyu ülkenin istikrarı ve refahı için ülkenin düşmanlarına karşı kullanması gerekirken halkına karşı kullanarak tüccar, toprak sahibi, çiftçiler ve fakir kesime aşırı vergi yüklemiştir. Abdurrahman Han’ın emirlerine boyun eğmeyenler şiddetli şekilde cezalandırıldığı gibi bu şiddetin soykırım derecesine kadar da ilerlediği bilinmektedir.

Devlet memurlarının halka karşı baskıcı tutumları ve bizzat kralın halka ödeyemeyeceği vergi yüklemesi, halkın Abdurrahman’a karşı ayaklanmasına sebep olmuştur⁹⁹. Abdurrahman Han Gilzay kabilelerin, Hazaraların ve Nuristanilerin ayaklanmalarını en ağır şekilde bastırmıştır. Abdurrahman Han Hazaraların ayaklanmalarını bastırmak için Peştun kabilelerine ve Özbeklere toprak, mal-varlık ve köle vadederek Hazaralara karşı kullanmıştır¹⁰⁰.

Habibullah Han (1901 - 1919) ve Emanullah Han (1919 - 1929) dönemleri, İran, Osmanlı Devleti’nin sınırları, Mısır ve Hint Yarımadası gibi bölgeleri içine alan İslam dünyasında Pan-İslamizm ve Nasyonalist hareketlerinin yayıldığı döneme tekabül etmektedir. Bu siyasi ekollar siyasete ve 20. yüzyılın ikinci yarısının siyasi ideolojisine hakim olmuşlardır. Habibullah Han babasının aksine birtakım reformlar getirmiştir. Ülkenin kapısını yeniliklere açmıştır. Habibullah Han babası döneminde suçsuz ve sebepsiz yere hapse atılan binlerce masum insanı özgür

⁹⁸ Şaran, **a.g.e.**, s. 77.

⁹⁹ Ferheng, **a.g.e.**, s. 281.

¹⁰⁰ **a.g.e.**, s. 282.

biraktıktan sonra sürgün edilen vatandaşlara tekrar ülkelerine dönmeleri için çağrıda bulunmuştur¹⁰¹.

1903 yılında ilk modern medreseyi Habibiye ismiyle kurmuş, daha sonra buna Harbiye okulunu da eklemiştir. Bu iki okulda Hintli öğretmenlerle beraber birkaç Afganistanlı öğretmen din bilimleri ve edebiyat gibi geleneksel doğu bilimlerinin yanısıra çizim, biyometrik, fizik, kimya, tarih ve coğrafya gibi modern bilimler de öğretmişlerdir. 1907 yılında İstanbul ve Şam'da eğitim görmüş düşünür Mahmut Terzi'nin vasıtasıyla bazı Türk öğretmenler de öğretmen olarak kabul edilmiştir¹⁰². Bunlar zaman içerisinde olayların ve ülkenin yönetimi ve yönetim biçimi konusunda düşünmeye cesaret edebilmişlerdir. Bu okulda çekirdeği atılan bir hareket meşrutiyet adı altında varlık göstermiştir. 1909 yılından önce bu hareketin ana karakterleri onar kişilik gizli gruplardan ulusal gizli topluluk veya İslam fedakarları ya da Afgan kardeşler isimleri adı altında kurulmuş, yaklaşık 50 kişilik Meşrutiyet hareketinin üyeleri 1909 yılında tutuklanıp ya idam edilmiş ya da hapse atılmışlardır.

Habibullah Han'ın yönetimi devir aldığı ilk sıralarda getirdiği yeniliklerden biri de Sirac-ü-l-Ahbar adında gazetenin kurulması olmuştur. Afganistan'da ilk entelektüelleşme hareketi birkaç din aliminin birleşip Sirac-ü-l Ahbar Dergisi'nin her onbeş günde bir sayısının çıkarılmasını başlatmışlardır. Bu gazete Mevlevi Abdurrahman gözetiminde 1906 yılında tek bir sayı basıldıktan sonra bilinmeyen bir nedenle baskısı durdurulmuştur. 1911 yılında Kral Habibullah Han'ın oğlu ve Mahmut Terzi'nin damadı olan Enayatullah Han'ın yardımıyla Sirac-ü-l Ahbar'ın haftalık yayınlanması tekrar başlatılmış ve 1918 yılına kadar haftalık basılmıştır¹⁰³. 1910'lu yılların sonlarına doğru Modern Nasyonalizm düşüncesi İstanbul ve Şam'da eğitim görmüş düşünür Mahmut Terzi'nin fikirleri etrafında varlık göstermiştir. Katılım hareketlerinin ilk kıvılcımlarının ardından siyasi hareketler başlatılmıştır¹⁰⁴.

Emanullah Han 1919 yılında iş başına gelince Modern Nasyonalizmin bir üyesi olarak bağımsız yenilik programlarını uygulamaya çalışmıştır. Emanullah Han 24 Şubat 1919 tarihinde Afganistan'ın bağımsızlığını ilan etmiştir¹⁰⁵. Ardından İngilizlere karşı cihat önderliğini üstlenmiştir. İngilizler de Birinci Dünya Savaşı'ndan yorgun durumda oldukları için Emanullah

¹⁰¹ Muhammed Halim Tenvir, **Tarih ve Roznamanegari Afganistan**, Peşaver, Sabur Yayınları, 2000, ss. 46-47.

¹⁰² Ferheng, **a.g.e.**, s. 306.

¹⁰³ Tenvir, **a.g.e.**, ss. 46-47.

¹⁰⁴ Zahir Tanin, **Afganistan Dar Karn-i Bistum 1900-1996**, Tahran, 2. Baskı, 2005. s. 101.

¹⁰⁵ Ilmi, **a.g.e.**, s.32.

Han'ın bu isteğini kabul etmişler ve Kabil konferansından sonra 22 Kasım 1921 tarihinde Afganistan'ın bağımsızlığını resmi bir şekilde onaylamışlardır. Emanullah Han halkının dini değerlerine ve geleneklerine aykırı birtakım yeniliklere başvurmuştur. Toplumun dini ve kültürel yapısını dikkate almadan din ile siyaseti birbirinden ayırmaya çalışmıştır. Batı ve Avrupa tarzı kıyafetleri benimseyip başörtüyü yok etmek istemiştir¹⁰⁶. Bu sıralarda Habibullah Kalakani isimli bir savaşı krallık sarayını kuşatıp 19 Ocak 1929 tarihinde Kabil yönetimini ele geçirmiştir¹⁰⁷. Modern Afganistan'da ilk defa Peştun olmayan bir Tacik Kabil'in kuzey dağlarından gelip Kabil yönetimini ele geçirmiştir. Habibullah Kalakani'nin bir yıllık yönetimi ve Peştun kabilelerinin tek bir lider etrafında toplanamamaları o dönemde Peştunların siyasi dağınıklığı ve istikrarsızlığını göstermektedir. Daha sonra Peştun kabile büyükleri Muhammedzai subaylarından Nadir Han'ın kral olmasına karar vermişlerdir. Nadir Han sürgün edildiği Fransa'dan Afganistan'a dönerek Habibullah Han'ı ortadan kaldırmış ve Musaheban ailesi adı altında bir yönetim kurmuştur. Musaheban ailesinin iktidarı 1973 yılına kadar sürmüştür, bu da Afganistan tarihinin en uzun siyasi iktidarı olarak bilinmektedir. Kabile büyüklerinin desteğiyle iktidarı ele geçiren Nadir Han kabile önderlerine büyük devlet imkanları sağlamıştır. Nadir Han'ın halefi Zahir Şah (1933-1973) da babasına benzer bir politika takip etmiştir. 1965 yılında solcu kesimler birleşerek Afganistan Demokratik Halk Partisi'ni kurmuşlardır. Kuruluşundan 18 ay sonra Nur Muhammed Taraki ve Babrak Karmal liderliğinde ikiye bölünmüşlerdir¹⁰⁸. Her iki fraksiyon da devletin üst düzey organlarının desteğiyle bir devrim gerçekleştirmek istemiştir. Halk partisi köklü bir devrim gerçekleştiremediği için ordu devrim için kestirme bir yol bulmaya çalışmıştır. Solcuların devlet dairelerinde ve orduda fazla nüfuzla sahip olmaları, neticede başarılı bir darbe gerçekleştirmelerine zemin hazırlamıştır.

3.4. Cumhuriyetin Kuruluşu (1973)

Daha önce de belirtildiği gibi Kral Muhammed Zahir kuzeni Muhammed Davut Han'ı Başbakanlık görevinden uzaklaştırmıştır. Buna karşı Davut Han Kralın ülkeyi tek başına yönetmesini hazmedemeyip kendisinin ülkeyi daha iyi yönetebileceğine inanmıştır. Bunun için de Kral Zahir'i tahttan indirmek için uygun bir zamanı beklemiştir. Sonuç itibarıyla 17 Temmuz 1973 tarihinde Kral Zahir'in İtalya'ya gitmesiyle daha önce darbe hazırlıklarını yaptığı ordu

¹⁰⁶ Tenvir, **a.g.e.**, s. 71.

¹⁰⁷ Abdulali Argandavi, **Hatıra ve Tahlil**, Çev., Hamid İlmi, Peşaver, Sabur İslami Yayın Merkezi, 1998, s. 21.

¹⁰⁸ Argandavi, **a.g.e.**, ss. 82 - 83.

birlikleri ve sivil komünistlerden oluşan Halkiler ve Parçamiler Kabil’de önce Kraliyet köşkünü (ARG) daha sonra radyo istasyonu gibi stratejik merkezleri işgal ederek iktidara el koyduklarını ve kraliyete son verdiklerini açıklamışlardır¹⁰⁹. Afganistan’da yeni bir dönem Cumhuriyet adıyla başlamıştır. Davut Han’ın Afganistan Cumhurbaşkanı olması Rusları ve yol arkadaşlarını sevindirmişse de Davut Han temkinli davranarak hem Rusya’ya hem de Afganistan’daki yandaşlarına karşı mesafeli davranmıştır¹¹⁰. Bu sıralarda İslami değerleri savunmak için İslami birlikler ve İslami Partiler kurulmuştur. İslami Partilerin liderlerinden Gulbeddin Hikmetyar, birçok albay ve subayıyla ordu birliklerini kendine çekmeyi başarmıştır. 19 Temmuz 1975 tarihinde ani bir hareketle iktidara el koyma teşebbüsünde bulunmuşlardır. Fakat savaş tecrübesi olmayan bir takım aceleci kişilerin tavırları sonucu hareket ifşa edilmiştir. Yaklaşık üç yüz kişi tutuklanarak hapse atılmıştır. Gulbeddin Hikmetyar ilk başta kuşatıldıysa da kaçmayı başarmış ve Kuzey Dağları’na gidip askeri faaliyetlere devam etmiştir¹¹¹. Davut Han’ın daha fazla baskısı ile Sünni fraksiyonu Pakistan’a, Şii fraksiyonu İran’a yerleşmişlerdir. Pakistan’a yerleşen Sünni fraksiyonu 1975’te etnik farklılığından dolayı Profesör Burhaneddin Rabbani ve Gülbeddin Hikmetyar liderliğinde ikiye bölünmüştür. Bunlar daha sonra Afganistan Sovyetler Birliği tarafından işgal edilince birçok gruba ayrılmışlardır.

1975’te Burhaneddin Rabbani Pakistan’da İslam Cemiyeti Partisini kurmuştur. Bu grup daha çok Afganistan’daki Tacikler ve kısmen kuzeydeki Özbekler tarafından desteklenmiştir. İslam Partisini Gulbeddin Hikmetyar sahiplenmiştir. Bu parti daha çok güney ve güneydoğudaki Peştun kabileleri tarafından desteklenmiş, kısmen de kuzeydeki Özbekler, Türkmenler ve Tacikler arasındada taraftar kazanmıştır. Cihadi liderlerden Pir Sayed Ahmed Gelani 1979’da Pakistan’da Muhaz-i Milli İslami Afganistan adıyla bir parti kurmuştur ve Sovyet işgaline karşı savaşıyan tarikat üyelerine dış destek temin etmeye çalışmıştır. 1978’de Şeyh Asıf Mohsini liderliğinde İslam Hareketi Partisi kurulmuştur. Afganistan’ın Peştunlarından olan Mohsini İran’ın desteğini almıştır. Milli Birlik Partisi Hazaraların siyasi ve sosyal hareketlerini birleştiren bir örgüt olarak ortaya çıkmaktadır. Bu grup, farklı tarihler ve farklı bölgelerde gerçekleştirilen toplantılar sonucunda, çoğu Hazaraların katılımı ile 1989’da Bamyan’da gerçekleştirilen bir

¹⁰⁹ Oğuz, **a.g.e.**, s. 86.

¹¹⁰ **a.g.e.**, s. 206.

¹¹¹ Tenvir, **a.g.e.**, s. 207.

konseyde kurulmuştur.1990'da yine Bamyan'da gerçekleştirilen partinin birinci kongresinde Abdulali Mazari bu partinin liderliğine getirilmiştir.

Davut Han üstündeki baskıyı azaltmak ve iktidarını pekiştirmek için 1977 yılında halk temsilcilerini bir Büyük Ulusal Meclis (Loya Jirga) kurmaya davet etmiştir. Meclis Davut Han'ı altı yıllık bir süreliğine Afgansitan'ın Cumhurbaşkanı seçmiştir. Meclis'te onaylanan yeni anayasa tek partili başkanlık sistemini onaylamıştır. Böylece Davut Han'ın ait olduğu parti (Ulusal Devrim Partisi) iktidarı ele geçirmiştir¹¹². Ulusal Devrim Parti'sinin kuruluşu ve anayasanın bu parti'ye vermiş olduğu yetkiler komünistlerle arasının açılmasına, Halk ve Parçam fraksiyonlarını birleşmeye sürüklemiştir. Davut Han solcuları pasif hale getirdikten sonra Rusların gönlünü almak için Nisan 1978 tarihinde Rusya'yı ziyaret ettiğinde kendisine kaba ve sert davranan Sovyetler Birliği lideri Brejnev'e "size bağımsız bir ülkenin cumhurbaşkanıyla konuştuğunuzu hatırlatmak isterim. Doğu Avrupa'nın uydu devletleriyle değil" diye kapıyı çarpıp çıkmıştır¹¹³. Bunun üzerine Kremlin Davut Han'ı tehlikeli bulup hiç vakit kaybetmeden ondan kurtulmak istemiştir. 27 Nisan 1978 tarihinde Halk ve Parçam fraksiyonları birleşerek KGB ajanlarıyla başarılı bir darbe gerçekleştirip ilk başta televizyon istasyonunu daha sonra cumhurbaşkanlığı sarayını ele geçirip Davut Han'ı ve tüm aile bireylerini öldürmüşlerdir¹¹⁴.Halk ve Parçam fraksiyonları yönetimi ele geçirince ilk başta her iki taraf da eşit düzeyde iktidar sahibi olmuşlardır. Fakat daha sonra her iki taraf da daha çok söz sahibi olabilmek için kendi üyelerini devlet daireleri, ordu birlikleri ve polis kuvvetlerinde yerleştirmeye özen gösterdikleri için aralarında anlaşmazlıklar belirginleşmiş ve nihayetinde Hafızullah Amin Nur Muhammed Taraki'ye karşı başarılı bir darbe gerçekleştirip onu öldürmüştür. Daha sonra taraftarlarını da görevden uzaklaştırmıştır. Hafızullah Amin dönemi halk ile hükümet ilişkileri açısından kırılgan bir noktaya gelmiştir. Taraflar devlet gücünü rakiplerini zayıflatmak ve yok etmek için kullanmıştır.

3.5. Rusların Afganistan'a Müdahalesi (1979-1989)

Yeni kurulmuş rejimin dış yardımlara bağılılığı ve iç anlaşmazlıkları Rusları korkutmuş ve Hafızullah Amin'in de Sovyetlerin istediği gibi biri olmadığı anlaşılmıştır. Bu yüzden 1978

¹¹²Tenvir, **a.g.e.**, ss. 210-211.

¹¹³ Hüsseyin Şeyhanlıoğlu, **11 Eylül Sonrası Değişen Dünya Dengelerinde Afganistan**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2004, s. 27.

¹¹⁴ **a.g.t.**, s. 27.

yılındaki antlaşmaya dayanarak 27 Aralık 1979 tarihinde bir askeri müdahale sonucunda Sovyetler Birliği komandolarınca Hafızullah Amin tüm aile fertleriyle öldürülmüş ve yerine Babrak Karmal Cumhurbaşkanı ilan edilmiştir¹¹⁵. Bu askeri müdahale Afganistan'ın 10 yıl boyunca işgal altında kaldığı bir sürecin başlangıcı olmuştur. Ruslar Afganistan halkına karşı uzlaşma politikasını ortaya koymuşlardır. Afganistan devlet kurumlarını yeniden düzenlemeye çalışmış, Hafızullah Amin'in çoğu ekonomik ve toplumsal politikalarını iptal etmişlerdir. Çeşitli dış güçlerin istilasına uğrayan Afganistan halkı 1979 yılında Sovyet ordusunun bu ülkeye girmesiyle yeniden dünya gündemi haline gelmiştir. Mücahit grupların küçük ayaklanmaları sonucunda büyük bir devrim meydana gelmiş, birçok parti kurulmuş, bu partiler siyasi faaliyetler yerine askeri mücadeleye başlamış, 10 yıl boyunca Sovyetler Birliği'ne karşı savaşmışlardır. Sovyetler Birliği son çareyi çekilmede görüp 1989 yılı şubat ayında Afganistan'dan çekilirken geride yakılıp yıkılmış bir ülke bırakmışlardır. 18 milyon olarak tahmin edilen ülke nüfusunun beş milyonu ülkesini terk ederken iki milyon insan savaşlarda hayatını kaybetmiş, bunun beşte birini ise çocuklar oluşturmuştur¹¹⁶.

Rusların Afganistan'dan çekilmeden önce reformları sonuçlandıracak karizmatik bir lidere olan ihtiyaç 1987 yılında dönemin istihbarat başkanı Dr. Necibullah'ın yönetimin başına gelmesine neden olmuştur. Necibullah'ın devlet kurumlarında, orduda ve ekonomi alanlarında değişiklik politikaları etnik anlaşmazlıklara yol açmıştır. Parçam fraksiyonunda Karmal'a yakın olan Peştun olmayanlarla Necibullah'a yakın olan Peştunlar arasında da etnik anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Bu anlaşmazlıklar siyasi ve kurumsal bağlılıklardan çıkıp kabileci ve etnik bağlılıklara dönüşme anlamına gelmektedir. Rusların Afganistan'dan çekilmesiyle devlet bekasının belirsiz olmasından dolayı ulusal ve bölgesel yetkililer devletin dışındaki değişik siyasi ve toplumsal gruplarla irtibat kurmaya çaba göstermiştir. Ordu subayları, valiler, kaymakamlar ve bölgesel komutanlar ideolojik anlaşmazlıkları dikkate almadan özerk bölgeler oluşturmak için koalisyonlar oluşturmuşlardır.

Necibullah hükümeti hiçbir etkisi olmayan birtakım köylünün devamlı kuşatmasına maruz kalmıştır. Dr. Necibullah bu kuşatmaları kırabilmek için etnik milislere dayanmıştır. Milisler mücahit grupların ulaşım yollarını kapatmak, kendi bölgelerinin güvenliğini sağlamak ve mücahitlerin hareketlerini sınırlandırmak için görevlendirilmiştir. Bu milislerin rejimle

¹¹⁵ Şeyhanlioğlu, a.g.t., s. 27.

¹¹⁶ Oğuz, a.g.e., s. 25.

ilişkileri para dağıtma ve çıkara göre muameleye dayanmıştır. Milisler 1992 yılından sonra bölgesel ve etnik nedenlere dayanarak güçlü liderler haline gelmişlerdir. Örnek olarak Juma Han Andarabi milislerin liderliğini yapmıştır. Seyid Mansour Nadiri İsmaili Hazaraların liderliğini üstlenmiştir. Abdurreşid Dostum Cevizcan Özbeklerinin liderliğini yapmıştır. 1989 yılında Rusların Afganistan'dan çekilmesinden sonra bu milislerin desteği Necibullah hükümetinin üç yıl devam etmesinde önemli rol oynamışlardır. Necibullah rejiminin yıkılışı on yıl boyunca mücahit grupların arasında çıkar çatışmasına, iç savaşlara ve daha sonra Taliban'ın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

3.6. Mücahitlerin Dönemi(1992-1996)

1970'li yılların başında Kabil Üniversitesi gençlerinin gayretiyle İlahiyat Fakültesi'nde Öğrenciler birliği kurulmuş, ancak 1973 yılında başarısız bir darbenin ardından Pakistan'a kaçmak zorunda kalmışlardır. 1980'li yılların ortalarına kadar Amerika, Pakistan, İran ve bazı diğer ülkelerin maddi ve askeri desteğiyle yedi Sünni örgüt Pakistan'da ve sekiz Şii örgüt İran'da kurulmuştur¹¹⁷. Bu örgütlerin tamamı ilk başta Sovyetler Birliği'ne karşı savaş başlatmışlardır. İslam, Afganistan'ın tüm etnik gruplarını tek bir çatı altında toplayan Demokratik Halk Partisi ve Sovyetler Birliği saldırılarına karşı mücahit grupların elinde güçlü bir araç olmuştur. Ülkenin değişik bölgelerinde halk ayaklanmıştır. Her ülkede savaş ve huzursuzluğun birçok sebebinin olduğu gibi Afganistan'da da doğal olarak bu ayaklanmaların sebepleri bulunmaktadır. Kimlik, meşruiyet ve katılım krizi, iktidarı silah gücüyle elinde bulunduran hukuk dışı yönetimler halkın büyük çoğunluğunu ötekileştirip önlerini kapatmışlardır. Bu da Afganistan'ın bir savaş meydanına dönüşmesine sebep olmuştur. Komünist rejimin dağılmasından sonra mücahit grupların arasındaki iç savaşlarda ideolojik ve akidevi etkenlerden ziyade siyasi, ekonomik ve çıkar etkenleri etkili olmuştur. Yerel komutanlar kendilerini bağımsız kurumlar kabul etmekte ve merkezi yönetimden ziyade yerel halka bağlılık duymuşlardır.

Mücahit örgütleri Kabil'e girmiş ve bu örgütlerin hiçbirinin yeni bir hükümet kurma hazırlığı olmadığından her bir mücahit grubu Kabil'in bir bölgesini işgal ederek kendi kurallarını uygulamaya başlamışlar, ancak hiçbir mücahit grubu tamamen kontrolü elinde bulunduramamış, ve hiçbirisi diğerine barışçıl yaklaşmamıştır. Bu grupların hiçbirisi Afganistan halkının ilgisini çekecek ulusal bir dayanağa sahip olmamıştır. Grupların tamamı etnik köken, dil, bölge, mezhep

¹¹⁷<http://www.afghanpaper.com/info/dolati/ahzab%20siasati.htm>, Erişim Tarihi, 04.07.2020.

ve kabilecilik yönelimlerine dayanarak kurulmuştur. Bundan sonra etnik çatışmalar daha çok şiddetli hale gelmiştir. Gulbeddin Hikmetyar liderliğinde İslam Partisi ve Abdurrahman Al-Rasul Sayyaf liderliğinde İttifak Partisi Peştun'ların çıkarlarını temsil ettiğini ileri sürmüştür. Burhaniddin Rabbani ve Ahmed Şah Mesut liderliğinde Cemiyet Partisi Taciklerin çıkarlarını, Abdul Ali Mazari liderliğinde Milli Birlik Partisi Hazaraların çıkarlarını ve General Abdurrashid Dostum liderliğinde Cünbiş Partisi Özbeklerin çıkarlarını temsil edenler olarak birbirleriyle iktidar mücadelesine girişmişlerdir. Üç yıl boyunca Kabil'in kontrolü üzerine şiddetli bir şekilde savaşmışlardır. Mücahit grupların güç manevrası sırasında genel olarak Afganistan'ın ve özellikle Kabil'in kontrolü üzerinde gerçekleşen insanlık tarihinin acı olayları meydana gelmiştir.

3.7. Taliban Hareketi ve Bu Hareketi Destekleyen Ülkeler

Bilindiği üzere Taliban Pakistan'ın doğrudan yardımıyla ortaya çıkmışlardır. Kısa sürede başkent olmak üzere ülkenin çoğu bölgelerini ele geçirmişlerdir. 27 Eylül 1996'da Birleşmiş Milletler temsilciliğine sığınan eski Cumhurbaşkanı Dr. Necibullah ve kardeşini öldürüp Aryana kavşağında asmışlardır¹¹⁸. Diplomatik normları dikkate almadan Afganistan'da temsilciliği olan birçok ülkenin büyükelçilikleri ve başkonsolosluklarına saldırıp çalışanlarını öldürmüşlerdir.

Siyaset bilimcileri Taliban hareketinin temelini farklı şekillerde incelemişlerdir. Bazıları Taliban hareketini güçlü bir hükümetin olmaması, iç savaşlar, güvensizlik ve varolan kaos ortamına bir tepki olarak ortaya çıkmış bir hareket olarak nitelermektedirler. Bazıları bu hareketin tamamen istihbarat kaynaklı bir fenomen olup ABD, Suudi Arabistan, Pakistan, Birleşik Emirlik ve Katar gibi ülkelerin bölgesel ve uluslararası siyasetleri doğrultusunda doğrudan ISI tarafından ve dolaylı olarak CIA ve MI6 tarafından oluşturulduğunu söylemektedirler. Taliban'ın mali ihtiyaçlarını Suudi Arabistan, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi Arap ülkeleri karşılarken askeri eğitim ve silah gibi ihtiyaçlarını Pakistan ve ABD karşılamıştır¹¹⁹.

Taliban, şirk diye Afganistan'ın kültür ve tarih değerlerinin simgesi olan Bamyana heykellerine bomba yerleştirerek imha etmiştir. Afganistan'ın tarihi zenginliği olan bu

¹¹⁸ İlmi, a.g.e., s.73.

¹¹⁹ Miraga Hakcu, **Afganistan ve Mudahelat-i Hareci**, Meyvand Yayınları, Birinci Baskı, 2005. ss. 170 - 171.

heykellerin biri Salsal 53 metre yükseklikte diğeri Şahmamah 35 metre yükseklikte olup Bamyân dağlarının tepelerinde bulunmaktaydı¹²⁰.

Taliban'ın sözde sloganı şeriatı uygulamak, sorumlu olmayan milisleri silahsızlandırıp topluma huzur getirmek ve İslami değerleri korumak olmuştur. Fakat iktidarı ele geçirince sıkı kurallar koymaya başlamışlardır. Radikal İslam düşüncesine sahip olan Taliban tutumunun sert olması nedeniyle Afganistan halkını kendisinden soğutmuştur. Taliban'ın izlediği politika sonucunda kız okulları kapatılmış, kadınlar eğitim ve öğretimden uzak tutulmuş, çalışmak kadınlara yasaklanmış ve okullar medreseleştirilmeye çalışılmıştır. Müzik ve bazı eğlenceli oyunlar yasaklanmıştır. Erkekler için sakal bırakmak zorunlu hale gelmiştir. Daha önce böyle uygulamalarla karşılaşmayan Afganistan halkı bir anda kendilerini, zor olan bu kanunları üstlenmekle mükellef bulmuşlardır. Taliban'ın topluma yaptığı baskıları sonucunda hayat çekilmez hale gelmiştir. Bu yönetimin idaresi altında yaşayanların çoğu her gün ölümle yaşam arasında gidip gelirken dış dünya ile bağlantıları tamamen kopuk bir duruma gelmiştir. Sanki Afganistan'ı karanlık bulutlar sarmış her taraf kan kokusuyla donatılmıştır. ABD ikiz kuleleri El-Kaide terör örgütünün saldırısıyla yıkıldıktan sonra Afganistan dünya gündemine gelmiştir. Bu saldırıyı gerçekleştiren örgütün lideri Usame Bin Ladin'in Afganistan'da saklandığı düşünülmüştür. Her ne kadar ABD devleti Taliban yönetimine Usame Bin Ladin'i teslim edin çağrısında bulunsa da Taliban bu talebi reddetmiştir. Bunun üzerine George W. Bush terörle mücadele politikası adına"ya bizimlesiniz ya karşımızdasınız" diye savaş başlatıp El-Kaide Terör Örgütü'ne destek veren Taliban yönetimine son vermek istediklerini açıklamıştır.

3.8. Demokrasiye Geçiş Süreci

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de bir olay ortaya çıkmış, dünya medyasının önce uçak kazası olarak duyurduğu olay, daha sonra Amerika'nın en büyük terör olaylarından biri olarak tarihte yerini almıştır. Saldırıyı Arap zengini Usame Bin Ladin'in terör örgütü El-Kaide düzenlemiştir. ABD, El-Kaide ve destekçisi olan Taliban'ı yok etmek amacıyla önce hava bombardımanı daha sonra da takviye güçlerle Afganistan'a asker indirmiştir. ABD'ye İngiltere de katılmış, daha sonra gerginlikler üzerine NATO güçleri,Afganistan Mücahit grupların yardımıyla terörle ciddi bir mücadele başlatmıştır.

¹²⁰<http://www.arianafghanistan.com>, Erişim Tarihi: 05.07.2020.

Askeri müdahale sürerken siyasi taraflar yeni rejimin kurulması için Bonn Antlaşması üzerine çalışmaya başlamışlardır. 5 Aralık 2001 tarihinde Birleşmiş Milletler önderliğinde Afganistan'ın Taliban hariç tüm siyasi grupları tarafından imzalanan Bonn Antlaşması'na göre 22 Aralık 2001-13 Temmuz 2002 tarihleri arasında geçici bir hükümet kurulmuştur¹²¹. Geçici yönetimde tüm etnik gruplar ve siyasi taraflar kapsayıcı bir şekilde hükümete katılmışlardır.

Bonn Antlaşması'nda, Afganistan'da Olağanüstü Büyük Ulusal Meclis (Loya Jirga İztirari) kurulması, geçici yönetimin ardından geçiş yönetimi, yeni anayasa taslağının hazırlanması, yeni anayasa prensiplerine uygun cumhurbaşkanlığı seçimi ve normalleşme sürecinin başlatılması gibi konular yer almıştır. Bonn Antlaşması metninde İslam, demokrasi, çoğulculuk ve sosyal adalet prensipleri vurgulanmıştır. Bu antlaşma aynı zamanda insan hakları ve kadın haklarına hassasiyetle yaklaşan modern bir ülkeye geçiş için bir yol haritası niteliğinde olmuştur¹²²

3.8.1. Geçici Yönetim

Afganistan demokrasi diye adlandırılan yeni bir döneme girdiğinde, Afganistan'da istikrarı sağlayabilecek bir otoriteye ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu otorite Hamid Karzai olmuştur. Bonn Antlaşması'na göre 22 Aralık 2001 tarihinde Burhaniddin Rabbani iktidarı resmi bir şekilde Hamid Karzai'ye devretmiştir. Hamid Karzai başkanlığında geçici yönetim kurulmuş ve tüm sorumlulukları üstlenmiştir. Bonn Konferansı'nda her ne kadar ulusal birlik ve beraberliğe vurgu yapıldıysa da geçici hükümette dört büyük etnik grubu dikkate alınmıştır. Diğer bir anlatımla Peştunlar %34, Tacikler %34, Hazaralar %20 ve Özbekler %12 oranında hükümete katılmışlardır¹²³. Başkan yardımcıları ve bakanlar kurulu Bonn Antlaşması'nı imzalayanlar tarafından seçilmiştir. Geçici hükümetin esas hedefi ulusal egemenliği sağlamak, geçiş yönetimi kurmak üzere altı ay içerisinde Olağanüstü Büyük Ulusal Meclis (Loya Jirga İztirari) oluşturmak olmuştur. Bunun için bağımsız bir komisyon oluşturulmuş, ardından Afganistan Yüksek Mahkemesi kurulmuştur. Bundan sonra Afganistan'da büyük siyasi ve toplumsal değişiklikler yaşanmıştır. Devlet ve milleti yeniden yapılandırma süreci, ülkede toplumsal ve ekonomik dengeleri düzeltme süreci başlamıştır. Afganistan toplumunda hızlı değişiklikler meydana

¹²¹ http://www.iec.org.af/public_html/Civic%20Education%20Material/Flipcharts1/Dari.pdf, Erişim Tarihi: 13.07.20.

¹²² Hilal Önal, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt. 6, Sayı. 23, ss. 46-47.

¹²³ http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2015/12/151222_k02-power-sharing-afghanistan, Erişim Tarihi: 13.07.2020.

gelmiş, uluslararası toplulukların katılımı ve yardımıyla milyarlarca dolar Afganistan'a aktarılmıştır.

Yeni siyasi ve toplumsal akımlar ortaya çıkmıştır. Bu grupların bir kısmı eski siyasi partilerden ayrılıp kurumsallaşmışlar, bir kısmı vakıflar, dernekler ve diğer sivil toplum kuruluşları çerçevesinde faaliyet göstermeye devam etmişlerdir. Bu grupların siyasi açıdan toplumun geleceğini önemli ölçüde etkileyecekleri de öngörülen bir durumdur.

3.8.2. Olağanüstü Büyük Ulusal Meclis (Loya Jirga İztirari)

Bonn Konferansı'na katılanlar geçiş yönetimini kurmak için Olağanüstü Büyük Ulusal Meclis ismiyle büyük bir meclis oluşturmayı taahhüt etmişlerdi. Buna bağlı olarak, Olağanüstü Büyük Ulusal Meclis'in kurulması için özel bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyon halkın değişik kesimlerinin temsilcilerinden Olağanüstü Büyük Ulusal Meclis'i kurmuştur.

Afganistan'ın geleneksel meclisi kabul edilen Büyük Ulusal Meclis'e benzer meclisler her türlü siyasi, toplumsal ve kabilevi sorunları çözmek için oluşturulmuştur. Tarihi verilere göre millattan yaklaşık iki bin yıl önce Vediler döneminde ülkeye dair meseleleri konuşmak ve ülkeye dair kararlar almak için Sabha ve Samithe diye meclisler oluşturulmuştur¹²⁴. Afganistan toplumu İslam dinini kabul ettikten sonra da Şura ve istişareye verdiği değerden daha önce yerel ve ulusal bir değer kabul edilen bu meclis, Büyük Ulusal Meclis adıyla anılmak üzere, dini ve itikadi bir boyut almıştır. Geleneğe göre Büyük Ulusal Meclis aşiret büyükleri, aydınlar ve din adamlarının bir araya gelmesiyle ortaya çıkmakta, daha önceleri meclisin üyeleri daha çok halk tarafından seçilen kişiler değil de devlet tarafından atanan veya devletten çıkar elde eden kişilerden oluşturulmaktaydı¹²⁵.

2002 yılında kurulan yeni şekliyle Meclis'in üyeleri tamamen halkın temsilcileri olmasa da kısmı olarak halkı temsil etmek zorunda kalmıştır. Bu Meclis'e katılan 1501 üyeden 300'ü; aydınlar, din adamları, sivil toplum kuruluşları temsilcileri, göçmenler, iş adamları, geçici yönetim üyeleri, Büyük Ulusal Meclis Komisyonu üyeleri ve Göçebelerin (Kochilerin)

¹²⁴ Gulam Muhammed Gubar, **Afganistan Dar Yak Nazar**, Kabil, 1984. s. 11.

¹²⁵ N.A.M.H., **Cirga veya Tarih-i Loya Cirga**, 1991, s. 26.

temsilcilerinden seçkin karakterler arasından seçilmiştir¹²⁶. Meclis'in %10'u kadınlara tahsis edilmiş, geriye kalan üyeler ülkenin dört bir yanından katılmışlardır¹²⁷.

Olağanüstü Büyük Ulusal Meclis 10 Haziran 2002 tarihinde Kabil'in Loya Jirga Salonu'nda çalışmalarına başlamış, bu çalışmalar 18 Haziran 2002 tarihine kadar sürmüştür. Bu Meclis Afganistan'ın olumlu tarihi olaylarından biri olarak kabul edilmektedir. Çünkü 30-40 yıldan beri ilk kez 1500'den fazla kişi siyasi kaderleri ile ilgili silah dili ile değil de diyalog ile müzakere etmişlerdir¹²⁸. Olağanüstü Büyük Ulusal Meclis'in üyeleri yurt içinden ve yurt dışındaki göçmenlerin temsilcilerinden oluşmuştur. Sayıları 1501 kişi olarak belirlenen bu üyelerin bir kısmını kadınlar oluştururken gençlerin de varlığı hissedilmiştir¹²⁹. Hamid Karzai altı ay süren geçici yönetim başkanlığının ardından Olağanüstü Büyük Ulusal Meclis tarafından 18 ay görev yapmak üzere geçiş yönetimi başkanı seçilmiştir.

3.8.3. Geçiş Hükümeti

Geçiş Yönetim Başkanlığı için Hamid Karzai ve Dr. Massouda Jalal rekabete girmişlerdir. Olağanüstü Büyük Ulusal Meclis üyelerinin çoğunluğun kararıyla Hamid Karzai Geçiş Yönetimi Başkanı seçilmiştir. Geçiş yönetimin oluşması demokrasi ve Afganistan'ın siyasi istikrarı için geçici yönetim ve Olağanüstü Büyük Ulusal Meclis'ten sonra önemli bir adım olmuştur. Geçiş yönetimin esas görevi Anayasa Meclis'ini (Loya Jirga Kanun-i- Asasi) kurmak için bir komisyon oluşturmak olmuştur. Dokuz kişiden oluşan komisyon Nematullah Şahrani başkanlığında 5 Ekim 2002 tarihinde göreve başlamıştır. Komisyon üyelerinin daha çok hukuk uzmanı olması tercih edilmiştir. Komisyon anayasanın ön taslağını hazırlayıp inceleme komisyonuna teslim etmiştir. İnceleme komisyonu 35 üye ile göreve başlamıştır. Bu komisyon toplumun değişik kesimleriyle müzakereler sonucunda düzenlenmiş anayasa taslağını onaylatmak için anayasa meclisine sunmuştur. Başka bir deyişle Afganistan anayasasının onay süreci üç aşamadan geçmek durumunda kalmıştır. Meclisin kurulmasından iki yıl sonra halkı temsil edecek, demokrasi ve serbest seçim sonucunda meydana gelecek bir hükümetin kurulması için zemin hazırlamıştır.

¹²⁶ <http://www.iec.org.af/fa>, Erişim Tarihi: 12.07.2020.

¹²⁷ Zalmay Halilzad, **Frestadah**, Çev. Harun Najafizada, Kabil, Azim Yayınları, 2016, s. 147.

¹²⁸ <http://www.dw.com/fa-af>, Erişim Tarihi: 10.07.2020.

¹²⁹ <http://www.dw.com/fa-af>, Erişim Tarihi: 10.07.2020.

Anayasa meclisi 1 Aralık 2003 tarihinde göreve başlamıştır. Bu meclis üyeleri 10 komiteye bölünmüşlerdir. Meclis başkanı, yardımcıları, sekreterleri ve danışmanları dahil olmak üzere her komitenin elli tane üyesi olmuştur. Anayasanın kapsadığı tüm konular tartışılmış, incelenmiş, değerlendirilmiş ardından meclise sunulmuştur. Afganistan anayasasının düzenlenmesi ve onaylanması, demokrasi ve Afganistan'ın istikrarı için en önemli adımlardan biri olmuştur. Anayasanın onaylanması, meclis, cumhurbaşkanlığı seçimleri ve en son halkı temsil eden bir hukuk devletinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu anayasanın ışığında 2004 yılında cumhurbaşkanlığı seçimleri ve ardından 2005 yılında meclis seçimleri gerçekleştirilmiştir.

3.9. Yeni Anayasa ve 2004 Cumhurbaşkanlığı Seçimi

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 1948 yılında insan hakları evrensel bildirgesini onaylamıştır. Bu bildirgenin 21. maddesi hükümetlerin meşruiyetini halkın iradesiyle adil ve periyodik seçimlere dayalı oluşuna işaret etmektedir. Afganistan'ın aynı yılda katılıp kabul ettiği bu bildirgenin temelinde, halkın siyasi liderlerini seçmek suretiyle kendi kaderini belirleme yetkisine sahip olduğu açıkça ifade edilmiştir¹³⁰. Bu durumda adil, serbest ve doğrudan seçimlerin sonucunda siyasi haklara erişmek insanların temel haklarından biri olarak kabul edilmiştir. Siyasi liderleri ve hükümetin türünü belirlemek, halkın diğer insani ve vatandaşlık haklarını belirlemede etkili olmuştur. Eğitim, özgürlük ve güvenlik gibi insani hakların yanısıra inanç, düşünce, ifade, seyahat, dernek kurma ve topluluklara katılma özgürlüğünü kapsayan vatandaşlık haklarına erişmek insan haklarının en önemli unsurlarındandır. Afganistan yasaları tarafından kabul edilen uluslararası hukukun diğer yasaları, bireylerin siyasi kaderini belirleme doğrultusunda güçlü bir hukuki destek olmuştur.

Afganistan anayasası, seçimler kanunu, seçim komisyonu ilkeleri ve prosedürleri, cumhurbaşkanlığı fermanları ve uluslararası hukukun ilkeleri ile birlikte bakıldığında, bireylerin haklarına vurgu yapan birçok maddeye yer verebilmektedir. Afganistan anayasası 33. maddesine göre tüm vatandaşlar seçme ve seçilme hakkına sahiptirler¹³¹.

¹³⁰ Rohullah Şeyihzada, Muhammad Azim Beşarat ve Latifa Sultani, **Gozareşi Barrasi Vaziyet-i Hukuk-i Siyasi Dar Entihabat-i Riyaset-i Cumhuri va Şorahayi Velayeti**, Afganistan İnsan Hakları Bağımsız Komisyonu Yayınları, Kabil, 2014, s. 10.

¹³¹ Publication Department, **Constitution of Afghanistan**, Published by Islamic Republic of Afghanistan, Ministry of Justice Official Gazette 818, January 28 2003.

İnsan hakları ve özgürlüklerini güvence altına almak için adil, serbest ve doğrudan seçimlerin güvenilir ortamda gerçekleşmesi gerekmektedir. Böylece insanların siyaset alanında temel hak ve özgürlükleri sağlanıp iyi yönetimin meydana gelme koşulları hazırlanmış olmaktadır. Halkın seçimlere katılımı onların doğal haklarından biridir. Devlet'in seçim gününde halka seçim ortamını istenilen bir şekilde hazırlaması gerekmektedir.

Bu süreçte insanlar, politika ve siyasi liderleri seçmede aktif rol oynayıp hükümet ve politikalarına yabancı bir duygu beslemezler. Başka bir deyişle halk yöneticileri seçip onların siyasetini onaylamak suretiyle hükümetin rehberliğini üstlenmektedirler. Seçim zamanında uzman katılımcılar, radyo ve televizyon programlarında bireylerin oy vermelerinin, yönetimin ve yöneticilerin üzerindeki etkisine sürekli vurgu yapmaktadırlar. Afganistan Anayasası'nın 61. maddesine göre cumhurbaşkanlığı seçimleri her 5 yılda bir gerçekleşmektedir. Yine bu anayasanın 60. maddesine göre cumhurbaşkanlığı adayları, adaylıklarını ilan ettiklerinde birinci ve ikinci yardımcılarını da ilan etmek durumundadırlar¹³².

Afganistan'da 1973 yılında Muhammed Davut Han'ın bir darbesiyle beraber cumhuriyet yönetimi benimsenmiş, ancak o tarihten 2004 yılına kadar değişik gruplar güç kullanarak yönetimi ele geçirdikleri için bir türlü kamuoyuna müracaat edilmemiştir. İlk kez 2004'de halkın doğrudan oyuyla cumhurbaşkanlığı seçimleri gerçekleşmiştir¹³³. 2004 yılı cumhurbaşkanlığı seçimlerinde 8 milyondan fazla Afganistan halkı oy kullanmıştır. 2005 yılında meclis seçimlerinde oy kullanabilecek olan nüfusun %50'sinden fazlası yurt içi ve yurt dışından toplam 50.000 gözlemcinin gözetiminde oy kullanmışlardır¹³⁴. Afganistan halkının seçim sahnesinde ağır şartlar altında fedakarlıklar yaparak sandık başına gidip oy vermeleri, Afganistan halkının demokrasiye ve halkın yönetimine önem verdiğini düşündürmektedir. Afganistan'da 2001 yılından sonraki seçimlere dayalı demokrasi inişler ve çıkışlarla beraber dikkate değer bir ilerleme sergilemiştir. Halkın demokratik ortamlara katılımı dikkate değer nitelik taşımaktadır. Afganistan halkı, seçimlere şiddet tehditlerini görmezden gelerek kötü hava şartlarına direnerek, uzun sıralarda bekleyip katılmışlardır. Ancak seçimlere geniş çapta hilenin ve yolsuzluğun karışması, siyasi tarafların şeffaf olmayan görüşmeleri Afganistan halkının beklediği sonucu

¹³²Publication Department, **Constitution of Afghanistan**, Published by Islamic Republic of Afghanistan, Ministry of Justice Official Gazette 818, January 28 2003.

¹³³ Abdullah Yegin, **Hile ve Tehdit Cenderesinde Afganistan Seçimleri**, Ankara, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yayınları, Seçim Analizi, 1. Sayı, 2014, s. 8.

¹³⁴<http://photos.state.gov/libraries/turkey/231771/PDFs/afganbesyil.pdf>, Erişim Tarihi: 06.10.2019.

vermemiştir. Çünkü Afganistan’da vatan ve millet duygusundan ziyade milliyetçilik duygusu ön planda tutulmaktadır. Bu yüzden cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılan farklı siyasi parti adayları, siyasi parti eksenli değil de etnik gruplarını temsil ettiği herkesçe bilinen bir durumdur. Başkanlığa aday olan 18 kişinin arasında hemen hemen her milliyetin temsilcileri bulunmaktaydı. Resmi açıklamalara göre seçimlere katılım hakkı kazanan 12.6 milyon kişiden 8,128,940 kişi seçimlere katılmıştır. Seçimlere katılanların %70’ini gençler oluştururken kadınların katılımı %40’ın üzerinde olmuştur.⁹ Ekim 2004 tarihinde yapılan seçimin güvenliğini sağlamak için 42 bin Afganistan güvenlik gücü, 18 bin Amerika-İngiliz askeri ve 8 bin NATO askeri görevlendirilmiştir¹³⁵. Toplam oyların %100’ü sayıldıktan sonra Hamid Karzai %55.4, Muhammed Yonus Kanuni %16.3, Muhammed Mohakkik %11.7, General Raşit Dostum %10 ve diğer adaylar %7 oranında oy almışlardır¹³⁶. Ancak adayların bazıları seçimlerin adil ve yasalara uygun yapılmadığını ileri sürdükleri için siyasi ortam gerginleşmiştir. Ancak kısa sürede Afganistan’da söz sahibi tarafların özellikle ABD Büyükelçisi Zalmay Halilzad’ın çabaları sonucunda siyasi gerginlikler azalmış ve Hamid Karzai Afganistan’ın Cumhurbaşkanı olmuştur. Hamid Karzai, 7 Aralık 2004 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Sarayı’nda aralarında dünya ülkelerinin devlet başkanlarının da bulunduğu 500’den fazla seçkin devlet adamının katıldığı bir törenle yemin edip Afganistan’ın Cumhurbaşkanı olmuştur.

Afganistan gençliği çeşitli ekonomik, kültürel, eğitim ve sağlık sorunlarıyla karşı karşıya olduğu halde hiçbir zaman çabalamaktan yorulmamışlardır. Seçim dönemlerinde seçim komisyonlarında çalışmışlardır. Değişik seminerler düzenleyip halkı bilinçlendirmeye çalışıp onların daha çok seçimlere katılmalarını sağlamışlardır¹³⁷.

3.10. 2009 Seçimleri

Günümüzde tüm toplumsal ihtiyaçları karşılayabilecek tek bir hükümet sistemi herkesin katılabileceği bir hükümet sistemi olarak kabul edilmektedir. Söz konusu katılım yardımlaşmadan işbirliğine, uyum sağlamaktan dayanışmaya kadar farklı şekiller ve düzeylerde gerçekleşebilmektedir. Bu katılım şekilleri toplumun devamı ve istikrarı için çok etkili rol oynamaktadır. Bu yüzden katılım sosyal reformcuların odak noktası haline gelmiştir. Bilindiği üzere siyasal katılım en çağdaş ve en gelişmiş toplumsal katılım modeli olarak insanların

¹³⁵ http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2009/07/090719_ram_first_election_details.shtml, Erişim Tarihi: 19.07.20.

¹³⁶ Halilzad, a.g.e., s. 233.

¹³⁷ <http://8am.af/1392/11/19/role-younger-in-election/>, Erişim Tarihi: 19.07.2020.

yöneticilerini seçme, toplumsal ve siyasi etkinliklere aktif katılma ve hükümetin siyasi yönünü etkileyen vatandaşların örgütlü çabalarıdır. Böylece siyasi katılım, insanların hükümet ve hükümetin siyaseti ile ilgili örgütlü çabalarının tamamı olarak ifade edilmektedir.

Demokratik bir toplumu tanımlayan önemli unsurlardan biri halkın politika sürecinde katılımıdır. Toplumsal grupların yaşam koşullarını yükseltmek ve kaderini ele almak için halkın bilinçli çabaları onların siyasi ve toplumsal olaylara katılmaları demektir. Genellikle siyasi bir rejim, toplumun ekonomik, toplumsal ve siyasi değerlerini güçlendirmek istediğinde, yönetime halkın aktif katılımını sağlamaktan başka çaresi bulunmamaktadır. İnsanlar modern siyasi sistemlerde daha çok karar alma süreçlerinde rol oynamaktadırlar. Böyle ülkelerde hükümetler hem iç hem de dış istikrara sahip olmaktadır. Toplumun katılımını sağlamak bir ülkenin halkına hareketliliği canlandırmak demektir. Bir nevi insanları ülkenin ilerlemesi ve kalkınması yoluna çabalamaya sevkettir. Halkın toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasi alanlarda katılımını sağlamak, toplumsal fikir birliği sağlayıp halkın ülke ve siyasi sisteme gönülden bağlanmalarına neden olmakta, ancak ülkede siyasi gerginlik, güvensizlik, yolsuzluk ve çeşitli çekişmeler halkın devletten uzaklaşmasına ve devlete güvenmemesine sebep olabilmektedir.

Afganistan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ikinci kez 2009 yılının yaz aylarında yapılması gerekirken güvenlik sorunu ve maddi imkanların yetersizliği nedeniyle 20 Ağustos'a ertelenmiştir¹³⁸. 20 Ağustos 2009 tarihinde Afganistan halkı tarihte ikinci kez cumhurbaşkanını seçmek için sandık başına gitmiştir. Başkanlığa toplam 44 kişi aday olurken adaylık koşullarını yerine getirebilenlerin sayısı 32'yi bulmuştur¹³⁹. Başkanlığa aday olanlar arasında en çok ismi geçenler arasında Cumhurbaşkanı olan Hamid Karzai, Eski Dışişleri Bakanı Abdullah Abdullah, insan hakları savunuculuğu ile tanınan ve yolsuzlukla mücadele etmeye söz veren Ramazan Bashardost ve adil yönetim sözü veren eski Maliye Bakanı Eşref Gani yer almaktaydı. Afganistan seçim yasasına göre cumhurbaşkanlığı seçim sonucunda adayların birinin oy yüzdesi %50'yi geçmemesi durumunda seçim sonuçları açıklandıktan iki hafta sonra en çok oy alan iki aday arasında ikinci bir seçim yapılmakta ve ikinci seçim sonucunda en çok oyu alan aday cumhurbaşkanı olmaktadır¹⁴⁰.

¹³⁸ Nuh Yılmaz, **ABD'nin AF-PAK Stratesjisi Ekseninde Afganistan Seçimleri**, Seta Analiz, Sayı 11., Eylül 2009, s. 8.

¹³⁹ http://www.iec.org.af/results_2009/leadingCandidate.html, Erişim tarihi: 13.07.2020.

¹⁴⁰ Seçimler Kanunu, 5. Bölüm, Madde 18, fıkra 2.

Seçimlerin sonucu açıklandıktan sonra Hamid Karzai oyların %49.67'sini, Abdullah Abdullah %30.59'unu, Ramazan Bashardost %10.46'sını ve Eşref Gani %2.9'unu almıştır¹⁴¹. Görüldüğü üzere Afganistan seçim kanuna göre adayların hiçbirisi yeterli oyu alamamıştır. Bu yüzden ikinci bir seçim en çok oy alan iki aday arasında yapılması beklenmekteydi. Ancak birtakım görüşmelerden sonra Abdullah Abdullah ikinci tur seçime gerek kalmadığını bildirmiş, sonuç olarak Hamid Karzai beş yıl daha Afganistan'ın Cumhurbaşkanı olmuştur. 2009 seçimleri de demokrasiye geçiş sürecinde Afganistan halkı için önemli bir adım olmuştur. Ancak bu seçimde daha fazla hilenin yapılma ihtimali ve güvenlik sorunlarının artmasından dolayı Afganistan halkının 2004 seçimine göre katılım oranı hemen hemen yarıya düşmüş, 2004 yılı seçimlerine 8,128,940 kişi katılırken 2009 yılında 4,823,090 kişi katılmıştır¹⁴².

3.11. 2014 Seçimleri

2014 seçimleri Afganistan'da demokrasi yolundaki en önemli adım olarak kabul edilmektedir. Zira ülke tarihinde ilk defa iktidar seçimle el değiştirmiştir.

2 Nisan 2013 tarihinde Aktif Gençlerin Islah ve Değişim Derneği ve 35 sivil toplum kuruluşunun katılımıyla Afganistan göçmenlerinin hakkını savunmak için bir toplantı düzenlenmiştir. Katılımcılar Yüksek Seçim Kurulu'ndan yurt dışında yaşayan göçmenlere de oy verme hakkı istemişlerdir. Dernek üyeleri, seçimlere katılıp ve kaderlerini belirlemenin tüm vatandaşların yasal hakkı olduğunu söylemişlerdir. 2004 seçimlerine İran ve Pakistan'da yaşayan 3 milyona yakın göçmen oy kullanmış, ancak birtakım sorunlar nedeniyle 2009 seçimlerinde oy kullanamamışlardır¹⁴³.

5 Nisan 2014 tarihinde yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminde ilk başlarda 11 aday varken daha sonra 3 aday diğer adaylar adına çekildikten sonra sekiz aday kalmıştır. Cumhurbaşkanlığı seçimi Abdullah Abdullah, Eşref Gani Ahmedzai, Zalmay Rasul, Davut Sultanzoy, Kutbeddin Hilal, Muhammed Gulağa Şirzai, Abdurrah Rasul Sayyaf ve Hidayet Amin Arsala arasında yapılmıştır. 14 Mayıs 2014 tarihinde nihai sonuçlar açıklanmıştır¹⁴⁴. Ancak ilk seçimde adayların hiçbirisi %50'inin üzerinde geçerli oyları alamadığı için ikinci bir seçim yapılmıştır. İlk seçimde en çok oyu alan Abdullah Abdullah ve Eşref Gani Ahmedzai ikinci seçime gitmişlerdir. İlk

¹⁴¹http://www.iec.org.af/results_2009/leadingCandidate.html, Erişim tarihi: 13.07.2020.

¹⁴²http://www.iec.org.af/results_2009/leadingCandidate.html, Erişim Tarihi: 13.07.2020.

¹⁴³<http://8am.af/1392/01/14/civil-society-refugees-election-participation/>, Erişim Tarihi: 22.07.2020.

¹⁴⁴<http://www.iec.org.af/fa/2012-05-29-07-07-28/timeline-fa>, Erişim Tarihi: 20.07.2020.

seçimde toplam 7,180,849 oydan 2,972,141 (%45.00) oyu Abdullah Abdullah ve 2,084,547 (%31.56) oyu Eşref Gani Ahmedzai almıştır. ikinci seçim rekabeti ciddi olduğu için diğer taraftan Afganistan halkı siyasi kaderini etkileyebilecekleri umidiyle katılıma özen göstermişlerdir. ikinci seçime katılım oranı yaklaşık bir milyon civarında artış göstermiştir. İlk seçime katılım 7,180,849 kişi iken ikinci seçime de 8,109,403 kişi katılmıştır. İkinci seçim 14 Haziran 2014 tarihinde yapılmıştır¹⁴⁵. Resmi açıklamalara göre oyların %55.30'unu Eşref Gani ve oyların %44.70'ini Abdullah Abdullah almıştır¹⁴⁶. Ancak Abdullah Abdullah seçime hilenin karıştığını iddia ederek itirazda bulunmuş ve seçim sonuçlarını kabul etmeyeceğini açıkladıktan sonra Afganistan siyasi bir krize doğru hızla ilerlemiştir.

Devlet kurumları seçim sonuçlarıyla uğraşırken fırsat kollayan Taliban harekete geçip ülke güvenliğini tehdit etmeye başlamıştır. Projeler durdurulmuş, uluslararası iş adamları varlıklarını toplayıp Afganistan'dan çekilmeye başlamışlardır. Dünya ülkelerinin tüm proje ve planları beklemeye alınmış çalışma fırsatları azalmıştır. İnsanlar yeniden ümitlerini kaybetmeye başlamışlardır. Dünyanın gözleri yeniden Afganistan'a yönelmiştir. Afganistan siyasi tarafları ve Afganistan'da bu krizlere neden olan dünya güçleri Afganistan'da krize geçici de olsa son vermek için kollarını sıvamışlardır. Siyasi tarafların çabaları sonucunda yıkılma derecesine kadar ilerleyen devlet yeniden canlanmıştır. Abdullah Abdulah ve Eşref Gani Ahmedzai grupları arasında bir antlaşma imzalanmış, bu antlaşmaya göre oy çokluğunu alan Eşref Gani Cumhurbaşkanı ve Abdullah Yürütme Heyeti Başkanı olmuştur¹⁴⁷.

¹⁴⁵ <http://www.iec.org.af/fa/2012-05-29-07-07-28/runoff-timeline-fa>, Erişim Tarihi: 20.07.2020.

¹⁴⁶ <http://www.rasad.af/1394/12/05/afghan-election-results-re-announced/>, Erişim Tarihi: 22.07.2020.

¹⁴⁷ Noah Coburn, **Entihabat-i 2014 ve Ayende-i Na-Malum-i Entihabat**, Chatham House, Sayı 8. Mart 2015, s. 2.

BÖLÜM IV

PAKİSTAN VE AFGANİSTAN’IN GÜÇ MÜCADELESİ

4.1. Durand Sınır Hattı Antlaşması

Durand Sınır Hattı Antlaşması’nın imzalanmasında, Seduzai kralları ve ülkeyi yöneten Muhammedzai Serdarları, önemli rol oynamışlardır. Hükümdarlık dönemindeki herhangi bir zayıflık ve acizliğe rağmen ikili ve üçlü anlaşmalar imzalayarak Durand Sınır Hattı Antlaşması’nın imzalanmasını kolaylaştırmışlardır. Durand Hattı Antlaşması’nın imzalanmasından sonra yöneticilerin onaylanması ve kabul edilmesi, bu antlaşmayı ve bu sınırı yadsınamaz bir gerçek haline getirmiştir; Hint Alt Kıtası’nın bağımsızlığının ardından Afganistan yöneticilerinin bazılarının karşı çıkması, Afganistan’ı bu anlaşmazlığa kurban etmiştir.

Tarihsel arkaplana bakılacak olursa, Hint Alt Kıtası’nın Hindistan ve Pakistan olarak ikiye bölünmesinden çok önce, Pencap Kralı Ranjit Sing, Hindistan’ın İngiliz hükümeti temsilcisi William MacNaghten ve Afganistan Kralı Şah Şuja arasında 26 Haziran 1838 tarihinde imzalanan Lahor Üçlü Antlaşması Durani İmparatorluğu’nun bölünmesinin izlerini taşıyan ilk antlaşmalardandır. Saduzai kardeşleri ve Muhammedzai Serdarları ile iç güç mücadelesinde saltanatını kaybeden Şah Şuja Hint topraklarına kaçmıştır. Hindistan’ın İngiliz Hükümdarı Dost Muhammed Han’ın Çarlık Rusya’sına yakınlaştığını farkedince Şah Şuja ile Lahor antlaşmasını imzalamıştır. Antlaşma 18 maddede hazırlanmış ilk maddesinde ülkenin güneyindeki ve doğusundaki geniş topraklarının bölünmesi ve bu bölünmenin Şah Şuja tarafından kabul edilmesi açıkça belirtilmiştir. Bu antlaşmanın bir sonucu olarak, Şah Şuja, binlerce İngiliz birliğinin yardımıyla 28 Nisan 1839’de Kandehar’a girip kendini kral ilan etmiştir. Bu yolculukta Şah Şuja’ya İngiliz Hint hükümetinin temsilcisi MacNaghten de eşlik etmiştir¹⁴⁸.

Şah Şuja ile beraber İngiliz birlikleri ülkeye girmişlerdir. İngilizlere karşı halk ayaklanmaları başlamıştır. Dost Muhammed Han ilk başlarda direnişe öncülük etmiş, daha sonra İngilizlere sığınmış ve 1842 yılına kadar İngiliz Hint hükümeti topraklarında yaşamıştır. Daha sonra İngiliz Hint hükümeti tarafından Kabil Emirliği’ne getirilmiş ve ülkenin bir kısmını kaybeden bir dizi antlaşma imzalamıştır. Dost Muhammed Han’ın ölümünden sonra oğlu serdar

¹⁴⁸Mutanoğlu, **a.g.e.**, s. 34.

Şir Ali Han Haziran 1862’de tahta oturmuştur. Şir Ali Han babasının İngilizlere olan tüm taahhütlerine sadık kalmıştır. Şir Ali Han’ın ölümünden sonra oğlu Serdar Muhammed Yakup Han Mart 1879’de krallık ilan etmiş ve Kabil’e doğru ilerleyen İngiliz kuvvetlerine saltanatından haberdar etmiştir. İngilizler, Muhammed Yakup Han’a yeni bir antlaşma imzalamak şartıyla güçlerini geri çekeceğini bildirmek için Kabil’e bir heyet göndermişlerdir. Muammer Yakup Han, İngilizlerin şartlarını inceledikten sonra antlaşma yapmayı kabul etmiş ve Mayıs 1879’da Gandomak bölgesinde İngiliz siyasi temsilcisi, Sir Louis Cavagnari ile Gandomak Antlaşması’nı imzalamıştır¹⁴⁹. Bu antlaşmaya göre İngilizlerin eline geçen Afganistan toprakları temelli İngiliz Hint hükümetine devredilmiştir.

Emir Abdul Rahman Han, 7 Ağustos 1880’de Kabil iktidarını ele geçirmiştir. Eylül 1893’te İngiliz Hint hükümeti tarafından Afganistan ile İngiliz Hint hükümeti, doğu ve güney sınırlarını belirlemek için Emir Abdul Rahman Han, ile bir antlaşma imzalamak maksadıyla dönemin İngiliz Hint hükümeti Dışişleri sorumlusu Sir Henry Mortimer Durand liderliğinde bir heyet Kabil’e gelmiştir. Durand ile Abdul Rahman Han arasında bir antlaşma imzalanmış ve bu antlaşma Durand Antlaşması veya Durand Sınır Hattı olarak ün kazanmıştır¹⁵⁰. Bu antlaşma, Afganistan ile dönemin Hindistanı arasında 100 yıllık geçerli olmak üzere sınırı belirlemiştir. Bu antlaşma Durand Hattı’nın iki tarafındaki Peştunları ikiye ayırmıştır¹⁵¹. Bu antlaşmanın imzalanmasından bu yana, hattın her iki tarafındaki insanların yeniden birleşme ve tek bir toprağa sahip olma eğilimi artmış ve daha sonra Afganistan siyasi literatüründe Peştunistan olarak bilinmiştir.

Bu sınırın uzunluğu 2430 km’dir. Pakistan, Haziran 2017’de bu sınır boyunca dikenli tellerle duvar örmeye başlamıştır. Her ne kadar Pakistan bunun güvenlik amaçlı olduğunu söylese de Afganistan Milli Savunma Bakanlığı, Pakistan’ın teröre karşı mücadele konusunda uluslararası toplumları, özellikle ABD’yi kandırdığını düşünmektedir. Afganistan MSB’si, Pakistan’ın teröristleri kendi topraklarında desteklediğini ve finanse edip donattığını iddia etmektedir¹⁵². Afganistan liderlerinin Durand Hattı’na yönelik farklı politikaları olmasına

¹⁴⁹<http://www.nooraf.tv/1396/11/28>, Erişim Tarihi: 29.12.2020.

¹⁵⁰Kuloğlu a.g.r., s. 13.

¹⁵¹Mutanoğlu, a.g.e., s. 35.

¹⁵²<http://www.nooraf.tv/1396/11/28>, Erişim Tarihi: 29.12.2020.

rağmen, Afganistan hükümetleri bu sınırı tanımamıştır. Bu yüzden her zaman Afganistan ile Pakistan arasında gerginlik yaratmıştır.

4.2. Pakistan'ın Kuruluşu ve Afganistan'ın Tepkisi

Afganistan ve Pakistan tarihsel olarak dini, kültürel, dilsel ve sınır ortaklıkları paylaşmaktadır. Tüm bu ortak noktalara rağmen Afganistan ve Pakistan hiçbir zaman normal ve dostane bir ilişki kuramamışlardır. Bu iki müslüman ve komşu ülkenin birbirlerine bakışları her zaman şüphe, güvensizlik ve düşmanlık temelli olmuştur. 1940'ların başlarında Afganistan hükümeti, İngilizler kıtanın kontrolünü kaybederken de Durand Hattı meselesini ciddi şekilde ele almaktan çekinmiştir¹⁵³.

Bu çerçevede, Afganistan yöneticileri, Hint Alt Kıtası'nı İngiliz sömürgesinden kurtarmak için liberal faaliyetlerde bulunan iki güçlü parti olan Hindistan Ulusal Kongresi ve Müslümanlar Birliği ile Durand Hattı ve Peştunların kaderi ile ilgili görüşmemişlerdir. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile İngilizler, Hint Alt Kıtası'nın bağımsızlığını tanıyıp bölgeyi terk ederken bile Kabil yönetiminden Durand Hattı ötesindeki Peştunların kaderi ile ilgili herhangi bir ses çıkmamıştır. Afganistan yöneticileri, Hint Alt Kıtası'nın bağımsızlığı sırasında ve Pakistan'ın kuruluşu arefesinde Durand Hattı ötesi halkın kaderi ile ilgili ciddi siyasi veya askeri hareket yapmaktan kaçınmakla kalmayıp Hint Alt Kıtası'nın kuzeybatı halkının ayaklanmalarını desteklemekten kaçınmışlardır. Hatta onların silahlı ayaklanmalarını önlemişlerdir. Host Paktia'da görev yapan General Faiz Muhammed'in anlattıklarına göre, Durand Hattı ötesindeki Peştun kabileleri, İngilizler bölgeyi terk etmeden önce ona İngiliz bayrakları yerine Afganistan bayraklarını asacaklarını bildirmiştir. Ancak dönemin dışişleri bakanı Ali Muhammed, Dışişleri Bakanlığınca, MSB aracılığıyla, General Faiz Muhammed'e hükümetin meseleyi diplomatik yollarla takip edeceğini ve herhangi ters bir hareketin teşvik edilmemesi gerektiğini bildirmiştir¹⁵⁴. "Afganistan Dar Masir-i Tarih" yazarı Gulam Muhammed Gubar'a göre, Kabil yönetimi, Pakistan'ın kurulduğu sıralarda Durand Hattı ötesindeki Peştunların bağımsızlık hareketlerine ve silahlı ayaklanmalarına karşı çıkmıştır. Sınır Kabile Meclisi'nin Pakistan'a karşı bağımsızlığını ilan ettiğinde ve Pakistan'a karşı silahlı ayaklanmalarını duyurmak için temsilcilerini Kabil'e gönderdiklerinde, Dışişleri Bakanlığı ve

¹⁵³Andeşmend, a.g.e., s. 56.

¹⁵⁴ Veli, a.g.e., 77.

Durand Hattı ötesi halkın müzakere heyetinin üst düzey yetkilisi Necibullah Han'a göre kral Muhammed Zahir Şah, öte taraftan gelen heyeti, Pakistan'a karşı silahlı eylem yapmaktan caydırmaya, müzakerelerin ve barışçıl önlemlerin sonuçlarını beklemeye ikna etmeye çalışmıştır. Çünkü kral hiçbir zaman Pakistanlılarla ilişkilerin kötüye gitmesinden yana olmamıştır.

İngiliz hükümetinin 3 Temmuz 1947'de Hindistan'ın tahliyesine ilişkin bir bildiri yayınlamasının ardından Pakistan, İslam adı ile Hint Alt Kıtası'ndan ayrılıp Afganistan, İran, Çin, Hindistan ve Umman Denizi komşuluğunda kurulmuştur. Temmuz 1947'de Peştunistan'da Büyük Banu Meclisi kurulmuş, buna Peştunistan, Beluçistan ve Huda-i Hidmetgaran, Cemiyet-i Ulema-i Serhedi ve Zelmey Peştun katılmıştır. Peştunlar ne Pakistanı ne de Hindistanı istemeyip, aksine İslam Cumhuriyeti'ne dayalı özgür bir Peştun hükümetinin kurulmasını istemişlerdir. Pakistan bu Büyük Ulusal Meclis'in kararını etkisizleştirmek için acele ile bir referanduma başvurmuştur. Pakistan ve Hindistan, İngilizlerin onay ve desteğiyle, 3-17 Temmuz 1947 tarihleri arasında kuzeybatı bölgesinde, özellikle Hint Alt Kıtası'nın Peştun bölgelerinde bir referandum düzenlenmiştir. Pakistan'ın bu referanduma başvurması, Durand Hattı üzerindeki Peştun kabileleri ve Peştun grupların bağımsız bir Peştun devleti talebinden kaynaklanmıştır.

Referandumun amacı Durand Hattı ötesindeki halkın yeni kurulan iki devlet olan Hindistan ve Pakistan'ın hangisine katılmayı kabul edeceklerini belirlemek olmuştur¹⁵⁵. Bu referandumda Afganistan'a katılmaları veya bağımsız bir devlet'in kurulması ile ilgili üçüncü ya da dördüncü seçenek verilmemiştir. Seçmenlerin sadece iki seçenekleri bulunmaktaydı; Hint Alt Kıtası Müslümanlarının ülkesi olarak kurulan Pakistan'a katılmak ya da ağırlıklı olarak Hinduların yaşadığı Hindistan ile birleşmek. Pakistan'ın kuzeybatısındaki seçmenler doğal olarak Pakistan'dan yana oy kullanıp Pakistan'a katılmayı kabul etmişlerdir. Han Abdul Gafar Han liderliğindeki Huda-i Hidmetgaran hareketi ve destekçileri oylamaya katılmamışlardır. Referanduma katılanlar Pakistan'a katılmayı onaylamışlardır¹⁵⁶. Böylece Pakistan İngiliz Hint hükümetinin halefi olarak, Hint Alt Kıtası kuzeybatısında, tarihsel, kültürel ve toplumsal olarak Afganistan ile derin bağlantılı olan bölgeye hakim olmuştur.

Hint Alt Kıtası'nın Pakistan ve Hindistan olarak iki bağımsız devlete bölünmesinden hemen sonra Afganistan, Birleşmiş Milletler'de sınır sorunları nedeniyle Pakistan'ı bağımsız bir

¹⁵⁵Andeşmend, **a.g.e.**, s. 53.

¹⁵⁶ S.M., Burke, Lawrence, Ziring, **Pakistan's Foreign Policy: An Historical Analysis**, Karachi, 2. Baskı , Oxford Press, 1990, s. 69.

devlet olarak tanımayı reddeden ilk ülke olmuştur¹⁵⁷. Bu veto Afganistan'ın BM'deki temsilcisi ile Muhammed Zahir Şah'ın hükümdarlığı ve amcası Şah Mahmut'un başbakanlığı arasındaki koordinasyon eksikliği nedeniyle çok uzun sürmemiştir. İki hafta sonra Afganistan'ın BM'deki temsilcisi Pakistan'ı bağımsız devlet olarak tanıyan belgeyi imzalamıştır. Böylece Afganistan, Pakistan hükümetini tanımış ve iki ülke arasında diplomatik ilişkiler resmi bir şekilde başlamıştır. Kralın amcası Mareşal Şah Veli Han Kasım 1947'de Afganistan'ın ilk büyükelçisi olarak Pakistan'ın o zamanki başkenti olan Karaçi'ye gitmiştir. Bunun karşılığında Pakistan aynı yılda Kabil'e büyükelçi göndermiştir¹⁵⁸. Bundan sonra Muhammed Davut Han'ın Başbakanlığına kadar Afganistan ile Pakistan ilişkilerinde çok ciddi sorunlar yaşanmamıştır. Uzun aradan sonra ilk kez Davut Han başbakanlığı döneminde Durand Hattı üzerinde Afganistan ile Pakistan ilişkileri savaş hazırlıkları sınırına kadar ilerlemiştir.

4.3. Afganistan-Pakistan Arasında Sınır Gerilimi

Pakistan ve diğer komşularıyla beraber yaşamasının kaçınılmaz bir durum olduğunu bilmesine rağmen, Hint Alt Kıtası'nın bölünmesinden sonra Pakistan ve Hindistan'ın iki bağımsız devlet olarak kurulmasının ardından, Afganistan hükümetlerinin ve bazı yöneticilerin ilgili antlaşmaya dair farklı zamanlarda gösterdikleri pervasızca tavırları, Afganistan ile Pakistan arasında Durand Hattı sorunu olarak bilinen anlaşmazlığı şiddetlendirmiştir. Afganistan ve halkı yıllardır bu sorunun kurbanı olmuştur. Durand Hattı sorunu Afganistan için bir kabus ve bataklık haline dönüşmüştür. Bu soruna duygu açısından bakıldığında, ülkenin kayıp topraklarına erişim olarak görülmektedir ancak rasyonel ve gerçekçi bir yaklaşımla bakıldığında Durand Hattı sorunu elimizde bulunan topraklarımız olan Afganistan'ı rehin almıştır.

4.3.1. Afganistan Liderlerinin Durand Hattı Antlaşması İle İlgili Yaklaşımları

Daha önce de belirtildiği üzere Abdul Rahman Han'ın bir antlaşması neticesinde Afganistan bir kısım toprağını kaybetmiştir. Abdul Rahman Han'ın ölümünden sonra oğlu Habibullah Han Ekim 1901'de tahta oturmuştur. Habibullah Han 21 Mart 1905'te İngiliz Hint hükümeti Dışişleri sorumlusu Loius W. Dane ile Durand Antlaşmasını onaylamış ve buna

¹⁵⁷ Halil Toker, **Afganistan Üzerine Araştırmalar**, "Pakistan-Afganistan Dostluğu Üzerine Düşen Gölge; Peştunistan Sorunu", İstanbul, Tatav Yayınları, 2002, s. 235.

¹⁵⁸ Andeşmend, **a.g.e.**, s. 56.

bağıllığını ilan etmiştir¹⁵⁹. Babasının ölümünden sonra Emanullah Han 3 Mayıs 1919'da İngiltere'nin nüfuz ve vesayetinden kurtulmak için ordularına Hindistan'a taaruz emrini vermiş neticede 8 Ağustos 1919'da Ravalpindi'de imzalanan anlaşma ile Afganistan bağımsızlığına kavuşmuştur¹⁶⁰. Emanullah Han'ın ardından Muhammed Nadir Şah ilk yabancı ülke olarak İngiltere ile diplomatik ilişkiler kurmuş ve kardeşi Şah Veli'yi özel temsilcisi olarak Londra'ya göndermiştir. Daha sonra Richarad Maconachie Sir İngiliz kraliyetinin temsilcisi olarak Kabil'e gelmiştir. Muhammed Zahir Şah'ın hükümdarlığı sırasında, kraliyetin gücünü elinde bulunduran Zahir Şah'ın amcaları Muhammed Haşim Han, Şah Mahmut Han ve amcasının oğlu Davut Han arasında Durand Hattı daha çok ün ve güç odaklı bir aile oyunu haline gelmiştir. Muhammed Zahir Şah ve yakınlarının Durand Hattı ile ilgili farklı görüş ve politikaları bulunmaktaydı.

Afganistan hükümeti 1947'de Durand Hattı konusunu tartışmak için üst düzey bir toplantı düzenlemiştir. Toplantı neticesinde uzun bir zaman geçtiği için Afganistan'ın toprak talebinde bulunmaması gerektiğine ve dünya siyasetinin de tüm sınır antlaşmalarının yenilenmesine izin vermeyeceğine karar verilmiştir. Afganistan, Durand sınırı ötesi sakinleri için kendi kaderlerini belirleme iradesini talep etmiştir. Bu yüzden bu sorunun adlandırılması gerekmektedir. Hindistan basını yayınlarında bu davaya Afganistan adını vermiştir. Bu adlandırma Afganistan'a çok pahalıya mal olabileceğinden yapılan toplantı neticesinde Afganistan tarafından bu sorunun Peştunistan olarak adlandırılmasına karar verilmiştir. Bu adlandırma kabul edildikten sonra hem kendilerinin hem de Bahtar Ajansı'nın aracılığıyla Hindistan ajansı ve Hindistan Times'e Afganistan ile Pakistan arasındaki soruna Peştunistan adını yansıtmalarını istemiştir. Zamanla, dünya basınında bu isim popüler olmuş ve Peştunistan, Durand Hattı yerine kullanılmıştır¹⁶¹.

Muhammed Davut Han Afganistan'da sol politikaların başlatıcısı olarak kabul edilmektedir. Davut Han Afganistan'daki komünizmin ve Rus egemenliğinin öncüsüdür. Davut Han Rusların önünü açan ve komünizmi etkinleştiren, geliştiren ve yayanların lideri ve destekçisi olarak kabul edilmektedir. Muhammed Davut Han 1953 yılında Afganistan Başbakanı olarak, devletin Peştunistan ile ilgili resmi politikasını yanlış ve zayıf değerlendirerek buna şiddetle karşı çıkmıştır. Ancak Peştunistan arzusu, Peştunistan'ı bağımsızlığına

¹⁵⁹<https://www.khorasanzameen.net/php/read.php?id=1012>, Erişim Tarihi: 13.01.2021.

¹⁶⁰ Toker, **a.g.m.**, s. 104.

¹⁶¹ Gaznevi, **a.g.e.**, s. 34.

kavuşturmamakla beraber Afganistan'ın bağımsızlığı ve istikrarı bu politikanın kurbanı olmuştur. Pakistan ile ilişkiler güvensizlik ve düşmanlığa dayalı kurulmuştur¹⁶². Bu güvensizlik ve düşmanlık neticesinde Afganistan, Pakistan ve birçok yabancı gücün savaş alanı haline gelmiştir. 24 Ekim 1958'de General Eyüp Han, Pakistan'ın başbakanı olarak özgürlük hareketlerini yasaklamış ve Pakistan'daki bağımsızlık yanlısı faaliyetlere baskı uygulamıştır. Bu baskılar, özellikle Pakistan hükümeti ile savaşıyan Beluçlara karşı daha da şiddetlenmiştir. Doğal olarak, Peştunlar üzerindeki baskı da artmıştır. Afganistan ile Pakistan görüşmeleri somut sonuçlar vermemiştir. Ağustos 1960'da iki Pakistan uçağı Afganistan topraklarına girdiğinde, Afganistan uçakları tarafından Kandehar'a indirilmiştir¹⁶³. Bir süre sonra uçaklar ve ekipleri Pakistan'a teslim edilmiştir.

Sınır bölgesinde Peştunlar ve Beluçlar arasında Pakistan'a karşı ayaklanmaların ardından Pakistan hükümeti Afganistan hükümetini isyanları desteklemekle suçlamıştır. Ancak Afganistan hükümeti bu iddiaları yalanlamıştır. 6 Haziran 1958'de Davut Han, Pakistan'ı Afganistan'ın sınır bölgelerini bombalamakla suçlamıştır. Davut Han, Pakistan hükümetinin binden fazla Peştun özgürlükçüleri hapse attığını iddia etmiştir. Her iki ülkenin yöneticilerinin resmi ifadeleri ve her iki ülkenin kitle iletişim araçlarındaki yoğun propagandalar yayılıp yoğunlaşırken, Muhammed Zahir Şah 8 Haziran 1961'de Afganistan Meclisi'nin açılışında Peştunistan bağımsızlığının tanınmasını istemiştir¹⁶⁴.

Pakistan devleti, Afganistan kralının sözlerine yanıt olarak 22 Haziran 1961'de Afganistan göçebelerinin vizesiz Pakistan'a girmelerine izin verilmeyeceğini açıklamıştır. Bu olaylar sırasında her iki ülkenin kitle iletişim araçları geniş çapta birbirlerine karşı propaganda yaparken Pakistan, Afganistan konsolosluklarını kapatmıştır. 23 Ağustos 1961'de Pakistan, Afganistan konsolosluklarını kapatıp Afganistan ticari mallarının geçiş hakları anlaşmalarını iptal edeceğini açıklamıştır. Davut Han, Pakistan'ın bu siyasetine tepki olarak 6 Eylül 1961'de Pakistan ile siyasi ilişkilerini askıya almıştır¹⁶⁵. "Son Beş Yüzyılda Afganistan"nın yazarı, Davut Han'ın Pakistan'a karşı politikasını tuhaf ve Afganistan'a zararlı bulup şöyle yazmıştır: Davut Han hükümeti böyle bir yaklaşımla ikili anlaşmalar, gelenek ve uluslararası sözleşmelerde

¹⁶² Mohammad Ebrahim M. Esmail, **Komünist İşgalden Liberal İstilaya Trajik Afganistan**, İstanbul, Bilge Matbaacılık, 2004, s. 52.

¹⁶³ Fier, **a.g.e.**, s. 243.

¹⁶⁴ **a.g.e.**, s. 258.

¹⁶⁵ Mutanoğlu, **a.g.e.**, s. 39.

yer alan açık denizlere erişim hakkı sebebiyle dış dünya ile ticari malların Pakistan topraklarından geçme hakkı olan en önemli bağlantı aracını karşılığında herhangi bir şey elde etmeksizin kaybetmiş ve kendisi, kamuoyu, işadamları ve Afganistan’a yardım yapan ülkeler ve kuruluşlar için büyük sorunlar yaratmıştır. Serdar Muhammed Davut Han başbakanlığının başlangıcından sonuna kadar Peştunistan ile ilgili kapsamlı bir şekilde çalışma yapmasına rağmen, çabaları sonuç vermemiştir. Davut Han’ın Peştunistan politikasının başarısızlığı, kraliyet ailesinin içindeki pozisyonunun zayıflanmasına ve görevden alınmasına yol açmıştır. Davut Han Mart 1963’de Afganistan ile Pakistan arasındaki siyasi ilişkilerin koptuğu ve her iki ülkenin birbirlerine düşman gözüyle baktığı bir dönemde başbakanlıktan ayrılmıştır¹⁶⁶.

Muhammed Yusuf, Zahir Şah tarafından kraliyet ailesinin dışından başbakan olarak atanmıştır. Afganistan’da siyasi açıdan yeni bir dönem demokrasi adıyla başlamıştır. Her iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler yeniden kurulmuştur. İki ülke arasındaki ilişkiler Davut Han’ın istifasından iki ay sonra İran Şahı’nın arabuluculuğu ile gerçekleşmiştir¹⁶⁷. Afganistan devleti hem Pakistan ile Hindistan arasındaki 1965 savaşında hem de Pakistan’ın yenilgisine ve parçalanmasına yol açan Hindistan ile Pakistan arasındaki 1971 savaşında tarafsız kalmış ve Peştun ile Beluç milliyetçi isyanına destek sağlamayı reddetmiştir. Solcu gruplar, özellikle Halk Demokratik Partisi Perçem ve Halk fraksiyonları herkesten çok Peştun ve Beluç özgürlük hareketlerini destekleyip Peştunistan ile ilgili Zahir Şah’ın politikasını kınamıştır. Diğer yandan Zahir Şah bu konuda net bir stratejiden yoksundu. Zahir Şah, Pakistan ile Peştunistan konusunda artan çatışmanın Afganistan’ın ulusal çıkarlarına zararlı olduğunu düşünmesine rağmen bu çatışmayı sona erdirmek için açık ve pratik bir politika benimsemekten kaçınmıştır. Zahir Şah bazen Pakistan ile ilgili politikasını ifade ederken çelişkili bir görüş benimsemiştir.

Zahir Şah, Davut Han’ın başbakanlıktan istifa etmesinin ardından Bahtar Haber Ajansı başkanına basının Peştunistan konusunda sert davranmaması gerektiğini tavsiye ederken kendisi Aralık 1971’de Londra ziyareti sırasında Durand Hattı ve Peştunistan’a atıfta bulunarak Afganistan topraklarının parçalandığını ifade etmiştir¹⁶⁸. Zahir Şah İtalya’ya gittikten sonra Davut Han kansız bir darbe sonucunda iktidarı ele geçirip Cumhuriyeti ilan etmiştir. Davut Han, döneminde Durand Hattı ile ilgili iki yaklaşım sergilemiştir. Biri başbakanlığı sırasında

¹⁶⁶Demirel, **a.g.e.**, s. 31.

¹⁶⁷Toker **a.g.m.**, s. 240.

¹⁶⁸Fier, **a.g.e.**, s. 258.

Peştunistan'ın serbest bırakılması çağrısında bulunduğu gibi sert, diğeri Pakistan ile anlaşmazlığı çözmeye çalışan, uzlaşma ve hoşgörü politikasını benimseyen bir politika. Davut Han cumhuriyeti'nin ilk üç yılı Zülfikar Ali Butto liderliğindeki Halk Partisi tarafından yönetilen Pakistan ile Durand ve Peştunistan konusunda anlaşmazlığa ve düşmanlığa ilerlemiştir. Her iki taraf arasındaki gerilimin tırmanması, her iki hükümetin karşı gruplarına askeri destek sağlamasına yol açmıştır. Pakistan hükümeti karşıtı Beluç ve Peştunlar için Kandehar ve Kabil'de askeri eğitim merkezleri kurulmuştur. Pakistan hükümeti de misillemede bulunmuş ve yüzlerce mülteciyi 1975'in yazında Davut Han ile savaşmak için Nengerhar, Leğman ve Pencşir'e göndermiştir. Davut Han İslami hareketin isyanlarını bastırmıştır¹⁶⁹. Ancak bundan sonra Pakistan, Afganistan'a karşı saldırıya geçmiştir. Durand Hattı sorunu ile ilgili Pakistan ile yarım asırlık gerilim ve düşmanlıkta kilit rol oynayan Muhammed Davut Han başını vermiştir. Ancak tarihin acı ironisi, Davut Han'ın Peştunistan'ı özgürleştirme ve belki de Afganistan'a birleştirme hedeflerine ulaşmak için değil, bu çatışmada etkileşim ve çözüm bulabilmek için kurban gitmiş oluşudur.

Pakistan'ın askeri lideri General Ziya-ül Hak, Afganistan'da iktidarda olan Demokratik Halk Partisi'nin Durand Hattı sorunlarına ilişkin görüşlerini almak için 9 Eylül 1978'de davet edilmeden Kabil'e gelmiştir. Ancak Nur Muhammed Tereki müzakerelerde Durand Hattı'nı bir kononyal çizgi olarak nitelendirmiş ve Durand Hattı ötesindeki Peştun ve Beluçların haklarını talep etmiştir¹⁷⁰. General Ziya-ül-Hak, Kabil'deki yeni hükümetle ne Durand Hattı ne de Devletin İslami karşıtlarıyla ilgili hiçbir anlaşmaya varılamayacağı ve bu hükümetin ortadan kaldırılması gerektiği zihniyetiyle Kabil'den dönmüştür.

İlk kez Burhaneddin Rabbani, Afganistan İslam devleti başkanı olarak Haziran 1992'de açıkladığı siyasi yol haritasında Pakistan ile Durand ve Durand ötesindeki siyasi anlaşmazlığa değinmemesine rağmen bu hükümet Pakistan için kabul edilebilir bir devlet olmamıştır¹⁷¹. Çünkü söz konusu hükümetin liderliğinde Pakistan'ın stratejisinin aksine Cemiyet-i İslami liderleri bulunmaktaydı. Necibullah hükümetinin devrilmesinden sonra, Pakistan'ın hükümet kurma stratejisindeki başarısızlığı ve Afganistan İslam Devleti liderlerinin yanlış politikaları, Pakistan'ın Afganistan savaşına müdahale etmesine zemin hazırlamıştır. Pakistan ile İslam

¹⁶⁹ Sekmen, **a.g.m.**, s. 30.

¹⁷⁰ Fier, **a.g.e.**, s. 338.

¹⁷¹ <http://www.afghanpaper.com/nbody.php?id=163759>, Erişim Tarihi: 05.01.2021.

Devleti hükümeti arasındaki uyumsuzluk ve düşmanlık, özellikle Ahmet Şah Mesud'un Pakistan'a yönelik katı tutumları karşılıklı olarak devam etmiştir. Ahmet Şah Mesut, Pakistan Savunma Bakanı resmi davetini ve Pakistan ordusuyla görüşme fırsatını değerlendirmeyip yerine Afganistan Ordusu Genelkurmay Başkanı Abdul Rahim Verdek'i Temmuz 1992'de Pakistan'a göndermiştir¹⁷². İslami devletin, İslamabad'ın Afganistan'a yönelik hedefleri ve stratejisiyle başa çıkmadaki sınırlamaları ve zayıflığı Afganistan'ı uçuruma sürüklemiştir. Burhaneddin Rabbani liderliğindeki İslami yönetimin Durand Hattı'nı ve Pakistan'ın siyasi angajmanını çözme konusundaki sınırlamaları ve yetersizliği diğer yönetimler ve yöneticilerden daha fazlaydı. Pakistan hükümeti bu zayıflığı ve kısıtlamayı kullanarak hükümetin devrilmesine kadar müdahalesini ve düşmanlığını sürdürmüş, söz konusu liderlerin ellerini milletin kanıyla lekelemiştir.

Durand Hattı sorunlarının ilk yıllarında 1950'lerden 1970'lere kadar, Afganistan Peştunistan kartı ile oynayıp Peştun ve Beluç kardeşlerinin haklarını talep etmiştir. Ancak 1990'larda Pakistan Peştun hakları adına oyun kartını almış ve bu hakkın temsilcisi olarak Taliban emirliğini Afganistan'a dayatmıştır. Pakistanlı yöneticiler için Taliban'ı desteklemek yoluyla, yalnızca Hindistan ile yakın bağları olan bu istenmeyen mücahit grupların hükümetinin devrilmesi planlanmış, aynı zamanda Taliban yönetimi için de bu durum Pakistan'ın stratejik çıkarları ve tüm hedeflerine ulaşması için önem arz etmiştir. Durand Hattı sorunun çözülmesi bu hedeflerden biri kabul edilmektedir. Ancak olaylar başka türlü gelişmiş ve Pakistan hedeflerine ulaşmadan Taliban Emirliği çökmüştür.

Hamid Karzai, görev süresi boyunca Durand Hattı'nı tanımamıştır. Pakistan askeri lideri Perviz Müşerref'in 26 Eylül 2006'de bir güvenlik duvarı ve çitle sınırının güçlendirilmesi yönündeki yorumlarına karşı çıkmıştır. Muhammed Eşref Gani'nin Durand Hattı anlaşmazlığı konusundaki politikası, Hamid Karzai ve diğer selef hükümdarlarının politikası gibi bu sınırı tanımamak ile bilinmektedir. Ancak Eşref Gani'nin çatışmayla ilgili olarak düşündüğü farklı bir nokta, Afganistan ile Pakistan arasında ve bölge genelinde geniş bir ekonomik ilişkinin oluşması karşılığında bu sorunu sessiz tutmaktır. Eşref Gani, Afganistan'ın önemli bir bağlantı olarak stratejik bir rol oynadığı bu geniş coğrafi bölgede ikili ve çok taraflı ekonomik ve ticari ilişkiler kurup açık sınır politikası oluşturarak Durand Hattı sorununun üstesinden gelinebileceğine

¹⁷²http://afghandata.org:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/21908/azu_acku_np194_meem29_v8_1396_n0019_98_w.pdf, Erişim Tarihi: 05.01.2021.

inanmaktaydı. Ancak bu politika şimdiye kadar herhangi bir sonuç vermemiş ve Pakistan'ın Afganistan'a müdahalesini ve düşmanlığını engelleyememiştir.

4.3.2. Pakistan Devleti'nin Durand Hattı Antlaşması İle İlgili Yaklaşımı

Pakistan, Durand Sınır Hattı'nın, Afganistan ile İngiliz Hint hükümeti arasında uluslararası sınır olarak 1893 yılından itibaren kabul edildiğini ileri sürmüştür. Pakistan, bu tarihi argümanın dışında 03-17 Temmuz 1947 tarihleri arasında ülkenin Kuzeybatı bölgesinde gerçekleştirilen referandumu da gerekçe göstermiştir. Pakistan, yoğunluklu olarak Kuzeybatı bölgesinde yaşayan halkın kendi kararları doğrultusunda Pakistanla birleştiğini ileri sürmüştür¹⁷³. Diğer yandan Muhammed Ali Cinnah'a göre Peştunistan fikrinin mucidi bizzat Mahatma Gandhi'dir. Bağımsız bir Peştunistan'ın ileriki tarihte tekrar Hindistan'a döneceği düşüncesiyle hareket eden Gandhi Kuzeybatı sınır eyaletinde yapılacak oylamada Hindistan ya da Pakistan'ı tercih dışında bölgenin bağımsızlığı seçeneğinin de eklenmesini önerdiyse de bunu İngiliz yönetimine kabul ettirememiştir¹⁷⁴.

Afganistan ile Pakistan ilişkileri dönemin uluslararası ortamından da etkilenmiştir. İki kutuplu sistemde Pakistan, Batı Bloğu'nda yer almakla beraber, İslam devletleri ile iyi ilişkiler kurmuştur. Afganistan Doğu Bloğu'nda yer almıştır. Bu dönemde Afganistan ile Pakistan ilişkilerinin en belirgin özelliği, iki ülke ilişkilerinin gerginleştiği dönemlerde Afganistan'ın Sovyetler Birliği'ne yaklaşması olmuştur. Afganistan'ın Sovyetler Birliği'ne yaklaşmasından ABD rahatsız olmuştur. Dolayısıyla Pakistan'a Afganistan ile iyi ilişkiler kurması için baskı yapmıştır. Sovyetler Birliği, Afganistan'ı kendi bloğunda tutmak için çaba göstermiştir. Afganistan ile Pakistan ilişkilerinin gergin olmasından çıkar sağlayan Sovyetler Birliği, Afganistan'ın Durand Sınır Hattı ve Peştunistan iddialarını desteklemiştir¹⁷⁵. Dolayısıyla Pakistan'ın doğuşunun ilk günlerinden itibaren Peştunistan sorunu ve Durand Sınır Hattı sorunu varolagelmıştır. Bu iki sorun yeni kurulan Pakistan ile Afganistan ilişkilerinin ilk gününden günümüze kadar gerginliğine sebep olmuştur. Pakistan devleti de kuruluşunun ilk günlerinde, Afganistan devletinin iddiasını reddetmiştir. Pakistan'a göre Durand Hattı Antlaşması 1893'de belirlenmiş ve uluslararası sınır olarak kabul edilmiştir. Afganistan tarafı da bunu kabul etmiştir.

¹⁷³ Atilla Ömer, **Pakistan'ın Doğuşundan Günümüze Kadar Afganistan ve Pakistan İlişkileri**, Ankara, Yüksek Lisans Tezi, 2011, ss. 6-7.

¹⁷⁴ Toker, **a.g.m.**, s. 233.

¹⁷⁵ Ömer, **a.g.t.**, s. 7.

Pakistan'a göre, bu uluslararası hattın haritası, Afganistan tarafının bölgesel özerklik veya doğu Durand halkı üzerindeki nüfuzuyla ilgili iddialarına son vermektedir. Pakistan, İngiliz Hint hükümetinin halefi olarak bölgenin ve halkının sahibidir ve sahip olan bir devletin tüm hak ve sorumluluklarına da sahiptir.

4.3.3. Pakistan Peştunlarının Durand Hattı Antlaşması İle İlgili Bakış Açısı

Durand Hattı'nı tanımayan ve Pakistan üzerinde toprak iddiasında bulunan Afganistan eski Cumhurbaşkanı Hamid Karzai 22 Ekim 2011'de Cumhurbaşkanlığı dōmeninde şöyle demiştir: "ABD, Pakistan'a saldırırsa, ben Pakistan'ın yanında yer alırım". Ancak Han Abdul Gafar Han'ın torunu Emal Han yakın zamanda yaptığı bir açıklamada şöyle demiştir: "Afganistan, Pakistan'a saldırırsa ben Pakistanlı Peştun olarak ölkemi savunacağım¹⁷⁶". Hint Altı Kıtası'nda önde gelen bir Peştun lideri ve Huda-i Hidmetgaran Hareketi'nin lideri olan Han Abdul Gafar Han, Ulusal Kongre Partisi liderlerinden olan Mahatma Gandhi ile beraber mücadele etmiştir. Hint Alt Kıtası'nın bir diğēr Müslüman lideri Mevlana Ebul Kelam Azad "Hint Bağımsızlık Aldı" adlı kitabında şöyle yazmıştır: "Han Abdul Gafar Han, Hint kuzeybatısı olan Peştunların bölgesinin Hindistan'a bağlanmasını istemiş ve buna ısrar etmiştir". Han'ın ısrarı üzerine, Hindistan'ın ilk başbakanı olan Cevahir Lal Nehru, Han'ın görüşlerini alabilmek için kuzeybatı bölgesini ziyaret etmek zorunda kalmıştır. Pakistan'ın kuruluşu sırasında Han'ın diğēr vizyonu ve çabası bağımsız bir Peştunistan devletinin kurulmasıydı. Durand Hattı ötesindeki Peştunlardan yüzlerce kişi 21 Haziran 1947'e, Benu Meclisi'nde bağımsız bir Peştun devletinin kurulmasını istemişlerdir. Ancak bu Meclis'te Afganistan'a katılma veya ilhak olma gibi düşünce ortaya çıkmamıştır¹⁷⁷.

Hayber Pechtunha eyaletinde bir dönem başkanlık yapan Peştun liderlerinden Han Sahib Han Abdul Gafar Han'ın ağabeyi 2 Temmuz 1947 tarihinde Nehru'ya bir mektup yazarak şöyle demiştir: "Sizi temin ederim ki Afganistan'a katılmayı asla düşünmedik. Afganistan hükümetinin bu konuda resmi olarak Hindistan hükümetine başvurduğunu ilk kez öğrendik. Şu anda talihsiz koşullarla karşı karşıyayız. Afganistan hükümeti, bu durumdan yararlanıp şartları kendi lehine çevirmek istemektedir¹⁷⁸". Han Abdul Gafar Han'ın ölümünden sonra oğlu Abdul Veli Han yerine geçip Pakistan Peştunlarının bir kısmının liderliğini üstlenmiş; Abdul Veli'nin de görüş ve

¹⁷⁶https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2013/05/130504_k02-karzai-pakistan, Erişim Tarihi: 06.01.2021.

¹⁷⁷ Fier, a.g.e., s. 200-201.

¹⁷⁸<https://mandegardaily.com/>, Erişim Tarihi: 04.01.2021.

politikası Pakistan ile entegrasyona dayalı olmuştur. Abdul Veli Afganistan hükümeti ile yakın bağları olmasına rağmen, Peştunistan'ın Afganistan'a katılmasından yana olmamıştır.

Hacı Ali Han Durand Hattı ötesi Peştunlarının bir diğer lideri olarak, Abdul Gafar Han'dan daha çok Peştunların bağımsızlığı için mücadele etmiştir. Hacı Ali Han 1939 yılında Veziristan'da İngilizlere karşı ayaklanmış, Almanya ve İtalya'nın maddi yardımlarından yararlanmıştır. Hacı Ali Han 1950 yılında Veziristan'da Peştunistan bayrağını asıp bağımsızlık ilan etmiş ve Pakistan devletine kuvvetlerini Peştunistan'dan geri çekip bağımsızlığını tanımayı istemiştir¹⁷⁹. Ancak Hacı Ali hiçbir zaman Peştunistan'ın Afganistan'a entegre olmasını istememiştir. Han Abdul Samed Han, Beluçistan eyaletinde Peştunlara öncülük eden ve Pehtunha Milli Avami Partisi'nin lideriydi. Ondan sonra oğlu Mahmut Han Açakzai liderliği üstlenmiştir. Bu parti ve liderleri de mücadeleleri süresince hiçbir zaman Peştunistan'ın Afganistan'a katılmasından bahsetmemişlerdir. Pakistan Peştunlarının siyasi-İslami gruplarının liderleri hiçbir zaman Pakistan'dan ayrılma ideolojisi sunmamışlardır.

Hint-Pakistan savaşı ve Pakistan'ın ikiye bölünmesi, Durand Hattı boyunca Peştunların ve Beluçların nasyonalistleri arasındaki bağımsızlık mücadelesini yoğunlaştırmıştır. Durand Hattı ötesindeki Peştun İslami Hareketi Pakistan'ın bölünmesine ve Bangladeş'in kurulmasına karşı çıkmışlardır. Peştun ve Beluç nasyonalistleri Pakistan'ın bölünmesini bu ülkeden ayrılmak için iyi bir bahane olarak görmüşlerdir. Peştun ve Beluç nasyonalistlerinin faaliyetleri 1971'in sonlarından 1977'ye kadar Pakistan hükümetine karşı bazen de silahlı ayaklanmalar ve gerilla savaşları şeklinde tezahür etmiştir. Ancak Pakistan yöneticileri bu isyanları bastırıp hakimiyetini sınırlı da olsa Peştun ve Beluç aşiret bölgelerinde geniş çapta sürdürmüşlerdir. Aralık 1971'de Pakistan'ın cumhurbaşkanlığını devralan Zülfikar Ali Butto, başlangıçta Avami Milli Partisi'ni kabul ederek bu parti ile ilişkilerini yüksek seviyede tutmuştur. Daha sonra bölgenin yönetimini bu partiden alıp liderlerini hapse atmıştır¹⁸⁰. Durand ötesi Peştun nasyonalistleri, Avami Milli Partisi liderleri de dahil olmak üzere 1973'te Pakistan Anayasasının onaylanması sırasında, sınır eyaletini (Hayber Pehtunha) Pakistan'ın ayrılmaz bir parçası olarak ilan etmişlerdir. Sonuç olarak, Durand Hattı ötesindeki Peştunların dilekleri Pakistan ile kalmaktır. Bazen Peştun nasyonalistleri bağımsız bir Peştun devleti için mücadele etmişlerdir, ancak hiçbir zaman Afganistan'a katılmaktan bahsetmemişlerdir.

¹⁷⁹ <https://af.shafaqna.com/FA/92241>, Erişim Tarih: 08.01.2021.

¹⁸⁰ Fier, a.g.e., s. 255.

4.4. Afganistanlıların Pakistan’a Göç Süreci

Afganistan, son yarım asırdır tarihi bir kargaşa içinde bulunmuştur. Bu dalgalı kargaşanın her yükselişi, Afganistan halkının kaderi üzerinde yıkıcı etkiler bırakmıştır. Tarih boyunca Afganistan halkının tüm bu şiddetlere ve işgalci güçlere direnmesini sağlayan şey, bu halkın değerleridir.

Daha önce de belirtildiği üzere Davut Han zayıf politikaları nedeniyle 1963’te başbakanlıktan istifa etmek zorunda kalmıştır. Muhammed Davut Han tam 10 yıl sonra, 17 Temmuz 1973’te kansız bir darbeyle Muhammed Zahir Şah’ı tahttan indirerek Cumhuriyet ilan etmiş, kendisi bu Cumhuriyetin, Cumhurbaşkanı olmuştur¹⁸¹. Davut Han’ın iktidarda olduğu yıllarda, Peştunistan siyasetinde birçok inişler ve çıkışlar yaşanmıştır. Başlangıçta Afganistan ile Pakistan arasındaki ilişkiler kaos ve gerilime doğru ilerlemiş, hatta savaş sınırına kadar gitmiştir. Bu da Beluçistan eyaletindeki durumdan kaynaklanmıştır. Beluç özgürlükçüleri Butto ve Pakistan hükümetine karşı silahlı ayaklanmalar düzenlemişlerdir. Olayın ilginç tarafı şu ki Peştun ve Beluç nasyonalistlerinin eyalet hükümetine katılmaları ve Pakistan’ın 1973 anayasasını kabul etmelerinin ardından muhalefetler ve isyanlar yükselmiştir. Öte yandan Afganistan’da, Muhammed Haşim Meyvendval ve çok sayıda darbeci, Afganistan hükümetine karşı darbeyle bağlantılı olarak tutuklanmışlardır. Muhammed Haşim Meyvendval işkence gördüğü sırada hayatını kaybetmiş ve darbe girişiminde bulunan beş kişi daha idam edilmiştir. Müslüman kardeşler olarak bilinen İslami hareketin üyeleri devlet tarafından işkence görerek infaz edilmiştir¹⁸².

İki ülke arasındaki gerginlikler artarken, her iki hükümet de birbirlerinin karşıtlarını askeri açıdan desteklemişlerdir. Her iki ülke de bir birlerinin karşıtlarını askeri eğitim verip silahlandırarak birbirlerinin topraklarına göndermişlerdir. Aslında birbirleriyle dolaylı bir savaş başlatmışlardır. Ancak bu olgunun ortaya çıkmasındaki en önemli yönü Pakistan’ın Afganistan siyasetinde saldırgan bir aşamaya girmesiydi. Afganistan hükümeti, Pakistan karşıtı olan Peştun ve Beluç nasyonalistlerini örgütleyerek dolaylı savaş başlatmakla hiçbir şey elde edememiş ve Pakistan yöneticilerini taleplerini kabul etmeye zorlayamamıştır. Ancak Pakistan, Afganistanlı mültecileri bir risk olduğu kadar bir fırsat olarak da değerlendirmiştir. Mülteci hareketliliğinin

¹⁸¹Gaznevi, a.g.e., s. 34.

¹⁸² Demirel, a.g.e., s. 32.

Afganistan-Pakistan sınırını anlamsızlaştırması ve mültecilerin ikinci kuşak mücahitler yetiştirmesi Afganistan'daki direniş ve Pakistan'daki isyanı beslemiştir¹⁸³. Pakistan hükümeti, Davut Han hükümetine karşı İslami hareketleri destekleyerek, Afganistan'da Pakistan'ın saldırgan politikasının yönünü açmıştır. Davut Han, sınır eyaletinde Belucların isyanının doruk noktasında ve Avami Milli Partisi muhalefeti sırasında Kandehar ve Kabil şehirlerinde askeri eğitim merkezleri kurmuştur. Pakistan'ın, Afganistan'a karşı misilleme eylemi yapmak için Cumhuriyetin başlangıcına kadar böyle bir bahanesi bulunmamaktaydı. Ancak, Davut Han'ın Afganistan'daki İslami Hareketi bastırması Pakistan'a böyle bir fırsat sağlamıştır. Pakistan, İslami Hareketin Davut Han tarafından bastırılmasından yararlanmıştır. Davut Han, Meyvendval'ın başarısız darbe girişimini bastırıldığında İslami Hareketin üyelerini takip edip tutukladığında bazı liderleri Pakistan'a kaçmışlardır. Geri kalanları da yaşamak için görevlerini ve eğitimlerini terk edip gizli yaşamayı tercih etmişler, daha sonra birçoğu Pakistan'a gitmişlerdir. Bunlar Pakistan'da özellikle Peştunların yoğun olarak yaşadığı kuzeybatı sınırında ve Peşaver eyaletinde Pakistan hükümeti, Cemaat-i İslami ve Cemaat-i Ulema gibi Pakistan'daki İslami gruplar tarafından memnuniyetle karşılanıp desteklenmişlerdir¹⁸⁴.

Pakistan hükümeti, Davut Han hükümetine karşı misilleme yapmak için bu fırsatı en iyi şekilde değerlendirmiştir. 1975 kışında, Afganistan İslami Hareketi'nin kırk üyesi Pakistan askeri üssünde askeri eğitim almışlardır. Bu kırk kişinin örgütlenmesinde ve Afganistan'daki başarısız isyanlarında General Nasirullah Babur kilit rol oynamıştır. O sıralarda Nasirullah Babur kuzeybatı sınırındaki Peşaver eyaletinde vali olarak görev yapmaktaydı. Nasirullah Babur Pakistan Başbakanı Zülfikar Ali Butto ve ailesine yakın ve güvenilir biriydi. Pakistanlı generallerden askeri eğitim alan bu kırk kişinin birçoğu Sovyetler Birliği'nin askeri işgalı ve Halk Demokratik Partisi yönetimi sırasında Mücahit grupların komutanları olarak faaliyet göstermişlerdir¹⁸⁵. Bunlardan biri Pakistan'daki askeri eğitim programı ile ilgili şöyle demiştir: "Kış tatili sırasında kırk kişi İslami Hareket üyeleri Pencap eyaletindeki bir askeri üssündeki askeri eğitim merkezinde eğitildik". Bu kişilerin bazıları, Peşaver'deki İslami Hareketin liderleriyle sürekli temas halinde olan Kabil Üniversitesi ve okul öğrencileriydiler. Gulbeddin Hikmetyar ve Ahmed Şah Mesut gibi bazıları Peşaver ve aşiret bölgelerinde yaşamaktaydılar.

¹⁸³Kuloğlu, **a.g.r.**, s. 100.

¹⁸⁴Fier, **a.g.e.**, s. 149.

¹⁸⁵<https://www.ariaye.com/ketab/asmai/asmai.html>, Erişim Tarihi: 24.12.2020.

İslami Hareketin bu kırk üyesi, 20 kişilik iki grup halinde Pakistanlı subaylar tarafından eğitilmişlerdir. Bu yirmişer kişilik iki grubun başında Ahmed Şah Mesut ve Gulbeddin Hikmetyar bulunmaktaydı. Bu kırk kişi askeri eğitimlerini tamamlandıktan sonra, ülkeye dönüp derslerine devam etmişlerdir. Bunların her birine ayaklanma sırasında kullanmaları için birer tane hafif silah verilmiştir. Ayaklanmaya kadar silahlarını saklamaları ve işyerleri ve eğitimlerinde normal devam etmeleri söylenmiştir. Davut Han hükümetini devirmek için ayaklanma Ağustos 1975'te Surhrud Nengerhar ve Pençşir'de meydana gelmiştir¹⁸⁶. İslami Hareketin Pakistan hükümetinin doğrudan desteği ve yardımıyla Surhrud Nengerhar ve Pençşir'de, Davut Hanı devirmek için silahlı isyanı başarısız olmasına rağmen, Pakistan'ın Afganistan'a karşı saldırgan politikası devam etmiş ve Kabil'in Pakistan'a karşı Peştunistan siyasetindeki duruşu zayıflamıştır.

Pakistan'ın desteğiyle 1975'te Davut Han hükümetine karşı silahlı ayaklanmaları düzenleyen İslami hareketin liderlerinden Gulbeddin Hikmetyar, şöyle anlatmıştır: "Davut Han döneminde her gün Pakistan'da bir patlama oluyordu. Hayat Şerpa öldürüldü ve Ecmel Hatak Kabil'den bunu destekliyordu. Ben Pakistan'a geldiğimde Butto bizden yardım istedi. Biz de bu fırsatı iyi bilip Davut Han hükümetine karşı isyanı başlattık¹⁸⁷". Bundan sonra Pakistan isyancıları geniş çapta ağırlayıp desteklemiştir. Güneydoğu illerinin bazı bölgelerinde savaşçılar hükümete karşı mücadeleyi yoğun bir şekilde başlatmışlardır. 1978'de Pakistan askeri lideri Ziya-ül-Hak, Afganistan mevkidaşı ile görüşmek üzere Kabil'e gelmiştir. Afganistan Devrim Konseyi Başkanı Nur Muhammed Tereki, iki ülke arasındaki sınır ile ilgili açık bir şekilde şunları söylemiştir: "Bu sınır bir kolonyal çizgidir. Bu sınır, İngiliz sömürgeci güçler tarafından Afganistan'ın bünyesine bir kılıç gibi saplanmış ve Durand Hattı'ndaki milleti doğal olmayan bir şekilde ikiye ayırmıştır. Hint Alt Kıtası'nın bölünmesi ve Pakistan hükümetinin kurulması sırasında, Peştunlara ve Beluçlara kendi kaderlerini belirleme hakkı verilmemiştir." Sonuç olarak Nur Muhammed Tereki diplomatik incelikleri dikkate almadan, Pakistan'ın askeri yönetimin liderine şöyle bir teklifte bulunmuştur: "Durand Hattı'nın ötesindeki Peştunlara ve Beluçlara, demokratik ve özgür seçimler yoluyla kaderlerini belirlemek için adil bir fırsat sağlayın. Peştunlara ve Beluçlara özerklik hakkı tanıyıp Pehtunha adı Pakistan anayasasında resmiyet bulunca, Afganistan Demokratik Halk Cumhuriyeti hükümeti Peştunistan ve Beluçistan halkının

¹⁸⁶Fier, a.g.e., s. 150.

¹⁸⁷<https://mandegardaily.com>, Erişim Tarihi: 26.12.2020.

özgür iradesine saygı gösterip bu sınırı tanımakla beraber Afganistan ticari mallarının Pakistan toprakları ve Karaçi limanından transit geçiş antlaşması imzalayacaktır¹⁸⁸".

Ziya-ül-Hak, Afganistan hükümeti ile müzakerelerin yararsız olduğuna inanarak Pakistan'a dönmüştür. Afganistan Demokratik Halk Cumhuriyeti hükümetinin ikinci yılının başlangıcına kadar, Afganistan ile Pakistan arasındaki ilişkiler düşmanca devam etmiştir. Halkın farklı kesimlerinde binlerce kişi devrim karşıtı ve emperyalizmin temsilcileri olarak rejim tarafından hapse atılmıştır. Binlerce kişi rejim tarafından öldürülmüş ve binlercesi Pakistan'a kaçmak zorunda kalmıştır. Rejimin halka karşı artan zulüm ve baskıları sonucunda ülke içinde hükümete yönelik düşmanlık ve isyanlar her geçen gün artmıştır. Diğer yandan Pakistan, bu ülkede konuşlanmış güçleri donatmak için dünya güçlerinin yardımı peşine düşmüştür. Pakistan generallerinin Mücahit grupların savaşını destekleme politikasındaki ilk hedeflerinden biri ABD'nin desteğini kazanmaktır. Sonuç olarak, Pakistan ABD'nin yardımlarını elde etmiştir. Pakistan yöneticileri ABD'den aldığı büyük yardımlarla Mücahit grupları desteklemiştir. Ancak bu savaşı desteklemek Pakistan için bir risk niteliğindeydi. Çünkü savaşın uzaması ve Pakistan'ın savaştaki kilit rolünün, Sovyetler Birliği'ni kışkırtması ve Pakistan'ı sonu belli olmayan bir savaşa sürüklemesi mümkündü. Diğer bir olasılık, Sovyetler Birliği'nin, etnik grupları ve siyasi partilerin aracılığıyla Pakistan'da istikrarsızlık ve isyan yaratmaktır.

General Ziya-ül-Hak, Afganistan'da Sovyetler Birliği güçlerine ve Sovyetler tarafından desteklenen Kabil yönetimine karşı savaşa destek ve müdahale yetkisini Pakistan askeri ve istihbarat servisi olan ISI'ya devretmiştir. Ziya-ül-Hak ISI başkanı General Ahtar Abdul Rahman'a Afganistan'ın yavaş yavaş ateşe verilmesi talimatını vermiştir. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgalinin ilk günlerinden itibaren Ziya-ül-Hak, General Ahtar'a Pakistan'ın, Afganistan konusunda ulusal stratejiyle uyumlu olacak hangi önlemleri alabileceğini sormuştur. Buna karşılık General Ahtar, Pakistan'ın Mücahit grupları desteklemek için öneride bulunmuştur¹⁸⁹. Büyük olasılıkla General Ahtar Pakistan'ı korumak için Afganistan direnişinin Pakistan'ın Sovyetlere karşı savunmasının ön saflarında olması gerektiğini ileri sürmüştür. General Ahtar, Sovyetler Birliği'ni büyük çaplı bir gerilla savaşıyla yenmek için güçlü bir plan ortaya koymuştur.

¹⁸⁸Andeşmend, **a.g.e.**, s. 338.

¹⁸⁹Fier, **a.g.e.**, s. 152.

General Ahtar, Ziya-ül-Hak'ı askeri yöntemleri seçmeyi önermiştir. Bu da Pakistan'ın gerilla operasyonları sırasında silah, cephane ve askeri istihbarat eğitimi gibi konularda Mücahit grupları destekleyeceği anlamına gelmektedir. Ziya-ül-Hak bu önerileri kabul etmiştir. Ziya-ül-Hak'a göre tek etkin seçim, Sovyetlerle doğrudan çatışmadan kaçınmak için sorunun askeri yönüne başvurmaktır. Bu da Afganistan'ın yavaş yavaş yanması anlamına gelmekteydi. Ziya-ül-Hak'ın komünistlere karşı savaştaki son hedefi, Kabil rejiminin düşüşüyle beraber Mücahit grupların aracılığıyla Kabil'de Pakistan'a bağlı bir hükümet kurmaktı¹⁹⁰. Sonuç olarak, Pakistan Sınır Birliği'nin çabalarıyla yeni büyük Sünni Mücahit Gruplarını şekillendirmiştir.

Görüldüğü üzere ilk etapta göç süreci daha çok iki komşunun topraklarına gerçekleşmiştir. Pakistan'ın kontrolündeki Peştun ve Beluç bölgeleri olan Afganistan'ın doğu komşusu ve batı komşusu toprakları olan İran'a göç sürecinin başlaması dil ve mezhep birliğinden etkilenmiştir. Çok sayıda kamp milyonlarca göçmene barınak sağlamıştır. İran'a da Herat ve Afganistan'ın merkezi bölgesi olan Hazaracat'tan daha çok gitmişlerdir. Bunların sayısı yaklaşık iki milyonu bulmaktadır. Ancak bunlar yerel halkla çok iç içe olmamışlardır. Bunları orada tutan sadece din ve mezhep birliği olmuştur. Daha detaylı anlatılması gerekirse, Afganistan halkı dört aşamada yurtlarını terk etmek zorunda kalmıştır. Ancak her seferinde baskı ve zor yaşam şartları altında yaşanmıştır. İlk etapta, Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin işbaşına geldiği dönemde özellikle gençler evlerini barklarını terkedip sınırı geçmiş ve Peştunların yaşadığı bölgelerde yaşamaya başlamışlardır. Bu göçlerin nedeni, devrimcilerin reformist hareketleriyle karşı karşıya kalan Partilerin yoğun takip ve baskı altında kalmalarıdır. Göç sürecinin ikinci etabı, Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesi ve halkın işgalci güçlerle karşı karşıya kaldığı dönemde meydana gelmiştir. Bu dönemde göç süreci, yurdun her tarafından halkın çıplak ayakla dağlık yolları aşarak komşu ülkelere gitmesiyle vuku bulmuştur. Bu dönemde daha çok aileler hareket etmiştir. İnsanlar ülkenin her tarafından göç edip Durand Hattı ötesindeki bölgelerde çok sayıda kamplarda yerleşmişler. Pakistan ve İran'daki göçmen sayısı artmıştır. Üçüncü göç dalgası, Mücahit grupların Kabil'e girişi ve grupların çıkar çatışmalarının başlamasıyla gerçekleşmiştir. Bu sırada Kabil yerle bir olmuş ve Host'ta Mücahit gruplara teslim edilen silahlar Kabil'de kullanılmış çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. Dördüncü göç dalgası Taliban rejimi sırasında gerçekleşmiştir. Bu dönemde Kabil hemen hemen tamamen boşaltılmıştır. Kabil'in kuzeyinde üzüm bağları ve evler buldozerlerle tahrip edilmiştir.

¹⁹⁰Fier, a.g.e., ss. 303.

Bu yıkım kuzey Karabağ'a kadar ulaşmıştır¹⁹¹. Beş yıllık Taliban rejimi sırasında başkent Kabil'in sokakları nüfustan arındırılmıştır. Başkent sokakları yabancı otlarla dolup taşmıştır.

4.5. Pakistan'ın Cihat ve Mücahitleri Kullanma Politikası

Araştırmacılar ve politikacılar genel olarak Pakistan'ın, Afganistan'da Sovyetler Birliği'ne karşı savaşı sırasında ilk kez dış politika aracı olarak İslamcı militanları kullandığını kabul etmektedirler. Pakistan ordusu, Afganistan'dan gelen doğrudan ve dolaylı tehditleri kontrol altına alabilmek için İslamcı militanları başta olmak üzere çok sayıda yollara başvurmuştur. Tarihi süreç içerisinde Cemaat-i İslami ve Cemiyet-i Ulema gibi İslami gruplar hem yurt içinde hem de yurt dışında Pakistan ideolojisini geliştirme, destekleme ve denetleme konusunda Pakistan'ın askeri ortağı haline gelmiştir.

1960'larda, Pakistan askeri istihbarat teşkilatları Pakistanlı İslamcı partileri Afganistan'da ideolojik müttefikler bulmaya teşvik etmiştir. bu dönemde Pakistan, görünüşte laik bir General olan Eyup Han tarafından yönetilmekteydi. Bu gerçek, görünüşte laik generallerin bile İslam'ı iç ve dış amaçları uğruna bir araç olarak kullandıklarını göstermektedir. Bu yöntem Pakistan ordusunun Afganistan ile ilgili politikasının temel taşlarını oluşturmuştur¹⁹².

Komünist Partiler güç ve nüfuz için bir birleriyle rekabet ederken, İslamcı akımlar da ülkede sol ideolojinin yayılmasına tepki göstermişlerdir. 1950'lerin ortalarına kadar İslamcı akımlar köklerini Kabil'de sağlamlaştırmış ve Kabil Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Komünistlerle tartışmak üzere toplanmışlardır. Bu islamcı akımlar, Pakistanlı İslamcı partilerin aracılığıyla İslamabad'ın Afganistan'daki ilk müttefikleri olmuşlardır. 1973'te İslamcı akımlar bir konsey kurmuşlar ve ilk toplantılarını Kabil İlahiyat Fakültesi üyesi Burhaneddin Rabbani'nin evinde yapmışlardır¹⁹³. Bu toplantılar ara sıra devam etmiştir. Cihadin başlangıcında kavimler mozaiki halindeki Afganistan'ı Ruslar'a karşı birleştiren en önemli güç İslam olarak kabul edilmiştir. Nüfusunun %99'unu müslümanların oluşturduğu Afganistan'da ölürsek şehit kalırsak gazi şiarıyla hareket eden mücahitler böylece kendi destanlarını yazmışlardır¹⁹⁴.

¹⁹¹Seddik, a.g.e., ss. 61-63.

¹⁹²<https://www.etilaatroz.com/75802/what-motivation-behind-pakistani-support-taliban/>, Erişim Tarihi: 12.01.2021.

¹⁹³Fier, a.g.e., s. 148.

¹⁹⁴Demirel, a.g.e., s. 30.

Pakistan silahlı kuvvetleri, 1973-1977 yılları arasında Davut Han hükümetine karşı 5000 savaşıyı eğitmiştir. Bunların benzer hedefleri olmasına rağmen etnik ve dil konularından dolayı bölünmüş durumdaydılar. Farsça konuşanlar Burhaneddin Rabbani'yi ve Peştunca konuşanlar ise Gulbeddin Hikmetyar'ı desteklemişlerdir. Demokratik Halk Partisi Nisan 1978'de kanlı bir darbeyle iktidarı ele geçirip Davut Han'ı öldürmüşlerdir¹⁹⁵. Pakistan sürekli Afganistan cihadını desteklemiş ve Mücahitlere az da olsa yardım sağlamıştır. Pakistan'ın Afganistan cihadına desteğinin nedeni çok açık ve net bilinmekteydi. Afganistan Mücahitleri Pakistan'ın güvenliği ve bağımsızlığı için savaşıyorlardı. Yedi İslamcı Partilerden biri, ilk defa Haziran 1978'de Peşaver'de Sebgatullah Müceddedi liderliğinde Cephe-i Necat-i Milli olarak kurulmuştur. Pakistan'ın çok daha etkili grupları desteklemeye karar verdiği 1990'ların ortalarına kadar Sebgatullah Müceddedi ISI ile temas içinde bulunmuştur¹⁹⁶. Diğer İslamcı grup 1978'in sonlarında Pakistan'ın Ketta kentinde Mevlevi Muhammed Nebi liderliğinde Hareket-i İnkılab-i İslami Partisi adıyla kurulmuştur.

Mevlevi Muhammed Nebi güneydeki Helmand, Kandehar ve Zabul illerindeki Peştun mollalarını temsil etmiş ve Nangerhar, Logar, Gazne ve Paktika gibi doğu illerinin mollalarıyla bağlantılı olmanın yanı sıra, Muhammedi Cemiyet-i Ulema ile de çok yakın ilişkileri bulunmuştur¹⁹⁷. Üçüncü ve dördüncü gruplar Yunus Halis ve Gulbeddin Hikmetyar'ın Hizb-i İslamisidir. Muhammed Yunus Halis 1978'de Pakistan'da faaliyetlerine başlamıştır. Gulbeddin Hikmetyar 1973'te Pakistan'a gitmiş ve bu ülkenin yardımıyla Afganistan Demokratik Halk Partisi hükümetine karşı 1978'de küçük çaplı operasyonlara başlamıştır. Gulbeddin Hikmetyar'ın güçlü Rus karşıtı görüşleri onu Ziya-ül-Hak'ın gözünde ayrıcalıklı kılmıştır. Bu yüzden Hizb-i İslami militanları diğer tüm gruplardan daha fazla Pakistan desteğini kazanmıştır. Gulbeddin Hikmetyar'ın Cemaat-i İslami ile çok yakın ilişkileri bulunmuştur¹⁹⁸. Cemaat-i İslami'nin Ziya-ül-Hak rejiminin önemli bir mütefik ve hükümetin dış politikasındaki etkili aktörlerden biri olduğu da unutulmamalıdır. Dolayısıyla bu grubun Afganistanlı İslami akımlarla yakın ilişkisi bulunmuştur.

¹⁹⁵<https://www.etilaatroz.com/76001/what-motivation-behind-pakistani-support-taliban-2/>, Erişim Tarihi: 11.01.2021.

¹⁹⁶ Fier, a.g.e., s. 154.

¹⁹⁷ İzzetullah Zekki, **Afgansitan'da Hakimiyet Mücadelesi Doğu ve Batı Çatışması 1809-2019**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2019, s. 115.

¹⁹⁸ Karimi, a.g.e., s. 37.

Beşinci cihat grubu, Afganistan'daki en büyük İslamcı partilerden biri olan Cemiyet-i İslami Afganistan'dır. Bu partinin kadrolarının çoğu Taciklerden ve kısmen kuzey Afganistan'daki Özbekler'den oluşmaktaydı. Cemiyet-i İslami Afganistan partisi 1975'de Pakistan'da kurulmuştur. Ancak 1978 yılında Burhaneddin Rabbani partinin lideri olana kadar bu partinin çok fazla gücü olmamıştır. Pakistan silahlı kuvvetleri tarafından eğitilen Cemiyet-i İslami komutanı Ahmed Şah Mesut, Afganistan'daki Sovyet işgali öncesi de bir dizi gerilla savaşlarına katılmıştır¹⁹⁹. Cemiyet-i İslami Partisi, Hizb-i İslami gibi Pakistan'ın askeri ve istihbarat birimlerinin Peştunlara eğilimleri nedeniyle aldığı yardımlar kadar yeterli yardım almamasına rağmen Afganistan Cihatçı partilerin en disiplinli olanlarından biri olarak Demokratik Halk partisi hükümetine karşı etkili bir direniş hattı oluşturabilmiştir. Kabil Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde eski bir profesör olan Abul Rab Resul Seyyaf liderliğindeki İttihad-i İslami Partisi altıncı Cihatçı grup olarak 1979'un başlarında Pakistan'da kurulmuştur. Abul Rab Resul Seyyaf daha çok Kuran ve Sünnet'in Selefi rivayetini tanıtmakla ilgilenip Suudi Arabistan'ın önemli yardımlarından yararlanmıştır. Bu yüzden Pakistan'da bu partiyi desteklemiştir²⁰⁰. Son olarak, Mahaz-i Milli Partisi 1978'de Peşaver'de Pir Seyid Ahmed Gilani liderliğinde kurulmuştur. Pir Seyid Ahmed Gilani, Hazara Şii güçleriyle de ittifak kurmaya çalışmıştır²⁰¹.

Bilindiği üzere Pakistan'da sürgünde bulunan Afganistanlı Mücahit grupları ABD, Pakistan ve Suudi Arabistan gibi ülkelerin desteğini alıp Afganistan Mücahitleri Cihadı adı altında İslamcı direniş örgütlerini şekillendirmişlerdir. ABD ve Suudi Arabistan yardımları Pakistan istihbaratı ve silahlı kuvvetleri aracılığıyla Mücahit gruplarına ulaşmıştır. Bu yardımlar mülteci kamplarına ve Sovyetler Birliği'ne karşı savaşmak için çaba gösteren diğer kurumlara dağıtılmıştır. Pakistan Eski Cumhurbaşkanı Perviz Müşerref Pakistan'ın Dünya News gazetesine verdiği bir röportajda 1970'lerin sonlarında Sovyetler Birliği'ne karşı savaşmak için İslamcı militanların (Mücahitlere atıfta bulunarak) Pakistan tarafından yaratıldığını söylemiştir²⁰². Pakistan, Afganistan'ı işgal eden Sovyetler Birliği güçleriyle savaşmak için dünyanın her yerinden militanları kabul etmiştir.

¹⁹⁹ Demirel, **a.g.e.**, s. 41.

²⁰⁰ Fier, **a.g.e.**, s. 155.

²⁰¹ Zekki, **a.g.e.**, s. 114.

²⁰² <https://af.shafaqna.com/FA/86343>, Erişim Tarihi: 30.12.2020.

Afganistan Sünni Mücahit grupları Peşaver’de karargah kurarken, Şii gruplar ise İran’da üslenmiştir. Ancak bu çalışmanın konusu Afganistan ve Pakistan ilişkileri olduğundan ve Şii mücahit grupların Pakistan ile pek alakası olmadığı için Şii Hazara Mücahit gruplarından bahsedilmeyecektir. Sadece isimleriyle yetinilecektir. Afganistan cihadında önemli rol oynayan Şii Hazara mücahit grupları Sazmani Nasr, İslam Mektebi Tevhid, Hareketi İslami, Nehzeti İslami, Şurayi ittifakı İslami, İttihadı Mucahidini İslami unvanlarıyla karşımıza çıkmaktadır²⁰³. Bu gruplar tarafından birleşmeyi düşünerek farklı tarihler ve farklı bölgelerde gerçekleştirilen toplantılar sonucunda çoğunun katılım ve birleşmesiyle 1989’da Bamyân’da bir konseyde yeni bir parti kurulmuş ve partinin ismi de Hizb-i Vahdet-i İslami Afganistan (Afganistan Milli Birlik Partisi) olarak kabul edilmiştir. Daha sonar 1990’da yine Bamyân’da gerçekleştirilen partinin birinci kongresinde Abdulali Mazari partinin lideri seçilmiştir. Milli Birlik Partisi Hazaraların siyasi ve sosyal hareketlerini birleştirecek bir Parti olarak faaliyetlerine devam etmiştir²⁰⁴.

Nisan 1988’de Sovyetler Birliği tüm kuvvetlerini Afganistan’dan çekmesini gerektiren Cenevre Sözleşmesini imzalamıştır. Bu savaşta yaklaşık bir milyon insan hayatını kaybetmiş, altı milyondan fazla insan ülkeden kaçmak zorunda kalmıştır. Sovyetler Birliği kuvvetleri Afganistan’dan çekildiği dönemlerde, Afganistan hükümeti ülke masraflarını karşılayamaz ve ülkeyi yönetemez duruma gelmiştir. Ülkenin zor durumuna rağmen Necibullah 1992’ye kadar iktidarda kalmayı başarmıştır. Sovyetler Birliği’nin desteğinin olmayışında Kabil yönetimi cihatçı grupların eline geçmiştir. Necibullah Kabil’deki Birleşmiş Milletler temsilciliğine sığınmış, Eylül 1996’de Taliban tarafından vahşice öldürülene kadar Birleşmiş Milletler temsilciliğinde kalmıştır. Necibullah yönetiminin düşüşünden sonra, Pakistan ve İran’da bulunan çeşitli Mücahit grupların arasında iktidar mücadelesi başlamıştır²⁰⁵. Yaklaşık 10 yıl boyunca kıvırdıya karşı tek bayrak olan İslam bayrağı altında savaşan mücahit gruplar arasındaki ayrılıklar Rusların çekilmesiyle daha çok gün ışığına çıkmış ve emperyalist devletleri de bu ayrılığı körüklemiştir²⁰⁶.

Nisan 1992’de Peşaver’de Mücahit grupların arasında geçici bir siyasi anlaşma (Peşaver Sözleşmesi) imzalanmıştır. Bu sözleşmeye göre cihatçı liderlerin her biri belirli bir süre yönetimi

²⁰³ Oğuz, **a.g.e.**, ss. 244-245

²⁰⁴ Karimi, **a.g.e.**, s. 37.

²⁰⁵ Riedel, **a.g.e.**, s. 100.

²⁰⁶ Demirel, **a.g.e.**, s. 35.

üstlenmekteydi. Sebgatullah Müceddedi iki ay başkanlık yaptıktan sonra yönetimi Burhaneddin Rabbani'ye devretmiştir. Burhaneddin Rabbani dört ay başkanlık yapması gerekmekteydi. Ancak Burahnnedin Rabbani süresi dolduktan sonra da dört yıl daha iktidarda kalmak istemiştir. Sonuç itibarıyla, Mücahit grupları arasında yeni bir hükümet kurmak için siyasi bir anlaşma sağlanamadığı için iç savaşlar başlamıştır. Başkent Kabil harabeye dönüşmüştür. Burhannedin Rabbani'nin yönetimi 1996'de Kabil Taliban'ın eline geçene kadar sürmüştür²⁰⁷.

Mücahitlerin çoğu görünüşte İslam'ın kurallarına uyma sloganıyla işe başlamışlardır. Ancak gönüllerinde diğerlerinden daha fazla güç ve maddi imkanlar peşinde koşma düşüncesi yatmıştır. Bu Cihatçı grupların arasında cihadın sıcak günlerinde bile görülmüş bir durumdur. Böyle bir durum aralarında kan dökülmelerine yol açarak Mücahitlerin mücadelesine zarar verip savaş alanındaki zaferlerini de yavaşlatmıştır. Hablbuki mücahitler yollarının ve isteklerinin sadece ve sadece İslam ve vatan için olduğunu düşünseler, aralarında hiçbir ayrılık ve saldırganlık olmazdı. Mücahit grupların ayrılıkları her bir grubun liderinin konumu için mücadele etmesi gereken özel çemberler oluşturmuştur. Bu mücadeleler Mücahit grupların arasındaki mesafeyi her geçen gün arttırmıştır²⁰⁸.

4.6. Pakistan'ın Afganistan'a Yönelik Dış Politikası

"Dış politikamız dünyanın bütün milletlerine karşı bir destek ve iyi niyet göstergesidir. herhangi bir ülkeye karşı agresif bir tutumda bulunmayacağız²⁰⁹." Pakistan'nin kuruluşu ve dış politikası Muhammed Ali Cinnah'ın bu sözleriyle başlamıştır. Pakistan'ın dış politikası Muhammed Ali Cinnah'ın ölümünden sonra sürekli güvenlik ekseninde şekillenmiştir. Pakistan'ın dış politikasına güvenlik ve ona bağlı konular birinci derecede etkili olagelmıştır.

Bu bağlamda Pakistan'da ulusal güvenliğin üç alanından bahsedilebilir. Keşmir meselesi, Hindistan ile yapılan savaşlar, Soğuk Savaşın başlaması ve Afganistanla yaşanan sınır problemleri ilk karşılaşılan sorunların başında yer almaktadır. Pakistan bu problemler karşısında kimi zaman askeri güç kullanmış kimi zaman da diplomasi kanadını kullanmaya çalışarak bu problemleri aşmaya çalışmıştır. Keşmir meselesi için önce askeri yola başvurmuş ancak başarılı sonuç alamayınca konuyu Birleşmiş Milletler nezdinde taşıyarak diplomatik yollara

²⁰⁷ Fier, a.g.e., ss. 147-155.

²⁰⁸ a.g.e., s. 103.

²⁰⁹ <https://www.ilimvemedeniyyet.com/pakistan-dis-politikasi.html>, Erişim Tarihi: 12.01.2021.

başvurmuştur. Pakistan Soğuk Savaş sırasında batıdan yana pozisyon almıştır. ABD'nin önderliğindeki Batı bloğundan çeşitli askeri ve mali yardım almıştır. Afganistan sorunda ise ilk etapta ekonomik, kültürel ve sosyolojik olarak bağlantılarının bulunmasından dolayı iyi ilişkiler yürütölmeye çalışılmıştır. Fakat başta sınır anlaşmazlıkları olmak üzere günümüze değin yansıyan problemler süregelmiştir. Pakistan Dış politikasını 1950'li yıllarda bu üç unsur üzerinde şekillendirmiştir. Pakistan 60'lı yıllarda ise Batı bloğunun bölgede oluşturduğu çeşitli ittifaklara katılmıştır. 70'li yıllar boyunca süren bu dönemde Çin ve Sovyetler Birliği'ne yapılan karşılıklı ziyaretler Pakistan'ın ABD'ye karşı tepkisi olarak okunabilir²¹⁰.

Pakistan'ın dış politikası ordu ve ISI tarafından tasarlanmaktadır. Politkacıların Pakistan'ın dış politikasındaki rolü çok önemsizdir. Benazir Butto'nun dediğı gibi Pakistan'ın istihbaratı o kadar güçlü ki, hükümetin içinde bir hükümet denilebilir. ISI olmasaydı Pakistan Soğuk Savaşın ortasında çökmeye mahkum olurdu. Bu yüzden Pakistan'ın Afganistan'a yönelik dış politikası her zaman bir istihbarat politikası olmuştur. 1980'lerin başında Pakistanlı yetkililer, Afganistan'daki İslamcı Mücahit grupları desteklemenin, Hindistan ile silahlı bir çatışma durumunda Pakistan'ın stratejik hedeflerine ulaşması için hayati önem taşıdığı sonucuna varmışlardır²¹¹. Bu politika aynı şekilde Kabil'de dostane bir rejimin kurulmasını sağlama çabalarını gerektirmekteydi. Büyük olasılıkla Pakistan, bu stratejiye göre Talibanı ve politikalarını desteklemiş ve Kuzey İttifakı'na karşı Taliban cihadına yardım etmek için okullarda ve medreselerde eğitilen Peştun gençleri Afganistan'a göndermiştir. Gerçekte Pakistan, Taliban'ı Afganistan'daki nüfuzunu arttırmak için bir araç olarak görmüştür. Ancak 11 Eylül 2001 olayından sonra, El-Kaide ve diğer terörist gruplara güvenli sığınak sağlayan Taliban'ın büyüyen tehdidi daha da belirgin hale gelmiştir.

ABD'nin, New York'taki Ticaret Merkezi Binalarına saldırıların faillerini cezalandırmak için Afganistan'a müdahalesi, Pakistan'ı kendi desteklediğı gruplara karşı ABD ile müttefik olup Afganistan'daki savaşın ön saflarına yerleştirmiştir. Pakistan geçmiş politikalarını değiştirerek terörle mücadele koalisyonuna katılmış, köktencilik ve İslami radikalizme karşı öncü rol oynamıştır. General Perviz Müşerref, bu kararı çok zor bir durumda almıştır. Pakistan teröre karşı ABD'ye destek vermeseydi, Afganistan'dan önce Pakistan saldırıya uğrayacaktı. ABD'nin Taliban rejimine karşı savaşta ABD'ye katılsa, Pakistan'daki

²¹⁰ <https://www.ilimvemedeniyyet.com/pakistan-dis-politikasi.html>, Erişim Tarihi: 12.01.2021.

²¹¹ Fier, a.g.e., s. 312.

Taliban destekçilerine cevap vermeye ve aşiret bölgelerinde artan muhalefetle nasıl başa çıkacağını ve Taliban destekçilerinin hükümete desteğinin seviyesinin daha çok azalacağına hazırlıklı olmalıydı. Pragmatik bir tavırla ve Pakistan'ın ulusal çıkarlarını ön plana tutan General Perviz Müşerref terörle mücadelede ABD'nin yanında yer almayı tercih etmiş, bu da Pakistan için Amerikalıların Taliban'dan daha değerli olduğunun göstergesi olmuştur. Ancak, General Müşerref'in ülkesinin terörizme karşı mücadelede ABD ile işbirliği yapacağına dair verdiği sözlerin samimi olmamasıyla beraber belirsiz olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Bu ikilik, Pakistan'ın Afganistan'a yönelik dış politikasında bir paradoks yaratmıştır. Pakistan bir yandan terörizm ve Taliban ile mücadelede ABD ile işbirliği yapma sözü verirken bu kararın ekonomik, siyasi ve askeri faydalarından yararlanmış, diğer yandan Pakistan ordusu, Afganistan'da Taliban ile ABD güçlerine yanlış bilgiler vererek Taliban ve Keşmir savaşçıları güçlendirerek Afganistan'da ve Hindistan'da güvensizlik yaratmaya çalışmıştır. Taliban ve El-Kaide'nin 2007'den sonra Afganistan siyasi sahnesine neo-Talibanizm biçiminde her zamankinden daha güçlü dönüşü, Pakistan'ın verdiği sözler ile eylemi arasındaki çelişkinin bir başka sonucudur²¹².

Bu bağlamda, Afganistan hükümeti, Pakistan'ın Afganistan'a, Pakistan topraklarından intihar saldırıları düzenleyen Taliban'a karşı yeteri kadar müdahale etmediği ve Pakistan hükümetinin Afganistan'da nüfuzunu arttırmak için Taliban'ı araç olarak kullandığına inanmaktadır. Pakistan'ın bu politikası bölgedeki istikrarsızlığı da arttırmıştır. Öte yandan Pakistan yetkilileri bunları reddedip asıl sorunu Afganistan hükümetinin eksikliklerinde görmektedir. Tam da bu ikilemden dolayı bugün Pakistan'ın terörün kaynağı olduğu ve Pakistan ordusunun özellikle ISI'nın, aşırılığı Afganistan da dahil olmak üzere bölgedeki diğer ülkelere yayılmasında rolünün büyük olduğu vurgulanmıştır. Pakistan'ın, Terörle Mücadele Koalisyonu'na katılma konusunda ABD ile işbirliği yapmasına rağmen Taliban'ı desteklemeye devam etmesinin bir başka nedeni, Pakistan yetkililerinin ABD ve NATO sonrası çökmüş bir Afganistan ile karşı karşıya kalma endişesinden kaynaklanmaktadır. Bu durumda, Rusya, Orta Asya müttefikleri ve İran aracılığıyla ve her ikisi de Hindistan ile yakın ilişkiler kurarak Afganistan'daki etki alanlarını güçlendirebilir. Böyle olursa İslamcı Peştunlar Pakistan'a bağlı bir güç olarak Afganistan'ın güney ve doğusunda Pakistan'a yardım edebilir²¹³.

²¹²Kuloğlu, a.g.r., s. 183.

²¹³<http://zahramahmoodi85.blogfa.com/post/2>, Erişim Tarihi: 27.12.2020.

Pakistan'daki son seçimlerde Tahrik-i Insaf partisinin zaferiyle Pakistan'ın Afganistan politikasında bir değişiklik olacağı konusunda bilinçsiz bir umut ve iyimserlik yaratılmıştır. Aslında bu umutlar Tahrik-i Insaf Partisinin lideri, İmran Han'ın Afganistan hakkındaki konuşmalarından kaynaklanmıştır. Ancak bilinmesi gerekir ki, Pakistan hükümetinin Afganistan politikası özellikle başbakanın değişmesiyle değişmemektedir. Aksine, Pakistan'ın genel politikaları önceden belirlenmiş bir sistem ve mekanizma çerçevesinde oluşturulmuş ve kolayca değiştirilemez. İmran Han'ın Başbakan olmasıyla Pakistan'ın dış politikasındaki değişime ilişkin Afganistan'daki iyimserliğin bir diğer nedeni, İmran Han'ın Peşaverli Peştun kökenli olmasıdır; Ancak gerçek şu ki, etnik konuları sadece Afganistan'da önemli olup tüm önemli konuları ve kararları etkilemenin zirvesinde yer almaktadır. Pakistan'ın dış politikasında etnik kökenin etkisi yoktur. Pakistan'ın dış politikası ulusal çıkarlarına bakılarak çizilmektedir²¹⁴.

Pakistan Dışişleri Bakanı Şah Mahmut Kureyişi, Afganistan barış sürecini ve Taliban ile ABD arasında bir barış anlaşmasının imzalanmasını, Pakistan'ın dış politikasının önemli bir başarısı olarak nitelendirerek ABD ile Taliban arasında sağlanan ateşkes ve imzalanan anlaşmanın ilk başlarda imkansız gibi görüldüğünü belirtmiştir. Ayrıca bu anlaşmanın imzalanmasının ve ateşkesin sağlanmasının Pakistan için normal olmayan bir durum olduğunu belirtmiştir. Pakistan, ABD ile Taliban barış görüşmelerinin kolaylaştırılmasında kilit rol oynamıştır. Pakistan, ABD ile Taliban barış sürecinde şu ana kadar ABD politikalarına uygun hareket etmiştir. Ancak bu Afganistan barış sürecini desteklemek ve Afganistan'da barış ve ateşkes sağlamak anlamına gelmemektedir. Aksine, Pakistan Amerikan birliklerinin Afganistan'dan çekilmesiyle, geçmişte olduğu gibi Pakistan ordusu ve istihbaratı adına, Taliban'ı Afganistan'da yeniden iktidara getirmeye çalışmaktadır. Böylece Pakistan, Afganistan'ın hem savaşından hem de barışından çıkar elde eder.

Afganistan'ın askeri istihbarat uzmanı General Atikullah Amarhail'e göre Pakistan'ın Afganistan politikası değişmeyecektir. Pakistan, Afganistan ile ilgili dış politikasında saldırı sistemini dikkate almaktadır. Pakistan'ın doktrini saldırganlıktır. Pakistan'ın Afganistan politikasında Afganistan'da etkili olmaya çalıştığı günden beri bu etkisini Hindistan'a karşı kullanmaya çalışmıştır²¹⁵. Pakistan ordusu komutanlarının iki ülke arasındaki terörle mücadele yapmak için Kabil'e gelerek önemli kararlar aldıkları defalarca gözlemlenmiştir. Ancak bu

²¹⁴http://www.dailyafghanistan.com/opinion_detail.php?post_id=144326, Erişim Tarihi: 25.12.2020.

²¹⁵<https://ufuqnews.com/archives/48767>, Erişim Tarihi: 12.01.2021.

kararların hiçbirini uygulanmamıştır. Bu da Pakistan'ın Afganistan dış politikasının değişmediğini göstermektedir. Afganistan çatışmaları, Pakistan'ın müdahaleleri ile şekillenmiştir. Bu durum, Afganistan çatışmasındaki iç güçlerin rolünü görmezden gelmek anlamına gelmemektedir. Pakistan'ın Afganistan politikası, Afganistan'ın yurtiçi ve yurtdışında güçlü ve bağımsız bir politikası olduğunda temelden değişecektir. Pakistan'ın Afganistan politikasını değiştirmede iç boyutta siyasi, ekonomik, güvenlik ve sosyal kurumların kapasitesini geliştirme ve güçlendirmenin yanı sıra uluslararası alanda, ulusal çıkarlarını dünya güçlerinin talepleriyle bağlantılı kılmak iki ana faktördür²¹⁶. Pakistan, Afganistan'a müdahaleci dış politikası ile aşağıdaki hedefleri amaçlamaktadır.

1. İklim değişikliği, dünya nüfusunun artışı, dünya çapında aşırı su tüketimi ve su kıtlığı krizi dünya ülkelerinin dış politikasında önemli bir fenomen haline gelmiştir. Su kriziyle karşı karşıya olan ülkeler askeri savaştan daha büyük bir risk altında olacaklar. Pakistan politika yapıcıları ve stratejistlerine göre Pakistan'ın, Afganistan sularına çok ciddi ihtiyacı vardır.
2. Pakistanlı generallere göre, Afganistan'daki yabancı güçlerin varlığı Pakistan için güvenlik tehdidi oluşturmuş ve Pakistan'ın Afganistan'a müdahalesini sınırlandırmıştır. Pakistan Cihat döneminde Mücahit gruplara, petrol kuyuların üzerinde yatan Arap ülkelerinden milyarlarca dolar yardım toplayıp Afganistan'ın etnik grupları arasından kendine kukla yetiştirmiştir. Afganistan Cihadı Pakistan'ı bölgesel ve uluslararası etkileşimlerde yükseltmiştir. Pakistan, Afganistan adına siyasi pazarlıklarda rol oynamış ve Afganistan'daki savaş ve siyaset krizini yönetmiştir. Ancak 11 Eylül 2001 sonrası Afganistan'da NATO ve Batı güçlerinin fiziki varlığı Pakistan için bir sorun olmuş ve Pakistan artık Cihat dönemindeki gibi Afganistan'da rol oynayamamıştır.
3. Pakistan ordusu, Hindistan'a karşı geçmişteki aşağılamalarının intikamını almaya çalışmaktadır. Pakistan dört bir yanından güvenlik kriziyle boğuşmaktadır. Hindistan ile Keşmir'de, Afganistan ile Durand Hattı'nda ve Bangladeş ile de sınır anlaşmazlığı yaşamaktadır. Sonuç itibarıyla Pakistan, Afganistan duvarından daha kısa bir duvar bulamamış ve Afganistan'ın işlerine müdahale ederek geçmişteki hareketlerini telafi etmek istemektedir. Beluç azınlıklarının bağımsızlık mücadeleleri Pakistan için bir

²¹⁶<https://www.scfr.ir/fa/200/125507>, Erişim Tarihi: 30.12.2020.

güvenlik krizi olup bu krizde Afganistan Hindistan ile Pakistan arasındaki çatışmaya sahne olmuştur.

Önde gelen Pakistanlı analistlerden Ahmed Reşit Kaosa Düşme adlı kitabında Pakistanlıların, Hindistan'ın Afganistan'da nüfuz sahibi olduğuna ve Hindistan'ın siyasi nüfuz alanının genişlemesinin engellenmesi gerektiğine inandıklarını söylemektedir. Hindistan ise Pakistan'a baskı yapmaya ve Pakistan'ı, Afganistan'ın siyasi ve güvenlik sorunlarına müdahil edip Pakistan krizini daha kolay ve ucuz yönetmeye çalışmaktadır. Pakistan, Afganistan ile Hindistan arasındaki dostluk ilişkilerinden endişe duymaktadır. Halbuki Afganistan, Pakistan ile Çin yakınlığına herhangi bir hasasiyet göstermemiştir. Hindistan, Mücahit grupların zaferinden bu yana Afganistan'da olumlu ve destekleyici rol oynamıştır. Hindistan, teröre, köktencilığe ve Taliban'a karşı direnişin yanında yer almış, demokrasi döneminde de Afganistan'ın yeniden yapılandırması ve alt yapılarının yapılışında önemli rol oynamıştır.

Son yıllarda Pakistan, Taliban'ı eğitip donatmıştır. Dış politikasında köktencilik yanlısı grupları kullanmak İslamabad'ın stratejisinin bir parçası olmuş ve İslamabad'ın ayak izleri tüm köktencilik yanlısı dini örgütlerin arkasında görülmüştür. Halbuki Hindistan, Afganistan'daki etkisini çeşitli düzeylerde önemli ölçüde arttırmıştır. Pakistan aşırılık yanlısı dini milisleri eğitirken Hindistan son 20 yılda 71.000 Afganistanlı öğrenciyi doktora, yüksek lisans ve lisans düzeylerinde eğitmiştir. Şu anda Hindistan'da okuyan 20.000 Afganistanlı öğrenci mevcuttur. Hindistan'ın eğitim kurumlarında eğitim gören öğrenciler Afganistan'da Yeni Delhi'nin çıkarlarının koruyucuları haline gelmişlerdir. Bu öğrenciler Afganistan'da hükümetin farklı düzeylerinde çalışmaktadırlar. Bu olağanüstü insan gücü, Hindistan'ın Pakistan'a karşı yumuşak gücünü göstermektedir. Hindistan şu ana kadar çeşitli sektörlerde 2 milyar dolardan fazla katkıda bulunmuştur²¹⁷. Afganistan'ın en büyük barajlarından biri olan Selma Barajı'nın inşası ve Afganistan Parlamento'sunun yeni binasının inşası, Hindistan'ın Afganistan'a yaptığı yardımların çok açık örnekleridir.

Daha önce de belirtildiği gibi, Afganistan büyük güçlerin yoğun rekabetine maruz kalmıştır. Pakistan daima ABD ve Batı'nın Afganistan'ı siyasi ve askeri olarak kontrolünü ve bölgesel gelişmelerin yetkisini de Pakistan'a devretmesini istemiştir. Pakistan'ın bu konularda yaptığı vurgular diplomatik normların ve siyasi ahlakın ötesine geçmektedir. Pakistan kendi

²¹⁷<https://keshwarnews.com>, Erişim Tarihi: 12.10.2020.

mutluluğunu başkalarının sefaletinde aramamalıdır. Çünkü bu yöntemle Pakistan mutluluğu asla görmeyecektir. Pakistan, Afganistan halkının Pakistan'ın kukla hükümetini asla kabul etmeyeceğini unutmamalıdır. Çünkü Afganistan halkı özgür ve özgürlüğü seven bir halktır. Başkalarının egemenliği altında asla yaşamak istemezler.

4.7. Afganistan'ın Pakistan'a Yönelik Dış Politikası

Afganistan, dünyanın en hassas bölgelerinden birinde yer almaktadır. Afganistan'ın 1919'daki bağımsızlığından bu yana Afganistan çağdaş diplomasisinin başlamasından yüz yıldan fazla bir zaman geçmiştir. Bu yüz iki yıl boyunca Afganistan zorlu inişler ve çıkışlar yaşamıştır. Bu yüz iki yılın yaklaşık ilk altmış yılı göreceli barış içinde, ancak yoksullukla geçmiştir. Geri kalanı ise dünya ve bölge güçlerinin işgal ve vekalet savaşları eşliğinde göreceli ilerleme ve yükselmeye geçmiştir. Bu yüzyılda iç çatışmalar, çoğunlukla iktidar mücadelesi, bazen de kraliyet ailesinin iç çatışmaları ve çeşitli ideolojiler kisvesi altında, Afganistan bir çok zorluklar yaşamış ve bu durum Afganistan'ın dış politikasını olumsuz etkilemiştir. Bu yüz iki yılda dünyada, özellikle Afganistan'da, Afganistan'ın çevresindeki bölgelerin güç dengesinde dalgalanmalara neden olan büyük değişiklikler meydana gelmiştir.

Birinci Dünya Savaşı, İngiliz İmparatorluğu'nun düşüşünün başlangıcı ve Sovyetler Birliği'nin yükselişiyle beraber baş kaldıran bağımsız Afganistan, kısa süre sonra bağımsız politika oluşturma, yeni diplomasi yapma, uluslararası angajmanı genişletme ve dış ilişkilerde dengeyi sağlama ile uğraşmıştır. Afganistan, İngiliz İmparatorluğu ve Sovyetler Birliği'nin rekabetinden yararlanıp, bir dizi Avrupa ülkeleriyle, özellikle Almanya ile ilişki kurup bağımsızlığını ve gelişimini pekiştirmek için tarafsızlık politikasını benimsemiştir.

Aralık 1927 yılının sonlarında bir dünya gezisine çıkan Emanullah Han ziyaret ettiği Mısır, Fransa, Belçika, İsviçre, Almanya, İngiltere, Rusya ve Türkiye'de büyük ilgi ve itibar görmüştür²¹⁸. Emanullah Han'ın bu hareketi, Afganistan'ın bağımsız dış politikası ve aktif diplomasisinin bir doruk noktası olmuştur. Ancak çok geçmeden Afganistan kendisini iç çekişmeler, II Dünya Savaşı'ndan kaynaklanan gerilimler, Durand Hattı Boyunca kurulan Pakistan ile sorunlarla ve Sovyetler Birliği ile ABD arasındaki Soğuk Savaş oyunları ile karşı karşıya kalmıştır. Bölgede Soğuk Savaş'ın tırmanması, yeni anayasa hazırlıkları ve iç siyasetteki

²¹⁸ Toker, a.g.m., s. 131.

demokrasi döneminde Afganistan tarafsızlığa çok fazla önem vermiştir. 1970'lerin sonlarına doğru Afganistan diplomasi sistemi profesyonelliğe doğru ilerlemiştir. Ancak yine de protokole, kişisel ve ailevi isteklere bağlı kalmıştır²¹⁹. Sonraki gelişmeler Afganistan'ın yaralı bedenine büyük zararlar vermiştir. Dış politika, dış çevrenin aktörleriyle etkileşim içinde sürdürülen, sergilenen ve zenginleştirilen iç arenada eylem odaklı bir politika ya da kültürel, askeri, ekonomik, sosyal ve diplomatik kabiliyetlerdir. Afganistan'ın İngilizler'den bağımsızlığını aldığı ve bağımsız dış politikanın nesnel alegorisinden altmış yıl sonra, 28 Aralık 1979'da Afganistan Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmiş ve Afganistan bağımsızlığını tekrar kaybetmiştir²²⁰.

Başlangıçta Sovyetlerin işgalinin geri döndürülemez olduğu düşünülmekteydi, ancak Afganistan'ın çeşitli bölgelerindeki halk ayaklanmaları üzerine, ABD ve Batılı müttefikleri, Vietnam'ın yenilgisini ve Soğuk Savaş'ın zaferini telafi etmeyi düşünmeye başlamışlardır. İşgaldan birkaç yıl sonra iki süper güç arasındaki gerilim doruk noktasına ulaşmıştır. Daha sonra çeşitli zamanlarda farklı ittifaklar yaratan Soğuk Savaş, Kızıl Ordu'nun on yıllık işgalden sonra Afganistan'dan çekilmesiyle görünüşte ABD lehine sonuçlanmıştır. Ancak Pakistan'ın müdahalesiyle Kabil çeşitli Mücahit grupların arasında kanlı çatışmalara sahne olmuştur. Afganistan'ın diplomasisi çeşitli partilerin arasında kotalara tabi tutulmuştur.

Pakistan, Hindistan ile üç büyük savaşta yenilgisinin ardından, Kabil'de kaos yaratan bir vekalet savaşı politikası izlemiştir. Pakistan aşırılık yanlısı ve terörist grupların Afganistan'ı kademeli olarak işgal etmesi için uğraşmış, sonuç olarak Eylül 1996'de Kabil Taliban tarafından işgal edilmiştir²²¹. Daha sonra Pakistan, Afganistan'ın uluslararası itibarına zarar vermeye çalışmıştır. Buna rağmen Mücahit grupların hükümeti ülke içindeki varlığını sürdürmüş ve çok zor koşullarda, diplomatik girişimler yoluyla Birleşmiş Arap Emirliği, Suudi Arabistan ve Pakistan temsilcilikleri dışında, yurtdışındaki diğer tüm Afganistan temsilciliklerini Taliban rejiminin yıkılışına kadar elinde bulundurmuştur.

Hamid Karzai döneminde Afganistan Dışişleri Bakanlığı ilk kez ülkenin dış politikasının ilkelerini resmi bir belge olarak 11 maddede düzenlemiştir. 2002-2005 yılları arasında Afganistan, bölge ve uluslararası ülkeler ile yakınlık ve işbirliği alanlarında benzeri görülmemiş

²¹⁹Kuloğlu, **a.g.r.**, s. 177.

²²⁰Seddik, **a.g.e.**, s. 38.

²²¹Ebu Musab Es-Suri, **Afganistan, Taliban ve İslam'ın Bugünkü Savaşı**, çev. Muhammed Atta, İstanbul, Küresel Kitap, 2018, s. 31.

bir platform haline gelmiştir. Bu yıllarda bölgedeki ve farklı kıtalardan çok sayıda ülke siyasi farklılıkları gözetmeksizin bir araya gelerek Afganistan'ı terörizmin pençelerinden kurtarmak, güvenliği ve refahı sağlamak için ortak bir amaç uğruna çalışmışlardır. Bu gelişmelere rağmen, 2006 yılında birden bölgesel ve küresel güvensizlik ve olumsuz rekabetlerin etkileri belirginleşerek Afganistan'ın siyasi güvenliğini ve istikrarını her geçen gün tehdit etmiştir. Afganistan'ın uluslararası müttefikleriyle sağlam bir koordinasyon içinde yabancı güçlerin varlığının sadece Afganistan'ın terörizmle savaşmasını sağlamak ve bunun ötesinde ajandada hiçbir şeyin olmadığını belirterek bölgedeki ülkelere güven inşa etmek için aktif ve yenilikçi bir diplomatik aygıtla ciddi ihtiyaç duyulmaktaydı. Ne yazık ki, yolsuzluk, etnisite ve çıkar çatışmaları, diplomatik aygıtın gerekli reform ve saflaştırılmasına izin vermemiştir. Bu durum Cumhurbaşkanı Muhammed Eşref Gani'nin Cumhurbaşkanlığına kadar devam etmiştir²²². Cumhurbaşkanı Muhammed Eşref Gani yemin töreninden sonra ilk konuşmasında Afganistan'ın dış politikasını Komşu ülkeler, İslam ülkeleri, Batı ülkeleri, Asya ülkeleri ve uluslararası kuruluşlar şeklinde beş kategoriye ayırmıştır. Cumhurbaşkanı Muhammed Eşref Gani'nin cumhurbaşkanlığı, Pakistan ile Afganistan arasında gerginliğin zirvede olduğu bir dönemde başlamasına rağmen, Muhammed Eşref Gani, Pakistan'a yönelik yeni bir dış politikayla işe başlamıştır. Cumhurbaşkanı Muhammed Eşref Gani, iki ülke arasındaki güvensizlik ve çelişkileri ortadan kaldırmak için iyi ilişkiler kurmak ve diplomatik ilişkilerde yeni bir sayfa açmak istemiştir. Ancak Eşref Gani de Hamid Karzai gibi bu güvensizlik ve iki ülke arasındaki sorunları çözememiştir. 2014'te Afganistan'da Ulusal Birlik hükümetinin kurulması ve ülkede güvenlik krizlerinin devam etmesinden sonra Cumhurbaşkanı Muhammed Eşref Gani stratejik bir dönüşle ilişkilerini Pakistan ile iyileştirmeye çalışmıştır. Çünkü Eşref Gani'ye göre Pakistan ile ilişkilerin geliştirilmesi Taliban'ı Pakistan'daki sığınaklarından mahrum bırakabilmektedir.

Afganistan Cumhurbaşkanı Muhammed Eşref Gani, Pakistan'ı memnun etmek ve Pakistan'ın şüphelerini azaltmak için Hindistan ile silah ve mühimmat anlaşmasını iptal etmiştir. Aslında Eşref Gani, Pakistan'ın kızgınlığını azaltıp Taliban ile bir barış süreci başlatabilmek istemiş ve Pakistan ile ilişkileri karşılığında Hindistan ile ilişkilerini azaltmıştır. Bu iki komşu ülke ile olan ilişkiler konusu, Cumhurbaşkanı ile Yürütme Heyeti Başkanı Abdullah Abdullah arasındaki bir anlaşmazlığa neden olmuştur. Eşref Gani, Suudi Arabistan'ın yardımıyla Pakistan'a güvenmek, Afganistan'ın güvenlik ve siyasi sorunlarının çoğunun çözülebileceğine

²²²<https://www.bbc.com/persian/afghanistan-49369187>, Erişim Tarihi: 12.01.2021.

inanmaktaydı. Yürütme Heyeti Başkanı Abdullah Abdullah, Hamid Karzai döneminden beri edindiği tecrübeleriyle, Afganistan'ın en çok İslamabad'dan zarar gördüğünü belirterek Hindistan'ın Afganistan sorunlarına bir çözüm olabileceğine inanmaktaydı. Ancak zamanla, Afganistan'da şiddet devam etmiş ve barış süreci başarısız olmuştur²²³. Aslında Pakistan, Afganistan'a karşı ikili bir dış politika izlemiştir. Pakistan bir yandan Taliban'la barış sürecini dillendirirken, diğer yandan da Afganistan'ı güvensizlik ve istikrarsızlık yatağına çevirmeye çalışmakla, ABD de dahil olmak üzere Batı ülkelerine, Pakistan'sız bir Afganistan'ın, ülkenin siyasi kaderini ve egemenliğini üstlenemeyeceğini anlatmaya çalışmıştır.

Yakın dönemde, Afganistan, Pakistan dışında bölge ülkeleri ve dünya ile en iyi ilişkilere sahiptir. 15 Kasım 2016'da Varşova'da düzenlenen NATO konferansında ve 4-5 Ekim 2016'de Brüksel'de düzenlenen konferansta Afganistan'ın desteklenmesi konusunda güçlü bir fikir birliğine varılmıştır²²⁴. Afganistan'ın tüm İslam ülkeleriyle çok güçlü ilişkileri bulunmaktadır. Afganistan'ın İslam dünyasıyla bağlantısı bu toprakların barındırdığı zengin İslam kültürüne dayanmaktadır. Afganistan'daki İslam kültürünün büyüklüğü ve Afgan halkının inançlarında dine olan güçlü inanç, bu çemberi ve İslam ülkeleri ve dünyadaki Müslüman milletlerle etkileşimi dış politikanın ana önceliklerinden biri ve ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir. Afganistanlılar dünyadaki diğer Müslüman milletlerle siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal bağlarının güçlendirilmesinin İslami ve ulusal kültürlerini zenginleştireceğine inanmaktaydı . Son yıllarda Afganistan, dış politikasında İslam İşbirliği Teşkilatı ile ilişkilerini geliştirmeye yönelik birtakım çalışmalar yapmıştır. Afganistan'ın İslam İşbirliği Teşkilatı'ndaki temsilciliğin büyükelçilik düzeyine yükseltilmesi Afganistan'ın İslam ülkeleriyle işbirliğini güçlendirme ve genişletme çabalarını yansıtmaktadır. Afganistan dış politikası sistemi özellikle Afganistan barış süreci bağlamında İslam İşbirliği Teşkilatı'ndan yararlanmaya çalışmıştır.

Pakistan, Afganistan'da Taliban rejimi dışında, tüm siyasi rejimlere karşı ikili bir politika izlemiştir. Genellikle bu politika bir tür düşmanlığa, şiddete ve sistematik güvensizliğe dayalı olmuştur. Ne yazık ki, Afganistan hükümetleri Pakistan'ın Afganistan'a yönelik dış politika yaklaşımının doğasına ilişkin teorik bir anlayışa sahip olmamıştır. Bu süreç günümüzde de Afganistan'ın dış politikasında ve diplomasi sisteminde baskın bir söylem olarak kabul edilmektedir. Afganistan'ın dış politikası çoğunlukla liderlerin psikolojisi çerçevesinde

²²³<https://www.khabaronline.ir/news/795551>, Erişim Tarihi: 03.01.2021.

²²⁴Seddik, a.g.e., ss. 281-283.

şekillenmektedir. Afganistan Pakistan'a yönelik açık, kalıcı ve istikrarlı bir strateji tasarlayıp geliştirmedikçe ve politikaları günlük, taktiksel ve geçici olduğu sürece bu sorunların devam etmesi beklenmektedir. Afganistan'ın diplomatik sisteminin uluslararası toplumda, özellikle ABD ve Çin gibi ülkeler çapında lobi oluşturması gerekmektedir. Şöyle ki uluslararası topluluklar aracılığıyla Pakistan'a baskı yapması gerekmektedir. Afganistan, Pakistan'ın üstün diplomatik arenasında başarılı oluncaya kadar bu ülkeyle yüzleşmeyi asla başaramayacaktır. Bugün Afganistan'ın Pakistan'a karşı askeri ve güvenlik gücü zayıftır. Dolayısıyla, Afganistan'ın Pakistan'ı askeri güçle yenmesi imkansızdır. Bu yüzden eğitimli ve uzman bir diplomasi ekibiyle Pakistan'a karşı başarılı olunabilir.

4.8. Türkiye-Afganistan İlişkileri

Türkiye, Afganistan ile her zaman kardeşçe ilişkileri olan ülkelerden biridir. İki ülke arasındaki ilişkiler, Afganistan hükümetinin kuruluşu ve Osmanlı İmparatorluğu'na kadar uzanabilmektedir. Bölgesel ve küresel alanlarda yaşanan zorluklar ve sorunlara rağmen Afganistan ile Türkiye ilişkilerini çok üst düzeyde sürdürebilmiştir. Türkiye, 1919'da Afganistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülkelerdendir²²⁵. Bazı Türk kaynaklarda Afganistan, Türkiye Cumhuriyeti'ni tanıyan ilk ülke olarak bilinirken diğer bazı kaynaklarda Afganistan, Sovyetler Birliği'nden sonra ikinci ülke olarak listelenmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin aldığı ilk kararlardan biri Kabil'de temsilcilik açmak olmuş, bu çerçevede Abdul Rahman Samadan 18 Ağustos 1920 tarihli bir itimatname ile Nahcivan-Moskova yoluyla Kabil'e yolcu olmuştur. Moskova'da 1 Mart 1921 tarihinde Afgan ve Türk tarafları İttifak anlaşmasını imzalamışlardır. Temmuz 1921'de Kabil'e varabilen Elçi Abdul Rahman aracılığıyla iki ülke arasında diplomatik ilişkiler Türkiye-Afganistan İttifak Muahedenamesiyle tesis edilmiştir²²⁶. Türkiye Büyükelçiliği Kabil'de açılan ilk diplomatik misyon niteliği taşımaktadır. Aralık 1927'de dünya gezisine çıkan Afganistan'ın kralı, Emanullah Han Sivastopol üzerinden 18 Mayıs 1928'de İstanbul'a ulaşmıştır. Emanullah Han, Eşi Süreyya ve maiyeti büyük bir sevgiyle karşılanmıştır. Ardından 20 Mayıs 1928 günü Ankara'ya ulaşan Emanullah Han bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafından karşılanmıştır. Emanullah Han Türkiye Cumhuriyetini ziyaret eden ilk devlet başkanıdır. Bu ziyaret sırasında Afganistan-Türkiye arasında kalıcı dostluk anlaşması imzalanmıştır. Bu Ankara ziyareti başkentini değiştiren genç Cumhuriyet için çok önemli adım

²²⁵ <http://howd.org/index.php/2014-05-06-22-20-55/1216-2016-11-15-19-10-13>, Erişim Tarihi: 08.01.2021.

²²⁶ Toker, **a.g.m.**, s. 107.

sayılmıştır. Emanullah Han Türk reformundan derinden etkilendiğini ve ülkesinde aynı reformu yapacağını ifade etmiştir²²⁷.

Afganistan ile Türkiye'nin Irak ve İran ile 13 Temmuz 1937 tarihli Saadabad Antlaşması'nda bulunmaları Ankara-Kabil ilişkilerindeki önemli tarihsel gelişmelerdendir. Antlaşmaya göre, bu ülkelerden herhangi birine bir saldırı olması durumunda toplu olarak savunulacaktır²²⁸. Yakın dostluk ve işbirliği ilişkileri, Afganistan'ın Sovyetler Birliği'nin etkisi altına girmesine kadar devam etmiştir. Sovyet işgalinin 1989 yılında sona ermesinin ardından Türkiye, Afganistan'daki gelişmeleri yakından izlemeyi sürdürmüş, gerek dış aktörler, gerek ülkedeki tüm gruplarla temas ederek Afganistan'a istikrar ve barış getirilmesine katkıda bulunmaya çalışmıştır²²⁹.

Son 30 yıl içerisinde Türkiye, bir ara Taliban rejiminin var olmasına rağmen Burhaneddin Rabbani hükümetini tanımıştır. Taliban'ın yıkılışından sonra da Türkiye, Hamid Karzai yönetimiyle iyi ilişkiler kurarak bir NATO üyesi olarak Afganistan'a asker indirmiş, siyasi, ekonomik, kültürel ve güvenlik konuları dikkate alarak etkisini genişletmiştir. Türkiye siyasi, ekonomik ve jeopolitik konumu ile Ortadoğu ve Asya'da özel bir yere sahiptir. Türkiye'nin bölgedeki artan rolü ve etkisi, siyasi ve ekonomik alanlarda da önemini arttırmıştır. Türkiye, NATO üyesi olan ilk Müslüman ülkesidir. Bu nedenle, NATO'nun Afganistan'daki varlığından bu yana binlerce Türk askeri Afganistan'da güvenlik ve istikrarı sağlamak için çalışmaktadır. Bununla beraber, Haziran 2002 ile Şubat 2003 arasında ve Şubat ile Ağustos 2005 arasında Türkiye ISAF kuvvetlerinin komutanlığını da üstlenmiştir²³⁰.

Ayrıca Nisan-Aralık 2007 tarihleri arasında Fransa ve İtalya'nın da katılımıyla Kabil'deki kuvvetlerin komutasını üstlenmiştir. Türkiye bu gelişmelerden sonra asker sayısını 1300'ün üzerine çıkarmıştır. Şu anda da binlerce Türk askeri Afganistan'da görev yapmaktadır. Türkler, Kabil Uluslararası Havaalanı ve şehirdeki koalisyon güçlerin birliğinin güvenliğini sağlamaktadır²³¹. Türkiye bölgesel ve uluslararası ilişkilerin gelişmelerin yolunu açıp sorunları ortadan kaldırmaya ve tehditleri ortaklaşa savunmaya çalışmaktadır. Tarih boyunca Kabil ile Ankara arasında siyasi, kültürel, askeri ve ekonomik ilişkiler sabit kalmıştır. Günümüzde de

²²⁷ Toker, **a.g.m.**, s. 131.

²²⁸ <http://www.isrjournals.com/fa/asia-eurasia-farsi/175-essay-farsi-42.html>, Erişim Tarihi: 07.01.2021.

²²⁹ <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afganistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 02.01.2020.

²³⁰ Mutanoğlu, **a.g.e.**, s. 35.

²³¹ <http://howd.org/index.php/2014-05-06-22-20-55/1216-2016-11-15-19-10-13>, Erişim Tarihi: 08.01.2021.

Türkiye'nin Afganistan barış sürecindeki varlığı hissedilmektedir. Eğitim alanında Türkiye ile Afganistan arasındaki ilişkiler her geçen gün daha gelişmektedir. Afgan-Türk Maarif okulları bu gelişmenin güzel bir örneği olup ülkedeki eğitimin kalitesinin yükselmesine etkili olmuştur. Türkiye ile Afganistan arasında askeri, güvenlik ve ekonomik sektörlerde birçok antlaşma yapılmıştır. TSK Afganistan MSB güçlerini eğitmeye devam etmektedir.

Türkiye'de 2002'de Adalet ve kalkınma Partisi'nin iktidara gelişi doğuya yönelik siyasi eğilim çerçevesinde Ankara-Kabil ilişkilerini yeni bir boyutta geliştirmiştir. Afganistan Cumhurbaşkanı Hamid Karzai'nin 2002'de Türkiye ziyareti, Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 2005'te Afganistan ziyareti, Hamid Karzai'nin 2006'de Ankara'ya gelişi ve Abdullah Gül'ün 2007'de Afganistan ziyareti, Türkiye-Afganistan ilişkilerinin çok iyi seviyede geliştiğinin güzel bir göstergesidir. Türkiye, Afganistan ve Pakistan üçlü zirvesi görüşmelerinin 2007'den beri devam etmesi, Ocak-Şubat 2010 tarihleri arasında Afganistan ile ilgili üç uluslararası oturumun gerçekleşmesi, 26 Ocak 2010'da Asya'nın Kablinda Dostluk ve İşbirliği İstanbul Toplantısı, 4-5 Şubat 2010 tarihleri arasında İstanbul'da NATO Savunma Bakanları'nın Afganistan konusuyla gayri resmi toplantısı, 2-3 Kasım 2010'da Afganistan'da Dördüncü Bölgesel Ekonomik İşbirliği Konferansı'nın İstanbul'da gerçekleştirilmesi, Türkiye-Afganistan ilişkilerinin 90. Dostluk Gününün anılması Türkiye ile Afganistan arasında son yıllarda görülen gelişmeler ve Türkiye'nin Afganistan'a özel ilgisinin güzel bir örneğidir²³². Her iki ülkede de 1 Mart'ta Türkiye-Afganistan Dostluk Günü anılmaktadır. Bu sene Afganistan-Türkiye dostluğunun 100. Yıl dönümünü kutlanacaktır.

Bölgedeki Üçlü Zirve Toplantıları Türkiye'nin yeniliklerinden olup Afganistan ve Pakistan arasında daha iyi ilişkilerin kurulması ve bölgede terörle mücadele konusunda işbirliğinin etkili olduğu göz ardı edilmemelidir. Üçlü Zirve Toplantıları'nın gündemi üç ülkenin durumu ve bölgedeki gelişmelere göre siyasi diyalog, ekonomik ilişkiler, güvenlik sorunları ve eğitim gibi çeşitli konuları kapsamaktadır. Toplantı sonucunda alınan kararları uygulamak için çeşitli yan toplantılar ve çalışma toplantıları düzenlemektedir.

Üst düzeyli ziyaretler bağlamında, Afganistan Cumhurbaşkanı Eşref Gani'nin daveti üzerine Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 18 Ekim 2014 tarihinde Afganistan'a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Söz konusu ziyaret 46 yıl aradan sonra Türkiye'den

²³²<http://www.isrjournals.com/fa/asia-eurasia-farsi/175-essay-farsi-42.html>, Erişim Tarihi: 07.01.2021.

Afganistan'a Cumhurbaşkanı düzeyinde gerçekleştirilen ilk ziyaret olup, Türkiye Cumhurbaşkanı, Afganistan'da yeni yönetimin başına gelmesinden sonra Afganistan'ı ziyaret eden ilk devlet başkanı olmuştur. Ziyaret vesilesiyle iki ülke arasında Stratejik Ortaklık ve Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Afganistan Cumhurbaşkanı Eşref Gani, Türkiye Cumhurbaşkanı'nın davetlisi olarak, 23-24 Aralık 2015 tarihlerinde Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunmuştur²³³.

4.9. Türkiye ve Pakistan İlişkileri

Pakistan bağımsızlığını aldıktan sonra birkaç ciddi sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunlardan biri, İslami sloganlar tasarlayarak Hint kimliğinden farklı olarak İslami bir kimlik tanımlamaya çalışmak bağlamında bu ülkenin kimlik sorunudur. Bu yüzden, daima İslami ülkeler ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Türkiye de İslam dünyasının en güçlü ülkelerinden biridir. Pakistan ise Hint yarımadasında güç dengesi oluşturmak için Türkiye ile güçlü bir dostluk kurması gerekmektedir. Pakistan komşuluğunda Hindistan'ı büyüklük, nüfus, ekonomi ve askeri kabiliyetler açısından daha büyük gördüğü için bu güçsüzlüğü bir şekilde gidermeye çalışmıştır. Önemli yollardan biri olarak da dünya güçleriyle etkileşime girmenin yanı sıra, başta Türkiye olmak üzere bölgesel güçlerle de ilişkilerini arttırması gerekmektedir. Bu nedenle, Pakistan, Hindistan'ı dengelemek için Türkiye ile kardeşçe ve kalıcı ilişkiler kurmaya çalışmıştır.

Türkiye ve Pakistan, coğrafi konum olarak birbirinden ayrı olsa da kültürel miras ve ortak din üzerine kurulu tarihi dostluk ve kardeşlik bağları nedeniyle gerek siyaset gerek ekonomi ve savunma gibi birçok alanda yakın ilişki ve iş birliğini sürdürmüştür. Türkiye'nin, 1947'de kurulan Pakistan'ı ilk tanıyan ülkelerden birisi olması, iki ülke halkının tarihe dayalı yakın dostluk ve kardeşlik anlayışını pekiştiren en önemli adımlardan biri olmuştur. Pakistan'ın kuruluşunun ardından yüksek düzeyli ziyaretlerle geliştirilen ilişkiler, iki ülkenin en zor zamanlarında birbirine destek olmasıyla daha da derinleşmiştir²³⁴. Türkiye ile Pakistan geçmişten günümüze kadar hep iki dost ve kardeş ülke olmuşlardır. İki ülke birbirlerini her zaman desteklemişlerdir. İki ülke kültürel, siyasi, askeri ve dış politika alanlarında yüksek seviyede ve başarılı ilişkiler ortaya koymuşlardır.

²³³<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afganistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 02.01.2020.

²³⁴<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/uzak-cografyalarda-kardes-iki-ulke-turkiye-pakistan/1354703>, Erişim Tarihi: 06.01.2021.

Pakistan'ın ve Pakistan halkının Milli Mücadele dönemindeki Türkiye sevgisi eksilmeden devam etmiştir. Pakistan Türkiye'deki iktidarların siyasi çizgisine bakmadan, Türkiye de Pakistan'daki iktidarın siyasi çizgisine bakmaksızın aynı şekilde bu dostluğu ve kardeşliği devam ettirmiştir. Bugün Pakistan iktidarında Türkiye iktidarın siyasi çizgisine pek de yakın olmayan bir başbakan hakimdir. Ama her iki ülkenin dostluğu öyle kuvvetlidir ki ne Türkiye, Pakistan iktidarının siyasi görüşüne ne de Pakistan iktidarı, Türkiye iktidarının siyasi görüşüne karşı takıntılı tutumda olmuştur. İki devlet arasındaki ilişki, liderler veya partiler arası ilişki olmayıp devletlerarası ve milletler arası bir ilişkidir²³⁵. Pakistan FETÖ ile mücadeleye de Türkiye'nin yanında durmuş, FETÖ'nün elinde bulunan Türk okullarını Maarif Vakfı'na devretmiştir.

4.10. Türkiye'nin İki Ülke Arasını Düzeltme Çabaları

Türkiye İslam ülkeleri arasındaki konumu ile her zaman İslam'ı doğru tanımlayarak terörizm olgusuyla yüzleşerek etkili adımlar atmaya çalışmıştır. Türkiye, İslam ülkeleri arasında, İslam ve Avrupa arasında bir bağlantı halkası olarak tanımlanabilir. Türkiye, Avrupa'ya açılan kapıdır. Türkiye bir NATO üyesi olarak Afganistan'da ve diğer birçok ülkede güvenlik sağlamaktadır. Dolayısıyla Türkiye, İslam ülkelerinin Avrupa ile ortak çalışmaya girmesinde özellikle köktencilğe ve aşırıcılığa karşı mücadelede kilit rol oynayabilmektedir. Türkiye, hem dost hem de kardeş ülkeleri olan Afganistan ile Pakistan arasındaki anlaşmazlıkları çözmek için büyük çaba göstermiş ve Afganistan barış sürecinde etkili rol oynamaya çalışmıştır.

Afganistan ve Türkiye, İslami kavramların yeni tanımı konusunda ortaklaşa birçok şey yapabilir. Afganistan, terörizmle mücadelenin ön saflarında yer almaktadır. Bu sadece Afganistan'ı değil, bölgedeki tüm ülkeleri ve hatta dünyayı tehdit etmektedir. Yabancı güçler tarafından desteklenen ve finanse edilen terörizmin ayak sesleri, her iki ülkenin sınır şeridinde duyulmaktadır. Afganistan ve Türkiye, dış ilişkiler alanında ortak bir vizyon oluşturarak bu mücadelede ortak adımlar atabilir. Siyasi arenada Türkiye, Üçlü Zirve Toplantıları şeklinde Pakistan'ı olumlu ve yapıcı işbirliğine ikna etme kabiliyetine sahiptir²³⁶. Daha önce de denildiği gibi Afganistan'da barışın sağlanması sürecinde Afganistan'a destek amaçlı 2007 yılından beri Pakistan, Afganistan ve Türkiye devlet başkanları arasında üçlü zirve başlatılmıştır. Bu girişim

²³⁵<https://turkish.aawsat.com/home/article/2138846/%E2%80%8Bresul-tosun/t%C3%BCrkiye-pakistan-ili%C5%9Fkileri>, Erişim Tarihi: 08.01.2021.

²³⁶<https://8am.af/afghanistan-turkey-cooperation/>, Erişim Tarihi: 28.12.2020.

Türkiye'nin bölgedeki istikrar ve güvenliğe verdiği önemi göstermektedir²³⁷. Bu Üçlü Zirve'de teröristlere, yıkıcı ve devlet karşıtı faaliyetlere karışan unsurlara barınma, eğitim ve finansman sağlanmasının engellenmesi, ayrıca bu bağlamda, somut istihbarat paylaşımı başlatılmasını teminen derhal harekete geçilmesi konusunda bir birlerine taahhüt etmişlerdir. Afganistan'da barış ve istikrarın tüm bölgenin barış ve istikrarı için kritik önem taşıdığı inancıyla gerek Türkiye'nin gerek Pakistan'ın, Afganistan'ın istikrarının ve bütünlüğünün korunmasına attettikleri önemini vurgulamışlardır²³⁸.

Türkiye bir yandan Afganistan'ın barış ve güvenliğinin sağlanmasını istemekte olan diğer yandan Pakistan ile dostane ilişkilere sahip bulunan bir ülkedir. Türkiye, şu ana kadar Türkiye, Pakistan ve Afganistan arasındaki ilişkileri güçlendirmek ve iki ülke arasında barış, güvenlik ve terörle mücadele konusunda işbirliğini arttırmak amacıyla, üç ülkenin üst düzey yetkililerinin de bulunduğu çok sayıda toplantıları gerçekleştirmiştir. Bunca zaman, Türkiye ve Afganistan bu toplantıları düzenleyerek Afganistan'da kalıcı barışın sağlanmasını umut ederek çaba göstermişlerdir. Ancak, Pakistan ve Afganistan arasındaki anlaşmazlıklar, müzakerelerin sonucuna gölge düşürmüştür.

2011 yılında gerçekleştirilen altıncı Üçlü Zirve'de, ilgili Afganistan ve Pakistan kurumları arasında güvenlik istişarelerinin genişletilmesine ve derinleştirilmesine ihtiyaç duyulduğu hususundaki mutabakatlarına atıfla ve gözden geçirme süreçleri vasıtasıyla işbirliklerini daha fazla sonuç odaklı hale getirmek hususunda anlaşmışlardır²³⁹. Afganistan Cumhurbaşkanı Hamid Karzai, Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Pakistan Başbakanı Muhammed Navaz Şerif, 13 Şubat 2014 tarihinde Ankara'da sekizinci Üçlü Zirve Toplantısı'nı gerçekleştirmişlerdir. Bu Üçlü Zirve Toplantısı'nda Liderler, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'la birlikte, Asya'nın Kalbi bölgesinin gelecek adına belirleyici olacak ve bölgede barış ve güvenliği desteklemeye yönelik çabaları etkileyebilecek önemli gelişmelerin yaşanmasının beklendiği bir dönemde, bölgesel ve uluslararası güvenlik meseleleri hakkında

²³⁷Kuloğlu, a.g.r., s. 188.

²³⁸http://www.mfa.gov.tr/afghanistan-islam-cumhuriyeti-cumhurbaskani_-turkiye-cumhuriyeti-cumhurbaskani-ve-pakistan-islam-cumhuriyeti-basbakani_nin-sekizi.tr.mfa, Erişim Tarihi: 04.01.2021.

²³⁹http://www.mfa.gov.tr/afghanistan-islam-cumhuriyeti-cumhurbaskani_-turkiye-cumhuriyeti-cumhurbaskani-ve-pakistan-islam-cumhuriyeti-basbakani_nin-sekizi.tr.mfa, Erişim Tarihi: 04.01.2021.

verimli ve kapsamlı görüşmeler gerçekleştirmişlerdir²⁴⁰. Türkiye, son yıllarda güvenlik güçlerinin eğitimi, barış çabaları, okullarının inşa edilmesi ve tarımın geliştirilmesinde Afganistan'a yardım etmiştir. Türkiye 2001'den bu yana siyasi, güvenlik ve ekonomik alanlarında önemli rol oynamıştır. Afganistan-Türkiye ilişkileri yıllar içinde önemli ölçüde yükselmiştir.

²⁴⁰http://www.mfa.gov.tr/afghanistan-islam-cumhuriyeti-cumhurbaskani_-turkiye-cumhuriyeti-cumhurbaskani-ve-pakistan-islam-cumhuriyeti-basbakani_nin-sekizi.tr.mfa, Erişim Tarihi: 04.01.2021.

SONUÇ

İngiltere'nin böl ve yönet politikası, rakip düşündüğü ülkeleri bölerek ya da bölünmüş durumda tutarak zayıf vaziyette bırakmak için izlediği bir yol haritasıdır. Bu, çeşitli devlet, bölge veya milletlere hükmetmek amacıyla yapılan bir bölme yöntemidir. 19. Yüzyılda sömürge imparatorluklarının kuruluşunda, daha iyi bir idare için Asya ve Afrika'nın komşu ülkelerinin birbirine düşman etme çalışmalarında bu kuraldan yararlanılmıştır. İngiliz sömürge hükümeti, kontrolü altındaki ülkelerin sınır hatlarının belirlenmesinde bugüne kadar komşu hükümetler arasındaki barışı ve dostluğu bozacak sorunlar bırakmıştır. İsrail ve Arap ülkeleri sınırları, Hindistan ile Pakistan arasındaki Keşmir sınırı ve Afganistan ile Pakistan arasındaki Durand hattı bu gibi sorunlardandır. Sömürgeciliğin bu alanlarda bıraktığı sorunlar, sınır çizgilerinin belirlenmesindeki yasadışı prosedürlerden kaynaklanmaktadır. İsrail, Filistin topraklarının işgali yoluyla kurulmuştur. Keşmir, Hindistan'ın bölünmesi sırasında Hindistan ve Pakistan arasında ve Durand Hattı da Afganistan ve Pakistan arasında, kardeş kabileleri ikiye bölmüştür. Özerklik ve bağımsızlıktan ekonomik kalkınma, siyasi gelişme, toplumsal istikrar, kültürel destek, medeniyetin genişlemesi ve yaşamın her alanında ilerleme amacıyla ayrı bir devletin oluşumuna kadar, Durand'ın ötesindeki Peştunların hakları konusundaki anlaşmazlıklarda, asıl kaybedenler Durand Hattı ve ötesindeki Peştun kabileleridir. Her gün Peştunlar Durand Hattı'nın her iki tarafında öldürülmektedirler. Çok sayıda gençleri uyuşturucuya ve dini aşırılığa hapsedilmekte olup diğer insanlara karşı kin, öfke ve nefret dolu bir yürekle intihar operasyonları yapmaktadırlar. Aralarında yeşeren aşırılıkçı ve tekfirci düşüncelerin etkisi altında kalıp yurttaşlarını öldürüp, okulları yakmakta, kadınları okullarda eğitimden mahrum bırakmaktadırlar.

Afganistan hükümetlerinin ve yöneticilerinin bu anlaşmazlık üzerindeki politikaları, Durand Hattı ötesindeki Peştun kabilesini zihinsel ve ulusal olarak Pakistan'ın yasalarına, hükümetine ve medeni hukuka tabi olmaktan mahrum bırakmıştır. Bu zihniyetin gölgesinde silah egemenliği hakim olmuş, kaçakçılık ve terörizm yükselmiş, halk yaygın ve şiddetli sosyal geriliğe kapılmıştır. Durand Hattı'nın ötesindeki kabile topraklarının sakinleri arasında hiçbir sivil toplum kuruluşu kurulmamıştır. Durand Hattı anlaşmazlığının aşiret topluluğunun ekonomisi üzerinde de çok olumsuz bir etkisi olmuştur. Tarım ve hayvancılığın yerini kaçakçılık ve yasadışı ekonomi almıştır. Afganistan yöneticileri, Durand ötesi Peştun kabilelerinin kendi

kaderini belirlemek ve bağımsızlık haklarını talep etmek yerine iki ülke arasındaki sınırı sağlamlaştırmak, hukukun üstünlüğünü güçlendirmek ve modern bir toplum yaratmak için Pakistan ile karşılıklı anlayış ve anlaşma yoluna girmiş olsa, Durand Hattı'nın her iki tarafındaki siyasi ve sosyal durum, bu günkü gibi kan dökülme ve yıkımla şekillenmemiş olacaktı.

Durand Hattı anlaşmazlığının bir başka sonucu da Pakistan ordusu ve askeri istihbarat teşkilatı (ISI) tarafından dini aşırılığın teşvik edilmesi ve yayılmasıdır. ISI, Pakistan'ın güvenliği için Durand Hattı ötesinde dini aşırılığı teşvik edip yaymıştır. ISI, Peştun topluluğunun dini aşırılığını geleneksel düşmanı olan Hindistan'a, Afganistan'daki Durand Hattı anlaşmazlığına ve Pakistan içindeki Peştun milliyetçiliğine karşı yaygın bir şekilde kullanmıştır. Durand Hattı anlaşmazlığında, Afganistan, hiçbir şey elde edemeyip çeşitli boyutlarda kayıplara da uğrayan bir davacı olmuştur. Afganistan, Pakistan ile Durand konusunda anlaşmazlığa girmiştir. Ancak şaşırtıcı olan şey, Pakistan hükümetinin Durand Hattı ve Durand Hattı ötesindeki Peştunları ülkesinin yararına kullanmasıdır. Durand Hattı anlaşmazlığı, Afganistan'ın İslam ülkeleri ve Batı ülkeleri, özellikle de Amerika Birleşik Devletleri ile yakın ve kapsamlı ilişkiler kurmasını engellemiştir. Buna karşılık yeni kurulan bir ülke olan Pakistan, Amerika Birleşik Devletleri ve İslam ülkeleri ile geniş ilişkilere sahip olmuştur. Pakistan, ekonomik gelişimi ve askeri gücü açısından özellikle Suudi Arabistan ve Basra Körfezi'ndeki diğer petrol zengini ve zengin Arap ülkeleriyle yakın ilişkiler kurup bundan yararlanmıştır.

Afganistan, başından beri Durand Hattı anlaşmazlığında İslam ve Batı ülkelerinin siyasi ve manevi desteğini bile alamamıştır. Bu ülkeler, Pakistan üzerinde toprak taleplerini artırmaya devam eden yoksul ve savaştan zarar görmüş İslami bir ülke olan Afganistan'a ekonomik yardımda bulunmak ve barış ve istikrarın sağlanmasına destek olmak için isteksizler. Durand Hattı anlaşmazlığı Afganistan'daki siyaseti etnikleştirmiş, ulusal güvenliği körüklemiş ve ulusal birlik sürecine bir engel haline gelmiştir. Pek çok Peştun olmayan elit ve eğitilmiş kişi, Durand Hattı anlaşmazlığını diğer etnik gruplara karşı ve konumunu zayıflatmak için bir araç olarak görmektedirler. Peştun toplumundaki birçok kişi ve grup, diğer etnik grupların düşüncelerini ve Durand'a karşı çıkmalarını ülkeye ihanet olarak görmektedirler. Bu düşünce ve ihanet arafında ulusal birliğin oluşmayacağı kesindir.

Durand Hattı anlaşmazlığı, Afganistan'da ulus-devlet oluşumu ve konsolidasyon sürecini aksatmıştır. Pakistan ve Afganistan anlaşmazlığı, Afganistan'ı bir ülkenin varlığını ve kimliğini

gerektiren net bir sınırdan yoksun etmiştir. Siyasi coğrafyacıların tanımlarında "Bir ülkenin belirli siyasi ve coğrafi sınırı, aslında o ülkenin ulusal kimliğini ve toprak bütünlüğünü temsil eder." Durand Hattı anlaşmazlığı, karayla çevrili bir ülke olarak Afganistan'ı deniz yollarına erişimden mahrum bırakıp ekonomik olarak izole etmiştir. Durand Hattı üzerindeki çeşitli gerginlik dönemlerinde Pakistan, Karaçi limanından Afganistan mal ve ürünlerinin ithalatını ve ihracatını engellemiştir. Bu baskı yetmiş yıldır aralıklı olarak devam etmektedir. Durand Hattı anlaşmazlığı, Afganistan'ın ulusal güvenliğini sarsmış ve yabancı ülkelerle askeri ilişkileri ve Afganistan'ın askeri otoritesini epeyce olumsuz etkilemiştir. Pakistan ile Durand Hattı üzerindeki anlaşmazlık, bu sınırı istikrarsızlaştırma ve ulusal güvenliği tehdit ve tahrip etme koridoruna çevirmiştir.

Afganistan ve Pakistan anlaşmazlığı, Afganistan'ı hayatın her alanında giderek daha fazla Sovyetler Birliği'ne bağımlı hale getirmiştir. Bu bağımlılık, 1979'un sonunda Sovyetler Birliği'nin askeri işgaline yol açarak Afganistan'ı süper güçler ve müttefiklerinin savaş alanına dönüştürmüştür. Durand Hattı anlaşmazlığı, 21. yüzyılın başında intihar operasyonları şeklinde yayılan, aşırılık yanlısı ve tekfirci din görüşlerinin geliştirilmesi ve desteklenmesi ile şiddet ve terörizmin yükselişinin yolunu açmıştır. Pakistan Ordusu Askeri İstihbarat Teşkilatı, Durand Hattı anlaşmazlığında Afganistan'a karşı ve Keşmir üzerinde Hindistan'a karşı koyma stratejisi olarak dini aşırılığı teşvik etmeyi ve güçlendirmeyi seçmiştir. Bu anlaşmazlıklarda en çok Afganistan ve halkı acı çekmiştir. 2014 ve 2019 yılları arasında terör saldırılarında yaklaşık 50.000 Afganistan askeri şehit edilmiştir. Başkent Kabil başta olmak üzere şehirlerde sivillere yönelik intihar saldırıları ve günlük patlamalar binlerce masum insanı öldürmektedir. Cumhurbaşkanı birinci yardımcısı Amrullah Salih, büyük şehirlerdeki suikast, intihar ve patlama sorunun çözülmesi için büyük operasyonlarla gözaltına alınan bir dizi teröristin idam edilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Terörle mücadele sadece Afganistan'ın değil bölgenin ve dünyanın da yararına. Afganistan'da teröre karşı başarı, bölgenin ve uluslararası toplumun istikrarı için çok önemli ve hayatı önem taşımaktadır. Bu nedenle bölgedeki terör örgütlerinin yuvalarının yok edilmesi ve bölgedeki altyapılarının desteklenmesi için komşu ülkeler, bölge ve dünya güçlerinin ortak askeri ve diplomatik işbirliği önemli ve gereklidir.

Ancak ABD başta olmak üzere dünya ülkelerinin teröre karşı yaklaşımı samimi ve içten olmamıştır. ABD kendi başına Taliban ile müzakere kapılarını açmıştır. ABD'nin Taliban ile ne zaman ve hangi tarihte barış müzakerelerini başlattığı belli değildir. Ancak Taliban'ın Haziran

2018’de doğrudan müzakere talebinde bulunmasının ardından, aynı yılın Temmuz ayında ABD’yi temsil eden bir heyet Taliban’ın Katar’daki siyasi ofisi üyeleriyle bir araya gelmiştir. Bu toplantıdan iki ay sonra, eski ABD Başkanı Donald Trump, Zalmay Halilzad’ı Dışışleri Bakanlığı’nın Afganistan’daki barış özel temsilcisi olarak atamıştır. Halilzad’ın atanmasının amacının Afganistan barış sürecini kolaylaştırmak olarak belirlenmiştir. Her ne kadar ABD, Afganistan hükümetinin de bu görüşmelere katılmasını istese de, Taliban buna karşı çıkmıştır. Netice itibarıyla, Abdul Ghani Birader Pakistan hapisanelerinden serbest bırakılmış ve Taliban’ın Katar’daki siyasi ofisine katılmış ve bu siyasi ofisin liderliğini üstelemiştir.

ABD heyeti ile Taliban’ın ilk resmi toplantısı 12 Ekim 2018’de Katar’ın başkenti Doha’da yapılmıştır. Daha sonra Afganistan barış süreci ile ilgili olarak farklı ülkelerde başka toplantılar da yapılmıştır. Taraflar ağustos 2019’de çoğu konular üzerinde bir anlaşmaya varmıştır. Ancak Kabil’de bir ABD askerinin öldürülmesi, Eski ABD başkanının Taliban ile barış sürecinin durdurmasına neden olmuştur. Taliban Kabil’deki saldırıdan sonra hala ABD ile müzakere etmek istediklerinin belirtmiştir. Taliban ile ABD müzakerelerinin askıya alınmasını takip eden günlerde, Taliban’ın siyasi ofisi barış sürecini görüşmek üzere Rusya, Çin ve İran’a heyetler göndermiştir. Taliban ve ABD üç aylık bir aradan sonra müzakere masasına geri dönerek bir haftalık ateşkes üzerinde anlaşmışlardır. ABD Dışışleri Bakanlığı’nın Afganistan barış süreci özel temsilcisi, Zalmay Halilzad bir keresinde ABD ve Taliban temsilcilerinin barış için genel bir çerçeve üzerinde anlaştıklarını açıklamıştır. Halilzad’a göre anlaşmanın taslağı, ABD birliklerinin Afganistan’dan çekilmesi, Ateşkesin sağlanması ve tüm uluslararası terörist grupların Afganistan’dan çıkarılması gibi konuları içermektedir.

Sonuç olarak, 10 Şubat 2020’de Abdul Ghani Birader liderliğindeki Taliban temsilcileri ile ABD özel temsilcisi Zalmay Halilzad arasında Katar’ın Doha kentinde bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma dört bölümden oluşmaktadır. Afganistan topraklarının ABD ve müttefiklerine karşı kullanılmaması için bir mekanizmanın sağlanması, Amerika ve müttefiklerinin Afganistan’dan çekilmesi için bir takvimin duyurulması, Afganistanlılar arasında barış görüşmelerinin başlatılması ile beraber ateşkesin sağlanması ve Afganistan’ın gelecekteki siyasi yol haritasının çizilmesi, birbirleriyle ilgili olarak kabul edilmiştir.

ABD’de iktidarın el değiştirmesinin ardından, ABD başkanı Joe Biden ve müttefikleri 13 Mart’ta resmi bir açıklamada yabancı güçlerin Afganistan’dan çekilmesinin 1 Mayıs’ta başlayıp

11 Eylül’de sona ereceğini ve yabancı güçlerin tamamının Afganistan’ı terk edeceğini duyurmuştur. ABD ve NATO askerlerinin 2021’de Afganistan’dan çekilmesine yol açan ABD hükümeti ile Taliban arasındaki barış anlaşmasının imzalanmasının ardından, Taliban Afganistan’ın farklı bölgelerinde büyük çaplı saldırılar başlatmıştır. Taliban ilk başlarda, kırsal alanlardan ilerlemiş ve kontrolleri altındaki ilçelerin sayısını 73’ten 223’e çıkarmayı başarmıştır. 10 Ağustos’a kadar Taliban Afganistan’ın %65’inin kontrolünü ele geçirmiştir. Taliban güçleri 6-17 Ağustos tarihleri arasında 34 ilden başkent Kabil ve Pençşir dışında 32 ilin merkezlerini ele geçirmiştir. ABD istihbarat topluluğu, Afganistan güçlerinin desteklenmediği takdirde Afganistan hükümetinin önümüzdeki 6 ay içerisinde çökeceğini tahmin etmiştir. 10 Ağustos’ta ABD’li yetkililer, Afganistan’ın başkenti Kabil’in 30-90 gün içinde Taliban’ın eline geçeceğini tahmin etmiştir. Ancak 15 Ağustos’ta Associated Press, Taliban’ın Kabil’e ulaştığını ve iktidarı ele geçirmek için Kabil’in kapılarında beklediğini bildirmiştir. Afganistan İçişleri Bakanlığı yaptığı bir açıklamada, Cumhurbaşkanı Eşref Gani’nin iktidarı devretmeye karar verdiğini ve Taliban liderliğinde geçici bir hükümetin kurulacağını duyurmuştur. Bu açıklama ile beraber Afganistan güvenlik güçleri Bagram Havalimanı’nı Taliban’a devretmiştir. Bu hava üssünde yaklaşık 5.000 Taliban ve IŞİD mahkumun bulunduğu söylenmektedir. 15 Ağustos günü akşam saatlerinde Taliban güçleri Kabil’e girmeye başlamış ve Eşref Gani Afganistan’dan ayrılmıştır.

Taliban’ın Afganistan’ın farklı bölgelerinde yıldırım gibi saldırıları, ABD, İngiltere, Almanya ve Rusya da dahil olmak üzere birçok ülkeyi şaşırtmıştır. Taliban’ın böyle bir zaferi doğal olarak ulusal ve küresel sonuçlar doğurmaktadır. Dış güçlerin desteğinin yokluğunda Afganistan hükümeti bir ay bile dayanamayıp tamamen çökmüş ve Cumhurbaşkanı gizlice ülkeyi terk etmiştir. Daha sonra Cumhurbaşkanı’nın Birleşik Arap Emirliği’ne sığındığı ortaya çıkmıştır. Rusya Büyükelçiliği’nin iddiasına göre Eski Cumhurbaşkanı ülkeyi dört araba dolusu dolar ile terketmiştir. Daha sonra dolarların 169 milyonluk bir rakam olduğu ortaya çıkmıştır.

16 Ağustos’ta Pençşir merkezli bir koalisyon, Taliban’a karşı ilk organize edilmiş direnişi kurmuş ve 17 Ağustos’ta Çarikar’ın bazı bölgelerini Taliban’dan geri almayı başarmıştır. Aynı zamanda Afganistan Ulusal Ordusu’nun kalıntıları, 9 Eylül 2001’de bir terör saldırısında öldürülen Mücahitlerin yönetimi Savunma Bakanı Ahmet Şah Mesut’un oğlu Ahmet Mesut’un ısrarı üzerine Pençşir’de toplanmaya başlamış ve Taliban’a karşı direnmeye karar vermişlerdir. Gene 17 Ağustos’ta Amrullah Saleh eski Cumhurbaşkanı yardımcısı da bu direnişe katılıp

Cumhurbaşkanının, ülkeyi terk ettiğini ve Afganistan anayasasına dayanarak kendisinin Cumhurbaşkanlık görevini üstlendiğini açıklamıştır.

Bu hususta önemli bir konu şu ki; Afganistan Savunma ve Güvenlik Güçleri, askeri yetenekler açısından bağımsız olarak ülkelerini savunmaya hazırdılar. Ancak ABD çekildiğinden (ve desteğini bir bakıma çektiğinden) dolayı, askeri açıdan donanımlarının bir garantisi olmadığı için Afganistan bu duruma düşmüştür. Afganistan hükümeti ve uluslararası topluluklar tarafından bir garanti verilmiş olsaydı, savaş makinesinin ve terörle mücadele misyonunun rotasyonu yavaşlamayacaktı ve Afganistan bu akıbete uğramayacaktı. Cumhurbaşkanı Gani, bu güçlerin (donanımları ile ilgili güvensizliğe de bağlı olarak) Taliban ile savaşmalarını istemediği için ABD-Taliban barış anlaşmasından bir yıl sonra Afganistan bugünlerde artık Taliban'ın eline geçmiş bulunmaktadır.

Afganistan sivil ve mazlum insanlar için ölümcül bir ülke olmaya devam etmektedir. Afganistan'ın 2001 öncesi Taliban yönetimine geri döndüğü söylenebilir. Taliban tekrar sıkı kurallar koymaya başlamış; artık Afganistan'da hayatın rengi değişmiştir. Sanki mutluluk bu topraklardan göç etmiştir. Müzik ve bazı eğlence oyunları yasaklanmıştır. Erkeklerin sakal bırakmaları zorunlu hale gelmiştir. Çarşıda pazarda kadınların sayısı iki elin parmak sayısından da azdır. Kadınlar gerekli gereksiz evden çıkamaz hale gelmişlerdir.

ABD'nin, El-Kaide, Taliban ve diğer terör örgütlerine karşı savaşının başlamasının üzerinden yirmi yıl geçmiştir. Bu süre zarfında milyarlarca dolar harcanmıştır, çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. Ama ne için? Birşey elde edilmiş mi? ABD'nin, bunca yıldan sonra geri çekilmiş olarak, Afganistan halkına diyecek bir lafı var mıdır? Taliban tarafından öldürülen askerlerin ailelerine ne cevap verilebilir? Terör örgütlerinin Afganistan'da yeniden terör eğitim kampları açmayacakları ne malum? Daha 5 Ağustos 2021'de BM Güvenlik Konseyi binlerce yabancı savaşçı da dahil olmak üzere yaklaşık 20 farklı terörist örgütün şu anda Taliban güçleriyle birlikte savaştığını söylemiştir.

Uzmanlara göre, ABD güçlerinin geri çekilmesinin yarattığı güvenlik boşluğu, kolaylıkla El-Kaide ve diğer terörist grupların yeniden örgütlenmesinin önünü açabilecektir. Böylelikle, şu günlerdeki gelişmelere bakıldığında, Afganistan'ın geleceğinin zaten ortadan kalkmamış olan belirsizliği daha da artmış görünmektedir. Bu ise, son tahlilde, zaten tez boyunca anlatılmağa çalışıldığı üzere, Afganistan ile Pakistan arasındaki zaten ortadan tam anlamıyla kalkmamış olan

“inişli-çıkışlı” ilişkilerin, daha ileri safhaya taşınacak ve daha güvensiz ve belirsiz ilişkilere dönüşebileceğinin işareti olarak her halde görülebilir.

KAYNAKÇA

- ANDEŞMEND** Muhammed İkrām, *Ma ve Pakistan*, Kabil, Meyvend Yayınları, 2007.
- ARGANDAVI** Abdulali, *Haturaha ve Tahlilha*, Çev., Hamid Ilmi, Peşaver, Sabur İslami Yayın Merkezi, 1998.
- ATAİE** Mohammad Khalid, *Pakistan ve Köktenci Akımlar: Pakistan'ın Afganistan Politikasında Köktencililiğin Yeri*, İstanbul, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- BURKE** S.M., Lawrence, Ziring, *Pakistan's Foreign Policy: An Historical Analysis*, Karachi, Oxford Press, 2. Baskı , 1990.
- CAMI** Mahmud Al-Hussaini Bin İbrahim, *Tarih-i Ahmed Şahi*, Tahran, Irfan Yayınları, 1947.
- DAVLATABADI** Basir Ahmed, *Şinas name-i Afganistan*, Kum, Irfan Yayınları, 1993.
- DEMİREL** Emin, *Taliban, El-Kaide ve Paylaşılmayan Ülke Afganistan*, İstanbul, Kültür Sanat Yayıncılık, 3. Baskı, 2003.
- ESMAIL** Mohammad Ebrahim M., *Komünist İşgalden Liberal İstilaya Trajik Afganistan*, İstanbul, Bilge Matbaacılık, 2004.
- ES-SURI** Ebu Musab, *Afganistan, Taliban ve İslam'ın Bugünkü Savaşı*, çev. Muhammed Atta, İstanbul, Küresel Kitap, 2018.
- FERHENG** Mir Muhammed Seddik, *Afganistan Dar Panc Karn-i Ahir*, Peşaver, Aryana Yayınları, 1989.
- FIER** Kerol Cristian, *Nabard Ta Aherin Nafas: Şive Ceng-i Artış-i Pakistan*, Çev. Halid Hesrev, Kabil, Amiri Yayınevi, 2017.
- GAZNEVI** Abouzer Pirzade, *Tarih-i Siyasi Afganistan-i maasir*, Tahran, İhsan Yayınları, 2017.
- GUBAR** Gulam Muhammed, *Afganistan Dar Yak Nazar*, Kabil, Aryana Yayınevi, 1984.
- GUBAR** Mir Gulam Muhammed, *Afganistan Dar Masir-i Tarih*, Kabil, İnkilab Yayınları, 1989.

HAKCU Miraga, *Afganistan ve Mudahelat-i Hareci*, Kabil, Meyvend Yayınları, Birinci Baskı, 2005.

HALILZAD Zalmay, *Frestadah*, Çev. Harun Najafizada, Kabil, Azim Yayınları, 2016.

ILMI Hamid, *Roz Şumar-i Vakaye-i Afganistan*, Hükümet Bilgi ve Medya Merkezi Yayınları, 5. Baskı, 2011.

JAMSHID Abdulhay, *Ektisad-i Pakistan*, Kabil, Vatan Yayınevi, 2007.

KARIMI Najibullah, *Afganistan'da Gençlerin Siyasal Katılımı*, Konya, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

KULOĞLU E. Tümğ. Armağan ve Sercan Doğan, *Afganistan ve Pakistan'da Yaşanan Gelişmeler ve Uluslararası Güvenliğe Etkileri*, Orsam Asya Çalışmaları Programı, Rapor No. 31, Mart 2011, Ankara.

LAPIDUS Ira M., *History Of Islamic Society*, New York, Cambridge University Press, 2010.

MUSAVI Askar, *The Hazaras of Afghanistan an Historical, Cultural, Economic and Political Study*; Çev., Asadullah Şafai, Kum, Aşk-i Yaas Yayınları, 2007.

MUSAZADA Reza, *Sazmanhai Beynül mileli*, Tahran, Mizan Yayınları, 2007.

MUTANOĞLU Metin, *Afganistan Moğul İstilasından Amerikan İşgaline Kadar*, İstanbul, İlke Yayıncılık, 2006.

N.A.M.H., *Cirga veya Tarih-i Loya Cirga*, 1991.

Coburn Noah, *Entihabat-i 2014 ve Ayende-i Na-Malum-i Entihabat*, Chatham House, Sayı 8. Mart 2015.

OĞUZ Esedullah, *Hedef Ülke Afganistan*, İstanbul, Doğan Kitapçılık Yayınları, 2001.

ÖMER Atilla, *Pakistan'ın Doğuşundan Günümüze Kadar Afganistan ve Pakistan İlişkileri*, Ankara, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

ÖNAL Hilal, "ABD'nin Afganistan Politikasının Açmazları: Bölgesel Bir Analiz", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 6, Sayı 23, 2010.

ÖZEL Cengiz, *Yeni Küresel Dönüşümün Şifresi Afganistan*, Ankara, Orion Kitabevi, 2019.

PUBLICATION DEPARTMENT, *Constitution of Afghanistan*, Published by Islamic Republic of Afghanistan, Ministry of Justice Official Gazette 818, Januvary 28 2003.

RIEDEL Bruce, *Ham Ağuşı Marg Bar*, Çev. Bahar Mehr ve Tabeş Furuğ, Kabil, Amiri Yayınları, 2012.

SAAIE Muhammed Aleem, *Afganistan'da Siyasi Partiler Tarihçesi*, Isparta, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

SAIDI Ahmed, *Pakistan Mehver-i Şeraret*, Kabil, Sayed Yayınevi, 2015.

SEÇİMLER KANUNU, 5. Bölüm, Madde 18, fıkra 2.

SEDDİK Muhammed Zahir, *Nim Karn Aşub Dar Afganistan*, Kabil, Sayed Yayınevi, 2019.

SEKMEN Çiğdem, "Pakistan," *Avrasya Dosyası*, cilt. 4, Sayı, 3-4, 1999.

SISTANI Azam, *Zohur-i Afganistan ve Ahmed Şah Abdali*, Peşaver, Daneş Yayınları, 2007.

ŞARAN Timor, *Devlet-i Şebekeyi, Rabeteyi Kudret ve Servet Dar Afganistan Pas Az 2001*, Kabil, Vazhah Yayınları, 2016.

ŞEYHANOĞLU Hüsseyin, *11 Eylül Sonrası Değişen Dünya Dengelerinde Afganistan*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2004.

ŞEYİHZADA Rohullah, Muhammad Azim Beşarat ve Latifa Sultani, *Gozareşi Barrasi Vaziyet-i Hukuk-i Siyasi Dar Entihabat-i Riyaset-i Cumhuri va Şorahayi Velayeti*, Kabil, Afganistan İnsan Hakları Bağımsız Komisyonu Yayınları, 2014.

TANIN Zahir, *Afganistan Dar Karn-i Bistum 1900-1996*, Tahran, Irfan Yayınları, 2. Baskı, 2005.

TENVİR Muhammed Halim, *Tarih ve Roznamanegari Afganistan*, Peşaver, Sabur Yayınları, 2000.

TOKER Halil, *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, "Pakistan-Afganistan Dostluğu Üzerine Düşen Gölge; Peştunistan Sorunu", İstanbul, Tatav Yayınları, 2002.

VELİ Muhammed, *Afganistan Dar Strateji Hint ve Pakistan*, Kabil, Meyvend Yayınları, 2016.

YEGİN Abdullah, *Hile ve Tehdit Cenderesinde Afganistan Seçimleri*, Ankara, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yayınları, Seçim Analizi, 1. Sayı, 2014.

YILMAZ Nuh, *ABD'nin AF-PAK Stratesjisi Ekseninde Afganistan Seçimleri*, Seta Analiz, Sayı 11., Eylül 2009.

ZAMAN Mohammad, "Can Indian Forces Fight the Next War?" *Pakistan Defence Review*, No. 4, December 1992.

ZEKKİ İzzetullah, *Afgansitan'da Hakimiyet Mücadelesi Doğu ve Batı Çatışması 1809-2019*, Konya, Çizgi Kitabevi, 2019.

<http://8am.af/1392/01/14/civil-society-refugees-election-participation/>, Erişim Tarihi: 22.07.2020.

<http://8am.af/1392/11/19/role-younger-in-election/>, Erişim Tarihi: 19.07.2020.

http://afghandata.org:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/21908/azu_acku_np194_meem29_v8_1396_n001998_w.pdf, Erişim Tarihi: 05.01.2021.

<http://howd.org/index.php/2014-05-06-22-20-55/1216-2016-11-15-19-10-13>, Erişim Tarihi: 08.01.2021.

<http://howd.org/index.php/2014-05-06-22-20-55/1216-2016-11-15-19-10-13>, Erişim Tarihi: 08.01.2021.

<http://photos.state.gov/libraries/turkey/231771/PDFs/afganbesyil.pdf>, Erişim Tarihi: 06.10.2019.

<http://www.afghanpaper.com/info/dolati/ahzab%20siasati.htm>, Erişim Tarihi, 04.07.2020.

<http://www.afghanpaper.com/nbody.php?id=163759>, Erişim Tarihi: 05.01.2021.

<http://www.arianafghanistan.com>, Erişim Tarihi: 05.07.2020.

<http://www.ariaye.com/dari10/ejtemai/images/popal2.pdf>, Erişim Tarihi, 23.12.2020.

http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2009/07/090719_ram_first_election_details.shtml, Erişim Tarihi: 19.07.20.

http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2015/12/151222_k02-power-sharing-afghanistan, Erişim Tarihi: 13.07.2020.

http://www.dailyafghanistan.com/opinion_detail.php?post_id=144326, Erişim Tarihi: 25.12.2020.

<http://www.dw.com/fa-af>, Erişim Tarihi: 10.07.2020.

<http://www.dw.com/fa-af>, Erişim Tarihi: 10.07.2020.

<http://www.iec.org.af/fa>, Erişim Tarihi: 12.07.2020.

<http://www.iec.org.af/fa/2012-05-29-07-07-28/runoff-timeline-fa>, Erişim Tarihi: 20.07.2020.

<http://www.iec.org.af/fa/2012-05-29-07-07-28/timeline-fa>, Erişim Tarihi: 20.07.2020.

http://www.iec.org.af/public_html/Civic%20Education%20Material/Flipcharts1/Dari.pdf, Erişim Tarihi: 13.07.20.

http://www.iec.org.af/results_2009/leadingCandidate.html, Erişim tarihi: 13.07.2020.

http://www.iec.org.af/results_2009/leadingCandidate.html, Erişim tarihi: 13.07.2020.

http://www.iec.org.af/results_2009/leadingCandidate.html, Erişim Tarihi: 13.07.2020.

<http://www.isrjournals.com/fa/asia-eurasia-farsi/175-essay-farsi-42.html>, Erişim Tarihi: 07.01.2021.

<http://www.isrjournals.com/fa/asia-eurasia-farsi/175-essay-farsi-42.html>, Erişim Tarihi: 07.01.2021.

<http://www.khorasanameen.net/history/ssabzwari-book1.pdf>, Erişim Tarihi, 23.12.2020.

http://www.mfa.gov.tr/afganistan-islam-cumhuriyeti-cumhurbaskani_-turkiye-cumhuriyeti-cumhurbaskani-ve-pakistan-islam-cumhuriyeti-basbakani_nin-sekizi.tr.mfa, Erişimm Tarihi: 04.01.2021.

http://www.mfa.gov.tr/afganistan-islam-cumhuriyeti-cumhurbaskani_-turkiye-cumhuriyeti-cumhurbaskani-ve-pakistan-islam-cumhuriyeti-basbakani_nin-sekizi.tr.mfa, Erişim Tarihi: 04.01.2021.

http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afganistan_siyasi-iliskileri.tr.mfa, Erişim Tarihi: 02.01.2020.

http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afganistan_siyasi-iliskileri.tr.mfa, Erişim Tarihi: 02.01.2020.

<http://www.nooraf.tv/1396/11/28>, Erişim Tarihi: 29.12.2020.

<http://www.nooraf.tv/1396/11/28>, Erişim Tarihi: 29.12.2020.

<http://www.rasad.af/1394/12/05/afghan-election-results-re-announced/>, Erişim Tarihi: 22.07.2020.

<http://zahramahmoodi85.blogfa.com/post/2>, Erişim Tarihi: 27.12.2020.

<https://8am.af/afghanistan-turkey-cooperation/>, Erişim Tarihi: 28.12.2020.

<https://af.shafaqna.com/FA/86343>, Erişim Tarihi: 30.12.2020.

<https://af.shafaqna.com/FA/92241>, Erişim Tarih: 08.01.2021.

<https://keshwarnews.com>, Erişim Tarihi: 12.10.2020.

<https://mandegardaily.com>, Erişim Tarihi: 26.12.2020.

<https://mandegardaily.com/>, Erişim Tarihi: 04.01.2021.

<https://turkish.aawsat.com/home/article/2138846/%E2%80%8Bresul-tosun/t%C3%BCrkiye-pakistan-ili%C5%9Fkileri>, Erişim Tarihi: 08.01.2021.

<https://ufuqnews.com/archives/48767>, Erişim Tarihi: 12.01.2021.

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/uzak-cografyalarda-kardes-iki-ulke-turkiye-pakistan/1354703>, Erişim Tarihi: 06.01.2021.

<https://www.ariaye.com/ketab/asmai/asmai.html>, Erişim Tarihi: 24.12.2020.

https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2013/05/130504_k02-karzai-pakistan, Erişim Tarihi: 06.01.2021.

<https://www.bbc.com/persian/afghanistan-49369187>, Erişim Tarihi: 12.01.2021.

<https://www.etilaatroz.com/75802/what-motivation-behind-pakistani-support-taliban/>, Erişim Tarihi: 12.01.2021.

<https://www.etilaatroz.com/76001/what-motivation-behind-pakistani-support-taliban-2/>, Erişim Tarihi: 11.01.2021.

<https://www.ilimvemedeniyyet.com/pakistan-dis-politikasi.html>, Erişim Tarihi: 12.01.2021.

<https://www.ilimvemedeniyyet.com/pakistan-dis-politikasi.html>, Erişim Tarihi: 12.01.2021.

<https://www.tribnews.ir/fa/news/2372589>, Erişim Tarihi: 16.10.2020

<https://www.tribnews.ir/fa/news/2372589>, Erişim Tarihi: 16.10.2020

<https://www.tribnews.ir/fa/news/2372589>, Erişim Tarihi: 16.10.2020

<https://www.irna.ir/news/83821054>, Erişim Tarihi: 14.10.2020

<https://www.irna.ir/news/83821054>, Erişim Tarihi: 14.10.2020

<https://www.khabaronline.ir/news/795551>, Erişim Tarihi: 03.01.2021.

<https://www.khorasannameen.net/php/read.php?id=1012>, Erişim Tarihi: 13.01.2021.

<https://www.porseman.com/article/%D8%AF%D8%B4%D9%85%D9%86%DB%8C-%D9%87%D9%86%D8%AF-%D9%88-%D9%BE%D8%A7%DA%A9%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86%D8%9F/152207>, Erişim Tarihi: 16.10.2020.

<https://www.porseman.com/article/%D8%AF%D8%B4%D9%85%D9%86%DB%8C-%D9%87%D9%86%D8%AF-%D9%88-%D9%BE%D8%A7%DA%A9%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86%D8%9F/152207>, Erişim Tarihi: 16.10.2020.

<https://www.porseman.com/article/%D8%AF%D8%B4%D9%85%D9%86%DB%8C-%D9%87%D9%86%D8%AF-%D9%88-%D9%BE%D8%A7%DA%A9%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86%D8%9F/152207>, Erişim Tarihi: 16.10.2020.

<https://www.scfr.ir/fa/200/125507>, Erişim Tarihi: 30.12.2020.

<https://www.tabnak.ir/fa/amp/news/207939>, Erişim Tarihi: 14.10.2020

<https://iranintl.com>, Erişim Tarihi: 23.12.2020.

<https://iranintl.com>, Erişim Tarihi: 23.12.2020.

<https://www.dw.com/tr/abd-pakistana-g%C3%BCvenlik-yard%C4%B1m%C4%B1n%C4%B1-ask%C4%B1ya-ald%C4%B1/a-42039531>, Erişim Tarihi: 12.01.2021.

<https://odatv4.com/amerika-pakistan-iliskilerine-dikkat-0405111200.html>, Yayın Tarihi: 04.05.2011, Erişim Tarihi: 03.01.2021.

<https://avapress.com/fa/112828>, Erişim Tarihi: 01.01.2021.

<https://middleeastpress.com/international>, Erişim Tarihi: 28.12.2020.

<https://avapress.com/fa/112828>, Erişim Tarihi: 01.01.2021.

<https://8am.af/terrorists-pakistan-isi-afghanistan/>, Erişim Tarihi: 25.12.2020.

<https://www.dw.com/fa-af>, Erişim Tarihi: 25.12.2020.

<https://avapress.com/fa/99460>, Erişim Tarihi: 26.12.2020.

<https://www.dw.com/fa-af>, Erişim Tarihi: 25.12.2020.

<https://www.dw.com/tr/abd-pakistana-g%C3%BCvenlik-yard%C4%B1m%C4%B1n%C4%B1-ask%C4%B1ya-ald%C4%B1/a-42039531>, Erişim Tarihi: 12.01.2021.

<https://af.shafaqna.com/FA/86343>, Erişim Tarihi: 30, 12, 2020.

<https://af.shafaqna.com/FA/86343>, Erişim Tarihi: 30, 12, 2020.

<https://avapress.com/fa/112828>, Erişim Tarihi: 01.01.2021.

<https://www.khabarfoori.com/detail/867311>, Erişim Tarihi: 11.01.2021.

<https://af.sputniknews.com/afghan/202101126255438>, Erişim Tarihi: 12.01.2021.